

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra pedagogiky a psychologie
Studijní program: Učitelství pro 2. stupeň základní školy
Studijní obor (kombinace): Český jazyk – Občanská výchova

**INFORMOVANOST ŽÁKŮ ZÁKLADNÍCH ŠKOL
O PROBLEMATICE TÝRÁNÍ, ZNEUŽÍVÁNÍ A
ZANEDBÁVÁNÍ DĚTÍ**

**PRIMARY SCHOOL PUPIL'S AWARENESS OF
PROBLEMS OF MALTREATMENT, NEGLECT AND
CHILD ABUSE**

Diplomová práce: 09-FP-KPP-29

Autor:
Marcela VOŠVRDOVÁ

Podpis:

Adresa:
Vladimírská 2512
470 06, Česká Lípa

Vedoucí práce: Piša Vladimír, PhDr.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
131	14	6	8	64	8

V Liberci dne:

**TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A
PEDAGOGICKÁ**

461 17 LIBEREC 1, Studentská 2 Tel.: 48535 2515 Fax: 48535 2332

Katedra: Pedagogiky a Psychologie

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant) Marcela Vošvrdová

adresa: Vladimířská 2512, 470 06 Česká Lípa

studijní obor (kombinace): Učitelství pro 2. stupeň ZŠ, český jazyk/občanská výchova

**Název DP: Informovanost žáků základních škol o problematice týrání,
zneužívání a zanedbávání dětí**

**Název DP v angličtině: Primary School Pupil's Awareness of Problems of Maltreatment,
Neglect and Child Abuse**

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Píša

Konzultant:

Termín odevzdání: květen 2010

Pozn: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 8.12.2008

děkan

vedoucí katedry

Převzal (diplomant): Marcela Vošvrdová

Datum:

Podpis:

Název DP:

Informovanost žáků základních škol o problematice týrání, zneužívání a zanedbávání dětí

Vedoucí práce:

PhDr. Vladimír Píša

Cíl:

Průzkum informovanosti žáků základních škol týkající se problematiky týrání, zneužívání a zanedbávání dětí. Zpracování šetření mezi žáky základních škol v Libereckém kraji (Česká Lípa, Liberec). Analýza výsledků šetření, vyhodnocení, doporučení pro systém prevence daného jevu a pro zajištění pomoci pro týrané děti v Libereckém kraji.

Požadavky:

Zpracování teoretické části: charakteristika pojmů – týrání, zneužívání, zanedbávání, sexuální násilí, syndrom CAN.

Zpracování praktické části: šetření mezi žáky základních škol ve městech Česká Lípa a Liberec. Analýza výsledků, doporučení pro prevenci a zajištění pomoci.

Metody:

Rešerše základní literatury a legislativních pramenů. Dotazník na zjištění informovanosti žáků základních škol o problematice týraných a zneužívaných dětí ve městech Česká Lípa a Liberec. Rozhovory s odborníky, učiteli a dětmi a jejich rodiči. Podle souvislosti zpracování kazuistik.

Literatura:

ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, 2. vyd. ISBN 978-80-7367-273-7.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, 1. vyd. ISBN 80-7178-308-0.

VANÍČKOVÁ, E.; PROVAZNÍK, K.; SPILKOVÁ, J. *Sexuální násilí na dětech : výskyt, podoby, diagnostika, terapie, prevence*. Praha : Portál, 1999, 1. vyd. ISBN 80-7178-286-6.

DUNOVSKÝ, J.; DYTRYCH, Z.; MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha : Grada Publishing, 1995, 1. vyd. ISBN 80-7169-192-5.

PEŠATOVÁ, I. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2007, 1. vyd. ISBN 978-80-7372-291-3.

MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují : Potřeba otevřené budoucnosti, mateřská a otcovská identita, jistota namísto úzkosti, problém týrání dětí*. Praha : Portál, 2003, 3. vyd. ISBN 80-7178-853-8.

DUNOVSKÝ, J. a kol. *Sociální pediatrie : vybrané kapitoly*. Praha : Grada, 1999, 1. vyd. ISBN 80-7169-254-9.

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne 14. 7. 2010

.....
Marcela Vošvrdová

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala všem, kteří mi pomáhali při vzniku této práce; především PhDr. Vladimíru Píšovi, vedoucímu mé diplomové práce, za jeho trpělivé vedení, nesmírnou ochotu a množství cenných rad a zkušeností.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině za poskytnuté zázemí v průběhu studia a svému příteli Ondřeji Novákovi za jeho podporu, trpělivost, toleranci a lásku.

Anotace

Diplomová práce je rozdělena do tří částí. První část pojednává o syndromu CAN obecně, o jeho formách, prevenci i způsobu řešení. Druhá část je zaměřena na preventivní a ochrannou úlohu učitele ve škole, na prevenci sociálně patologických jevů a na pojetí výuky sexuální výchovy z hlediska koncepce RVP. Třetí část mapuje současný stav informovanosti žáků devátých ročníků, který je patrný z výzkumu na čtyřech základních školách v Liberci a v České Lípě. Dané poznatky jsou v závěru práce aplikovány na možná doporučení pro zajištění pomoci týraným dětem nejen na Liberecku.

Klíčová slova: týrání, zneužívání, zanedbávání, sexuální zneužívání, syndrom CAN, prevence.

Abstract

Diploma thesis is divided into three parts. The first part deals with syndrome CAN generally, with its forms, prevention and solutions. The second part focuses on preventive and protective role of the teacher at school, on prevention of socio-pathological phenomenon and on the concept of sexual education from the point of view of RVP. The third part describes actual situation awareness of ninth class pupils that is evident from research realized on four primary schools in Liberec and Česká Lípa. In conclusion, these findings are applied on possible recommendations to ensure the help for maltreated children not only in Liberec area.

Keywords: brutalize, abuse, neglect, sexual, misuse, CAN syndrome, prevention.

Annotation

Die Diplomarbeit ist in drei Teilen gegliedert. Der erste Teil behandelt das Syndrom CAN allgemein, seine Formen, die Prävention und auch den Lösungsweg. Der zweite Teil konzentriert sich auf die präventive und schützende Aufgabe des Lehrers in der Schule, auf die Prävention der sozialpathologischen Phänomene und auf die Konzeption der Ausbildung vom Gesichtspunkt der Konzeption RVP. Der dritte Teil kartiert den gegenwärtigen Zustand der Informiertheit der Schüler in dem neunten Studienjahr, der aus der Forschung in den vier Grundschulen in Liberec und in Česká Lípa sichtbar ist. Jeweilige Erkenntnisse sind im Nachwort für mögliche Empfehlungen für die Hilfe der misshandelten Kinder nicht nur im Reichenberg eingesetzt.

Schlüsselwörter: die Misshandlung, der Missbrauch, die Vernachlässigung, das Sittlichkeitsvergehen, das Syndrom CAN, die Prävention.

Obsah

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK A SYMBOLŮ	12
ÚVOD	14
I TEORETICKÁ ČÁST	16
1 Odvrácená strana dětství	17
2 „Století práv dítěte“	18
2.1 Ženevská deklarace práv dítěte	18
2.2 Charta práv dítěte	18
2.3 Úmluva o právech dítěte	19
3 Charakteristika syndromu CAN	21
3.1 Historie pojmu	22
3.2 Rizikové faktory	23
3.4 Výskyt jevu ve společnosti	24
3.5 Právní aspekty syndromu CAN	27
3.5.1 Právní předpisy související se syndromem CAN	30
4 Mýty a fakta o týrání a zneužívání	31
5 Formy syndromu CAN	34
5.1 Týrání	35
5.1.1 Tělesné týrání	35
5.1.1.1 Tělesné týrání aktivní povahy	36
5.1.1.2 Tělesné týrání pasivní povahy	37
5.1.2 Psychické týrání	38
5.2 Sexuální zneužívání	40
5.2.1 Mýty o sexuálním zneužívání	41
5.2.2 Syndrom dětského přizpůsobení se pohlavnímu zneužití	42
5.2.3 Trestněprávní stav pohlavního zneužívání v ČR	43
5.2.4 Intrafamiální a extrafamiální sexuální zneužívání	45
5.2.5 Komerční sexuální zneužívání	45
5.2.5.1 Dětská prostituce	46

5.2.5.2	Dětská pornografie.....	46
5.2.5.3	Obchod s dětmi	46
5.2.5.4	Sexuální turistika	47
5.2.6	Výslech sexuálně zneužitého dítěte	47
5.2.6.1	Projekt „Jája a Pája“	48
5.3	Zanedbávání.....	50
5.3.1	Podmínky potencionálně ohrožující dítě zanedbáváním	52
5.3.2	Krajní případy zanedbávání	53
5.4	Zvláštní formy syndromu CAN	56
5.4.1	Organizované zneužívání dětí.....	56
5.4.2	Rituální zneužívání	57
5.4.3	Sexuální turismus.....	57
5.4.4	Systémové týrání.....	57
5.4.5	Münchhausenův syndrom by proxy.....	58
6	Následky syndromu CAN	59
6.1	Posttraumatická stresová porucha.....	59
6.2	Následky tělesného týrání	60
6.2.1	Následky tělesného týrání aktivní povahy	61
6.2.2	Následky tělesného týrání pasivního charakteru	62
6.3	Následky psychického týrání	63
6.4	Následky sexuálního zneužívání.....	64
6.5	Následky zanedbávání	65
7	Prevence syndromu CAN	66
7.1	Primární prevence	66
7.2	Sekundární prevence.....	68
7.3	Terciární prevence	69
7.4	Projekt „Kam mám jít?“	70
7.5	Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008 - 2018.....	71
7.5.1	Priority Národní strategie prevence násilí na dětech	71
7.5.2	Cíle Národní strategie	72
7.6	Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011	75

7.6.1	Cíle transformace systému práce s ohroženými dětmi a rodinami	75
7.7	Kampaň „STOP násilí na dětech“	77
8	Kde hledat pomoc?	78
8.1	Úloha učitele při řešení syndromu CAN.....	78
8.1.1	Prevence sociálně patologických jevů	80
8.1.1.1	Platné právní předpisy pro oblast prevence sociálně patologických jevů v odpovědnosti MŠMT	81
8.1.2	Minimální preventivní program.....	82
9	Sexuální výchova na školách.....	83
9.1	Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání	83
9.1.1	Výuka sexuální výchovy podle koncepce RVP ZV.....	84
9.2	Doporučení MŠMT k výuce sexuální výchovy	86
II	PRAKTICKÁ ČÁST.....	87
10	Metodologie výzkumu	88
10.1	Výzkumná metoda a sběr dat.....	88
10.2	Vybrané školy	88
10.2.1	ZŠ 5. května	89
10.2.2	ZŠ Vesec	89
10.2.3	ZŠ Pátova	90
10.2.4	ZŠ 28. října („Špičák“)	91
10.3	Stanovení předpokladů	92
10.4	Vyhodnocení výzkumu	93
10.4.1	Pohlaví respondentů.....	93
10.4.2	Znalost pojmů týrání a zneužívání.....	93
10.4.3	Zdroj informací	95
10.4.4	Co znamená pojem zneužití?	96
10.4.5	Rozpoznání různých druhů týrání a zneužívání.....	97
10.4.6	Rozdíl mezi týráním a zneužíváním	98
10.4.7	Hledání pomoci v nouzi.....	99
10.4.8	Žák jako svědek týrání, zneužívání či zanedbávání.....	100

10.4.9 Situace, při kterých byl žák svědkem některé z forem týrání, zneužívání či zanedbávání.....	101
10.4.10 Informovanost o problematice násilí	102
10.5 Celkové shodnocení výzkumu	103
11 Navrhovaná opatření	104
11.1 Opatření týkající se ZŠ, kde probíhal výzkum	104
11.2 Navrhovaná opatření pro školství v ČR.....	106
11.3 Navrhovaná opatření týkající se oblasti zákonodárství	107
ZÁVĚR.....	109
SEZNAM LITERATURY A POUŽITÝCH ZDROJŮ	111
<i>Literatura</i>	<i>111</i>
<i>Internetové zdroje</i>	<i>114</i>
<i>Právní předpisy.....</i>	<i>116</i>
SEZNAM PŘÍLOH	117
Příloha č. 1 - Deklarace práv dítěte.....	1
Příloha č. 2 - Články Úmluvy o právech dítěte související se syndromem CAN a CAS.....	4
Příloha č. 3 - Cyklus transgeneračního přenosu syndromu CAN.....	6
Příloha č. 4 - Mravnostní činy spáchané v ČR za rok 2009.....	7
Příloha č. 5 - Mravnostní činy spáchané v Libereckém kraji v roce 2009	8
Příloha č. 6 - Skladba „Kam mám jít?“	9
Příloha č. 7 - Text skladby „Kam mám jít?“	10
Příloha č. 8 - Dotazník	13

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK A SYMBOLŮ

BKB	Bílý kruh bezpečí
CAN	Child Abuse and Neglect (Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte)
CSA	Child Sexual Abuse (Syndrom sexuálně zneužívaného dítěte)
CSEC	Commercial Sexual Exploitation of Children (Komerční sexuální zneužívání)
ČR	Česká republika
DKC	Dětské krizové centrum
FOD	Fond ohrožených dětí
LB	Linka bezpečí
MPP	Minimální preventivní program
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MSp	Ministerstvo spravedlnosti
MV	Ministerstvo vnitra
NAP	Národní akční plán
NRP	Náhradní rodinná péče
OČTŘ	Orgány činné v trestním řízení
OSN	Organizace spojených národů
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dítěte
PČR	Policie České republiky
PMS	Probační a mediační služba
PP	Pěstounská péče
PPP	Pedagogicko-psychologická poradna
PTSD	Posttraumatic Stress Disorder (Posttraumatická stresová porucha)
RVP	Rámcový vzdělávací program
RVP ZV	Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání
SPOD	Sociálně- právní ochrana dítěte
ŠVP	Školní vzdělávací program
TČ	Trestný čin

VLDP	Všeobecná deklaráce lidských práv
WHO	World Health Organisation (Světová zdravotnická organizace)
ZŠ	Základní škola

ÚVOD

“Žije-li dítě káráno, naučí se odsuzovat.

Žije-li v nepřátelství, naučí se útočit.

Žije-li v posměchu, naučí se vyhýbavosti.

Ale žije-li v povzbuzení, naučí se smělosti.

Žije-li v toleranci, naučí se trpělivosti.

Žije-li dítě s pochvalou, naučí se oceňovat.

Žije-li dítě v poctivosti, naučí se spravedlnosti.

Žije-li v bezpečí, naučí se věřit.

Žije-li dítě přijímáno a obklopeno přátelstvím, naučí se hledat ve světě lásku.”

Dorothy Lew Nolte

Tématem mé diplomové práce je problematika týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí. Jedná se o velice křehkou oblast problémů, která v dětech zanechává šrámy na duši a prázdná černá místa v srdci. Zvyšující se počty případů, ve kterých je dítě bráno jako objekt násilí, mě vedly k napsání této práce. Z této široké a závažné problematiky mě zajímal zejména pohled dětí, žáků základních škol. Nakolik jsou „běžní žáci“ o těchto nebezpečích informováni a zda vědí, co mají dělat v případě vlastního ohrožení.

Diplomová práce je rozdělena do tří částí. První část si klade za cíl podat ucelený přehled o násilí páchaném na dětech, obecněji pak o syndromu CAN. Vymezuje historii pojmu, rizikové faktory syndromu, právní předpisy vztahující se k oblasti týrání, zneužívání a zanedbávání. Blíže popisuje jednotlivé formy násilí – tělesné a psychické týrání, sexuální zneužívání, zanedbávání a v neposlední řadě se zmiňuje i o zvláštních formách CAN jako jsou Münchhausenův syndrom by proxy, systémové týrání, organizované zneužívání dětí, sexuální turismus či rituální zneužívání. Definiuje následky jednotlivých forem a systém prevence násilí.

Druhá část je zaměřena na preventivní a ochrannou úlohu učitele ve škole, kterou vymezuje tzv. „Školský zákon“, na prevenci sociálně patologických jevů a na pojetí výuky sexuální výchovy ve vzdělávacím oboru „Výchova ke zdraví“. Koncepce RVP je rozebrána z hlediska aplikovatelnosti ŠVP na školách a z hlediska pojetí vzdělávací oblasti „Člověk a zdraví“ a vzdělávacího oboru „Výchova ke zdraví“.

Třetí – praktická část zjišťuje, jaké informace mají o problematice týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí žáci devátých ročníků čtyř základních škol v Liberci a v České Lípě. Po analýze výsledků šetření a vyhodnocení jsou navržena možná doporučení pro systém prevence daného jevu v Libereckém kraji.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 Odvrácená strana dětství

Málokterá oblast vyvolává v lidech tolik odlišných a protichůdných pocitů jako týrání, zneužívání a zanedbávání dětí. Přestože má každé dítě právo na život bez násilí, můžeme nalézt případy, které dokazují opak. Jeden z nich vystihují následující řádky. *„Brutální týrání pětíměsíčního dítěte ... V říjnu 2003 odvolací soud potvrdil sedmiletý trest vězení uložený soudem šestého pražského obvodu pro šestadvacetiletého muže, jenž brutálně týral svého pětíměsíčního syna. Muž v květnu roku 2002 zbil svého syna tak surově, že mu trvale poškodil mozek.“*

Při vzpomínkách na své dětství si vybavím radostné okamžiky s rodiči, bláznivé hry se svým bráškou, láskyplná objetí od prarodičů a bezpečí, které jsem cítila od našeho „rodinného krbu“. Každý sní o krásném dětství. Ne všichni na něj ale budou vzpomínat jako na šťastné období ... *„Pokus o vraždu a týrání třináctiletého hochy ... V březnu 2007 Vrchní soud v Olomouci poslal do vězení na deset let padesátiletého muže za pokus o vraždu a týrání nevlastního třináctiletého syna. Soud muži původní trest zvýšil o tři roky, také za pohlavní zneužívání nevlastní dcery. Podle soudu muž syna dlouhodobě týral, bil ho, nutil klečat na štěpínkách a nechával ho na mrazu.“*

Máma a táta, domov – to jsou slova, která by měla na rtech každého člověka vykouzlit úsměv. Existují však děti, které nezažily teplo, lásku a bezpečí domova. Jsou bohužel i děti, které to už nikdy nezažijí ... *„Utýrání ročního chlapce ... V březnu roku 2008 vrchní soud v Olomouci potvrdil ženě z Ostravy jedenáctiletý trest za utýrání ročního syna. Chlapec zemřel v červenci roku 2007, žena jej koplá do břicha a způsobila mu závažná vnitřní poranění. Dítě mělo i celou řadu starších zranění.“¹*

¹ *Výběr případů týrání dětí.* Dostupné na WWW: http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/vyber-pripadu-tyrani-deti-ci-obvineni-z-tohoto-trestneho-cinu/391788&id_seznam=5966 [cit. 2009-11-15]

2 „Století práv dítěte“

Snahy o prosazení zájmů a práv dítěte se na mezinárodním poli objevují teprve ve dvacátém století. Proto je 20. století právem nazýváno „Stoletím dítěte“. Významným krokem bylo přijetí Ženevské deklarace práv dítěte v roce 1924, poté Charty práv dítěte v roce 1959 a v neposlední řadě i přijetí Úmluvy o právech dítěte roku 1989.

Jelikož je dítě duševně i fyzicky nezralé, potřebuje zvláštní péči, záruky i zvláštní právní ochranu před narozením i po něm.

2.1 Ženevská deklarace práv dítěte

Deklarace práv dítěte byla přijata v Ženevě v roce 1924. Zavazovala státy, které k ní přistoupily, poskytovat všem dětem co nejlepší péči, ochranu a rozvoj v jakkoli nepříznivé situaci. Zajišťovala ta nejzákladnější práva dítěte jako garance normálního tělesného a duševního rozvoje a ochrana před jakýmkoli strádáním dítěte. Požadovala poskytnout dítěti pomoc vždy jako prvnímu.²

2.2 Charta práv dítěte

Organizace spojených národů vyhlásila 20. listopadu 1959 Chartu práv dítěte, někde označovanou jako „Deklarace“. Oproti Ženevské deklaraci je obsahově velice rozšířena. Zdůrazňuje vazbu na VDLP. Požaduje, aby dítě mohlo prožít šťastné dětství a užívat svých práv a svobod ku prospěchu vlastnímu i společnosti. Do své koncepce zakotvila nejen ochranu před jakýmkoli nebezpečím pro dítě, ale i nebezpečím jeho dobrého vývoje a prosazováním nejlepšího zájmu o ně.

² DUNOVSKÝ, Jiří a kol. *Sociální pediatrie : vybrané kapitoly*. Vyd. 1. Praha : Grada, 1999. s. 55.

U nás Charta práv dítěte iniciovala přijetí zákona o rodině (zákon č. 94/1963 Sb.), který ukázal na rozhodující význam rodiny pro výchovu a péči o dítě a také upravil možnosti náhradní rodinné péče.³

2.3 Úmluva o právech dítěte

Významným dnem v historii práv dítěte byl 20. listopad 1989, kdy OSN přijala Úmluvu o právech dítěte, která byla ratifikována Federálním shromážděním tehdejšího ČSFR 7. Ledna 1991. Česká republika ji po rozdělení nadřadila ostatním zákonům. Do konce roku 1993 byla tato Úmluva o právech dítěte podepsána 147 členskými státy OSN.

Úmluva je univerzálním, právně závazným kodexem dětských práv. Je doplněna Světovou deklarací o přežití, ochraně a rozvoji dítěte z roku 1990. Jedná se o zásadu „tří P“:

- ✚ provision - zajišťování či zabezpečování „přežití a rozvoje dítěte“;
- ✚ protection - ochrana dítěte;
- ✚ participation - účast na životě společnosti.

Úmluva o právech dítěte (dále jen „Úmluva“) je prvním dokumentem, ve kterém je uvedeno, koho lze považovat za dítě. „*Dítětem je každá lidská bytost, jež je mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.*“⁴ V předchozích dokumentech se žádná taková definice nevyskytovala!

Bohužel jsou v Úmluvě zmíněna pouze práva dítěte, jakákoli zmínka o povinnostech chybí. Povinnosti dítěte v ČR však upravuje zákon č. 94/1963 Sb. o rodině.

K Úmluvě byly v roce 2000 přijaty dva Opční protokoly. První - o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů - Česká republika ratifikovala v listopadu roku 2001. Druhý

³ DUNOVSKÝ, Jiří; DYTRYCH, Zdeněk; MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 1995. s. 35-39.

⁴ Článek 1 Úmluvy o právech dítěte. Dostupné na WWW: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf> [cit. 2009-12-02]

z nich týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie zatím ČR nepodepsala.

Úmluva se zaměřuje na tři kategorie činitelů: dítě – stát – rodiče. Přesně tedy stanoví, jaké jsou jejich role. Vztahuje se na všechny věkové skupiny do 18ti let. Obsahuje 54 článků, které zahrnují **právo** na život, přežití a rozvoj; na jméno, národnost a zachování identity; na soukromí domova a korespondence; na svobodu a bezpečnost jednotlivce; na pomoc a podporu národního i mezinárodního zákonodárství; na spravedlivé a veřejné jednání u soudů; na ochranu při nezákonné urážce cti a pověsti; nebýt týrán a mučen; nebýt vzat do otroctví; na uzavírání sňatku a založení rodiny; na účast v občanských hnutích; na lidskou důstojnost; na vzdělání; na volný čas, hry a umělecké činnosti; na vlastní majetek; na přiměřenou životní úroveň a také i **svobodu** myšlení, svědomí a náboženského vyznání; pokojného shromažďování; názorů a jejich vyjadřování; pohybu a pobytu.⁵

Povinnosti rodičů vůči dětem jsou v textu Úmluvy exaktně vymezeny článkem 18.1. *„Za výchovu a vývoj dítěte mají společnou odpovědnost oba rodiče. Základním smyslem jejich péče musí být zájem dítěte.“*

⁵ VANÍČKOVÁ, Eva - HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana - PROVAZNÍKOVÁ, Hana. *Násilí v rodině : syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. Dotisk. Praha : Karolinum, 1995. s. 10-11.

3 Charakteristika syndromu CAN

Základem pochopení problému je jeho přesná definice. Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte byl poprvé popsán v roce 1991 na pražské konferenci pro prevenci týrání dětí. Zdravotní komise Rady Evropy navázala na výsledky konference a v roce 1992 definovala jeho základní pojmy. Pojem je v odborné literatuře uváděn pod anglosaskou zkratkou CAN (child abuse and neglect). Syndrom CAN je většinou definován jako poškození psychického, fyzického či sociálního stavu a vývoje dítěte, které je v dané společnosti a kultuře bráno jako nepřijatelné. Vzniká v důsledku nenáhodného jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby.

Stěžejní pojmy Syndromu CAN jsou následující.

- ✚ **Syndrom zanedbávaného a zneužívaného dítěte** – Jde o jakékoli vědomé či nevědomé aktivity, kterých se dopouští dospělý člověk (rodič, vychovatel či jiná osoba) na dítěti. Jejich následkem dochází k poškození zdraví a zdravého vývoje dítěte. Nejhorší podobou je pak zahubení dítěte.
- ✚ **Tělesné týrání** – Jedná se o tělesné ublížení dítěti anebo nezabránění ublížení či utrpení dítěti, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost či důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno anebo mu vědomě nebylo zabráněno.
- ✚ **Sexuální zneužívání** – Je definováno jako nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoli pohlavní dotýkání, styk nebo vykořisťování kýmkoli, komu bylo dítě svěřeno do péče anebo kýmkoliv, kdo dítě zneužívá.⁶

⁶ ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha : Linde, 2003. s. 20.

3.1 Historie pojmu

Postoje okolí k negativnímu zacházení s dětmi se v různých historických dobách a kontextech měnily. Odborníci jako pediatři, psychologové či sociální pracovníci dlouho nevěnovali tomuto tématu takovou pozornost, jakou by si zasloužilo.

Prvním mezníkem byl vznik Národní společnosti prevence proti krutostem na dětech v roce 1883 v Liverpoolu. Následně, až v padesátých letech 20. století, se lékaři začali cíleně zabývat problematikou ubližování dítěti. Popsali poranění, která se nedala vysvětlit nahodilým úrazem. Zařadili sem například mnohočetné fraktury, poranění nejružnějších orgánů či vnější a vnitřní krvácení. Pojmenovali je jako neúrazová poranění.⁷ Šedesátá léta ukázala na nutnost spolupráce ve třech oblastech - diagnostika, terapie a prevence. V roce 1953 popsal americký lékař Silverman syndrom složitěho poranění dítěte nezaviněného úrazem (Non-accidental Injury). Významným počinem byla práce amerického pediatra C. H. Kempeho „The Battered Child Syndrome“ vydaná v roce 1962. Od té doby je problematice věnováno více pozornosti. Kvůli častému výskytu špatného zacházení s dětmi byla v roce 1977 založena mezinárodní společnost ISPCAN (The International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect). U nás se tímto problémem začali zabývat až v sedmdesátých letech. Jednalo se například o pediatra J. Ringela, který v roce 1971 popsal psychické týrání dětí či profesora Jiřího Dunovského. Poté v roce 1977 byl popsán tzv. „syndrom barona Prášila“, tedy Münchhausenův syndrom by proxy. Jedná se o předstírání, zveličování nebo aktivní vytváření příznaků tělesného či duševního onemocnění vlastních dětí.

⁷ DUNOVSKÝ, J. a kol. *Sociální pediatrie : vybrané kapitoly*. Praha : Grada, 1999, 1. vyd. s. 235-242.

3.2 Rizikové faktory

Rizikové faktory syndromu CAN lze rozdělit do pěti skupin. Zvyšování stresové zátěže, negativní životní událost, dlouhodobá frustrace či negativní emoce jako smutek, strach a hněv se dají považovat za spouštěcí mechanismy agrese syndromu týraného a zneužívaného dítěte.

Podle Evy Vaníčkové v knize *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém* (Praha, 2007) se faktory dělí podle následujících kritérií.

Rizikové faktory **celospolečenské**:

- + rychlé společenské změny, které vyžadují neustálou adaptaci jedince;
- + absence pozitivních vzorů ve společnosti, škole i volnočasových aktivitách;
- + virtuální realita;
- + rodina v novém pojetí a kontextu (slučitelnost kariéry a rodiny, neplodnost, genderová rovnost).

Rizikové faktory závisející na **individuálních předpokladech dítěte**:

- + biologické oslabení plodu v těhotenství;
- + genetická zátěž;
- + mentální retardace, tělesné či smyslové postižení nebo jiný typ organického postižení CNS;
- + různé odchylky ve vývoji osobnosti dítěte – dráždivost, plačtivost, neklid či pasivita.

Rizikové faktory na úrovni **rodiny**:

- + špatný výchovný systém;
- + chování rodiče(ů) závislé na drogách či alkoholu.

Rizikové faktory **ekologické**:

- + nepříznivé životní prostředí.

Rizikové faktory **kulturní**:

- + předsudky a mýty;
- + klima ve společnosti a záporné vzory dospělých jedinců.⁸

⁸ VANÍČKOVÁ, E. *Rizikové faktory syndromu zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. In *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha : IREAS, 2007. s. 75-84.

Další pohled na rizikové faktory lze nalézt buď na straně dítěte, nebo na straně rodiče. Mezi činitele na straně dítěte lze zařadit předčasný porod, nízkou porodní váhu, chronickou nemoc, trauma v dětství, poruchy učení, vrozené vývojové vady či poruchy chování. Z rizikových faktorů na úrovni rodiny lze uvést deprese, zvýšenou míru úzkosti rodičů, nadměrnou kontrolu dítěte, osobní zkušenost rodičů s násilím, problémový rozchod, rozvod rodičů, vysoký stres způsobený stylem života, slabé vzájemné působení mezi rodiči a dětmi, nedostatek znalostí nebo nepatřičné očekávání od dítěte.

Významným ukazatelem je plnění základních rodičovských povinností, tedy naplňování základních potřeb dětí. Mezi ně nepatří jen zajištění výživy, bydlení, ošacení, školní docházky či lékařské péče, jde o nutnost vytvářet kvalitní sociální kontakty a vztahy. Základní dětské potřeby by se daly rozdělit do pěti kategorií – potřeby biologické, emocionální, sociální, duchovní a psychické. Plní-li rodiče své povinnosti nedostatečně, nebo je neplní vůbec, dopouští se nezákonného jednání – zanedbávají dítě.

3.4 Výskyt jevu ve společnosti

Výskyt lze charakterizovat jako počet nových případů, které se objevují v daném čase a v daném společenství. Uvádí se, že roční výskyt syndromu CAN z celkové dětské populace je něco kolem 1 – 2 %.⁹ Při provádění průzkumu zjišťujícím přítomnost syndromu CAN ve společnosti se vyskytují různé potíže. Jde především o problém definice pojmu týrání, zneužívání a zanedbávání. Nejednotnost v užívání pojmů způsobuje rozdílné výsledky průzkumů. Další překážkou je věková hranice dětství. Úmluva o právech dítěte nestanovuje dolní hranici dětství. Dá se tedy předpokládat, že se vyskytují příklady zanedbávání a ohrožování plodu již v prenatálním období. Horní hranice je pak dosažení osmnácti let věku, není-li zletilosti dosaženo dříve. Neméně matoucí otázkou je problematika sexuálního zneužívání. Záleží na tom, zda je při výzkumu hodnoceno sexuální zneužívání jako kontaktní i bezkontaktní forma, nebo pouze jako kontaktní forma. Přesná statistika týraných dětí však neexistuje.

⁹ DUNOVSKÝ, J. a kol. *Sociální pediatrie : vybrané kapitoly*. Praha : Grada, 1999, 1. vyd. s. 237.

Pro názornost lze uvést statistiku týraných a sexuálně zneužívaných dětí za rok 2000 až 2009. Konkrétní údaje jsou získány z informací Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. Z tabulky je patrné, že v roce 2009 vzrostl počet sexuálně zneužitých a týraných dětí více jak dvojnásobně oproti roku předcházejícímu.

Tab. 1: Statistika týraných a zneužívaných dětí v letech 2000 - 2009

Rok	Tělesné a psychické týrání, od r. 2009 také zanedbávání	Sexuální zneužívání, dětská pornografie, dětská prostituce	Celkem
2000	743	614	1357
2001	884	522	1406
2002	698	537	1235
2003	950	665	1615
2004	1028	698	1726
2005	1319	664	1983
2006	1008	585	1593
2007	1205	679	1884
2008	1239	739	1978
2009	3613	834	4447

Zdroj: MPSV ČR

Počet sexuálně zneužitých dětí, které jsou nuceny k prostituci a pořizování dětské pornografie, vzrostl až o 95 případů. Množství týraných dětí se zvýšilo téměř trojnásobně. Důvodem je fakt, že jsou poprvé v datech MPSV zahrnuty i oznámené případy zanedbávání dětí. Ředitelka Nadace Naše dítě v tiskové zprávě z 27. května 2010 říká: „Odborníci odhadují, že neodhalených případů týrání, sexuálního zneužití a zanedbávání dětí je v ČR každý rok dokonce 20 až 40 tisíc.“¹⁰

¹⁰ Tisková zpráva ze dne 27. května 2010 – V České republice bylo v roce 2009 sexuálně zneužito a týráno více než 4 000 dětí! Dostupné na WWW: <http://www.nasedite.cz/webmagazine/articles.asp?ida=812&idk=514> [cit. 2010-05-31]

Následující tabulka ukazuje věkovou strukturu týraných a zneužívaných dětí v České republice za rok 2009. Je zde uvedena pro lepší orientaci v této problematice. Z tabulky je zřejmé, že nejčastější věkovou skupinou týraných a zneužívaných dětí jsou jedinci ve věku od šesti do patnácti let. Nejméně postižené jsou děti do jednoho roku.

Tab. 2: Věková struktura týraných a zneužívaných dětí v ČR v roce 2009

Nahlášeno případů		Počet dětí	
		Tělesné, psychické týrání a zanedbávání	Sexuální zneužívání, dětská pornografie a dětská prostituce
		<i>chlapci a dívky</i>	<i>chlapci a dívky</i>
	do 1 roku	183	0
	od 1 roku do 3 let	383	19
Z toho	od 3 do 6 let	552	66
	od 6 do 15 let	2036	633
	od 15 do 18 let	459	116
Celkem v roce 2009		3613	834

Zdroj: MPSV ČR

Další tabulka ukazuje na to, z jakého sociálního prostředí pochází týrané a zneužívané děti v ČR za rok 2009. S podivem je na prvním místě rodina úplná, za ní jen o kousek méně je neúplná rodina bez otce. Nejlépe si prozatím vede ústavní péče a rodina doplněná o matku. Je nutné podotknout, že u obou tabulek jsou zaznamenávány počty případů týraných nebo zneužívaných dětí, které byly oznámeny orgánu SPOD (ve vztahu ke každému dítěti je zaznamenán pouze jeden typ týrání či zneužívání, který převládá).

Tab. 3: Sociální prostředí týraných a zneužívaných dětí v ČR v roce 2009

Sociální prostředí dítěte	Počet dětí (chlapci a dívky)	
	Tělesné, psychické týrání a zanedbávání	Sexuální zneužívání, dětská pornografie a dětská prostituce
Úplná rodina	1538	296
Neúplná rodina bez matky	124	41
Neúplná rodina bez otce	1187	264
Doplňená rodina o matku	50	15
Doplňená rodina o otce	624	160
Náhradní rodina	62	35
Ústavní péče	28	33

Zdroj: MPSV ČR

3.5 Právní aspekty syndromu CAN

V této části jsou zmíněny právní předpisy, které se zabývají sociálně-právní ochranou dětí ve vztahu k týraným, zneužívaným a zanedbaným dětem. Sociálně-právní ochrana dítěte podle § 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, zahrnuje „ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.“

Týráním, zneužíváním nebo zanedbáváním dítěte se trestně odpovědná osoba dopouští skutku, který může naplnit znaky skutkové podstaty několika trestných činů (TČ). Jde však zejména o skutkovou podstatu TČ:

- ✚ týrání svěřené osoby podle § 215 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů;
- ✚ pohlavního zneužívání dle ustanovení § 242 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů;

- ✚ znásilnění podle § 241 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů;
- ✚ zanedbávání povinné výživy dle ustanovení § 213 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů – právo na výživu vyplývá ze zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů;
- ✚ ohrožování mravní výchovy mládeže podle § 217 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů;
- ✚ vraždy podle § 219 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů;
- ✚ opuštění dítěte dle ustanovení § 212 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů;
- ✚ kuplířství – právní názor Vrchního soudu v Praze se zabývá vztahem speciality skutkové podstaty TČ dle ustanovení § 246 trestního zákona a trestného činu dle ustanovení § 204 trestního zákona, jejichž jednočinný souběh je vyloučen.
- ✚ ohrožování mravnosti podle § 205 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů;
- ✚ únosu dle ustanovení § 216 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů;
- ✚ obchodování s dětmi podle ustanovení § 216a a § 216b zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů - § 216b upravuje definici pojmu dítě;
- ✚ obchodování s lidmi za účelem pohlavního styku – zákonem č. 134/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů (novela), byla úprava trestného činu obchodování se ženami nahrazena novou úpravou TČ obchodování s lidmi za účelem pohlavního styku.¹¹

Při bližším zkoumání zákonů narazíme na problém různé definovatelnosti pojmů dítě, mladiství a mládež. Pro přesné pochopení a jasné stanovení byla zpracována následující tabulka, která vymezuje pojmy dítě, mladiství a mládež tak, jak se o nich hovoří ve třech oblastech – v resortu školství, Policie ČR a v oblasti trestně právních předpisů.

¹¹ ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha : Linde, 2003. s. 31-54.

Tab. 4: Vymezení pojmů dítě, mladiství a mládež v resortu školství, Policie ČR a trestně právních předpisů

Věková kategorie	Resort školství	Závazný pokyn policejního prezidenta č. 8/2002	Trestně právní předpis
dítě	v souladu s Úmluvou o právech dítěte je za dítě považována osoba do 18 let věku	každá osoba mladší 18 let i v případě, že zletilost nabyta před dosažením tohoto věku podle zvláštního předpisu; kde se v tomto závazném pokynu hovoří o mládeži, rozumí se tím též dítě	
mladiství		15-18 let	§ 8 zákona č. 40/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů (občanský zákoník) je stanovena způsobilost fyzické osoby k právním úkonům a podmínky vzniku zletilosti.
mládež	osoby od 18 let – 26 let věku		
nezletilý			§ 8 a 9 zákona č. 40/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů (občanský zákoník)

3.5.1 Právní předpisy související se syndromem CAN

zákon č. **140/1961 Sb.**, trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. **141/1961 Sb.**, o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

zákon č. **94/1963 Sb.**, o rodině, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. **99/1963 Sb.**, občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. **40/1964 Sb.**, občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. **71/1967 Sb.**, o správním řízení (správní řád), ve znění pozdějších předpisů

zákon č. **283/1991 Sb.**, o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů

sdělení MZV č. **104/1991 Sb.**, o přijetí Úmluvy o právech dítěte

ústavní zákon č. **2/1993 Sb.**, Listina základních práva svobod

zákon č. **283/1993 Sb.**, o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. **359/1999 Sb.**, o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. **360/1999 Sb.**, kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. **109/2002 Sb.**, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších

zákon **561/2004 Sb.**, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů

4 Mýty a fakta o týrání a zneužívání

Susan Mufsonová a Rachel Kranzová ve své knize *O týrání a zneužívání* (Praha, 1996) uvádějí nejčastější mýty týkající se tělesného i emocionálního týrání a sexuálního zneužívání. Proti těmto předsudkům staví pravdivé skutečnosti – fakta.

1. *“Sexuálního zneužívání se dopouštějí jen lidé, které oběť nezná.”* - OMYL

Sexuálního zneužívání se může dopustit kdokoli – rodinní přátelé, učitelé, příbuzní, nevlastní rodiče i vlastní rodiče.

2. *“Týrá-li někdo dítě pouze pod vlivem alkoholu nebo drog, pak skutečný problém je v jeho závislosti na alkoholu nebo drogách. Pokud se zbaví této závislosti, přestane i zneužívat.”* - OMYL

Alkohol ani drogy nikdy nevyvolávají týrání samy o sobě. Tyto látky velmi často odstraňují zábrany a člověk pod jejich vlivem jedná podle svých skutečných impulsů. Závislý a týrající jedinec je buď ochoten vzdát se alkoholu a drog, ale neochoten vzdát se týrání, nebo bude ochoten chovat se podle své role (rodiče), avšak bez léčby se pravděpodobně svého násilnického sklonu nezbaví. Alkohol a omamné látky slouží k tomu, aby člověk v podstatě dělal to, co stejně ve skrytu duše dělat chce, ale co by bez oné drogy neudělal. To samé platí i o sexuálním zneužívání.

3. *“Chlapce sexuálně zneužívají jedině homosexuální muži.”* - OMYL

Existují i případy, kdy chlapce zneužívaly ženy či muži v heterosexuálním vztahu. Podobné je to i u dívek, které mohou být zneužívány heterosexuálními ženami.

4. *“Různé typy zneužívání dětí se objevují hlavně v poslední době.”* - OMYL

Od nepaměti byly děti považovány za majetek svých otců, právě jako otroci bývali pokládáni za majetek svých pánů. Je velice pravděpodobné, že docházelo k tělesnému a emocionálnímu týrání, sexuálnímu zneužívání dětí i zanedbávání.

5. *“Pokud se dítěti sexuální kontakt se starším člověkem líbí, nejde o skutečné zneužití.”*

- OMYL

Některé děti mohou nalézt určité potěšení v sexuálním zneužívání, které je jim vnuceno. Tento pocit je může mást vzhledem k tomu, že se pro sexuální vztah nerozhodly samy. Dítě vyžaduje pozornost, něhu a láskyplné chování. Jedině dospělý však ví, kde jsou hranice sexuálního chování vůči dítěti. Odpovědnost za zneužívání nese vždy dospělý, dítě nikoli.

6. *“Pokud má dítě neustále nějaké potíže, pak aspoň částečně může samo za to, že se na něj rodiče zlobí a týrají ho.”* - OMYL

Stejně tak jako dítě nenese zodpovědnost za sexuální zneužití, není odpovědné ani za tělesné týrání. Dospělý by měl vždy jednat s dítětem slušně bez ohledu na jeho chování.

7. *“Tělesného týrání se dopouštějí jen lidé s nízkým vzděláním.”* - OMYL

Vzdělání ani bohatství nikomu nezaručí, že bude dobrým rodičem. Případy týrání a sexuálního zneužívání jsou známy v rodinách z různého sociálního prostředí, tedy v rodinách s různými příjmy a odlišným vzděláním.

8. *“Pokud rodiče neustále urážejí nebo ponižují své dítě, pak zřejmě muselo udělat něco, čím je vyprovokovalo.”* - OMYL

Dítě není nikdy odpovědné za žádné týrání či zneužívání, tudíž ani za to emocionální. Rodiče nezneužívají své děti proto, že by si to zasloužili, ale pro to, že mají takovou potřebu.

9. *“Dospělí se dopouštějí sexuálního zneužívání jedině proto, aby dosáhli sexuálního uspokojení.”* - OMYL

Ne všechny stránky sexuálního zneužívání se ve skutečnosti týkají sexu. Někteří dospělí či dospívající navazují sexuální vztahy s mnohem mladšími, aby si vychutnali pocit moci nad druhými. Existují však jedinci, kteří opravdu berou děti za zdroj sexuálního uspokojení. Jedná se však většinou o ty, kteří se sami cítí bezmocně a nejistě. Sexuální oblast v nich vyvolává strach, že se cítí dobře jedině s dětmi.

10. *“Člověk, který byl tělesně a emocionálně týrán nebo sexuálně zneužíván, je celoživotně poškozený.”* - OMYL

Jakýkoli typ zneužívání či týrání má negativní dopad na zneužívaného jedince. Ne vždy se s nimi zneužívaný vyrovná. Na druhé straně je i spousta těch, kteří se s následky vyrovnávají poměrně dobře. Snaží se vést normální, spokojený život a následně být dobrým rodičem pro své děti. Každý však nemá takové štěstí.

Nakonec jedno tvrzení na zamyšlení. Následující teze není ani očíslována. *“Jakýkoli druh tělesných trestů ve skutečnosti znamená týrání.”* - PODLE SVÉHO NÁZORU

Odpověď totiž může být jakákoli, záleží na každém jedinci a na jeho vlastním názoru na oblast týkající se tělesných trestů. Je však důležité si uvědomit, že hranice mezi týráním a tělesným trestem je velice tenká. Mnohdy se týrání a zneužívání maskuje za obyčejné tresty.

5 Formy syndromu CAN

Následující kapitola pojednává o různých formách syndromu CAN. Pro větší názornost jednotlivých forem jsou uvedeny konkrétní a pravdivé příklady ze života dětí.

Tab. 5: Formy a projevy syndromu CAN¹²

	<i>aktivní</i>	<i>pasivní</i>
Tělesné týrání, zneužívání a zanedbávání	tržné, zhmožděné rány a poranění, bití, zlomeniny, krvácení, dušení, otrávení, smrt	neprospívání, vyhladovění, nedostatky v bydlení, ošacení, ve zdravotní a výchovné péči
Duševní a citové týrání, zneužívání a zanedbávání	nadávky, ponižování, agrese, stres, šikana, strašení	nedostatek podnětů, citová i duševní zanedbanost
Sexuální zneužívání	sexuální hry, pohlavní zneužití, ohmatávání, manipulace v oblasti erotogenních zón, znásilnění, incest	exhibice, video, foto, audiopornografie, zahrnutí dětí do sexuálních aktivit dospělých
Zvláštní formy: Münchhausenův syndrom v zastoupení systémové týrání a zneužití organizované týrání a zneužívání rituální týrání a zneužívání		

- týrání
- zanedbávání

¹² DUNOVSKÝ, Jiří; DYTRYCH, Zdeněk; MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 1995. s. 19.

5.1 Týrání

Týrání je nejvíce zkoumaný jev v rámci syndromu CAN. Týká se převážně dětí, ohroženy však mohou být i jiné skupiny dospělých jako například staří lidé, ženy, invalidní lidé.

Lze na něj nahlížet ze dvou hledisek, podle nichž je dělíme na týrání fyzické (tělesné) a psychické. Nyní budou jednotlivé typy popsány.

5.1.1 Tělesné týrání

„Týrání dítěte je rozdíl mezi plesknutím přes zadek a ranou pěstí do obličeje.“

Henry C. Kempe

Podle zdravotní komise Rady Evropy z roku 1992 je tělesné týrání definováno jako tělesné ublížení dítěti nebo vědomé odmítnutí zabránit takovému ublížení. Docházelo k němu odedávna v rodinách i mimo ni. Tělesné tresty byly pokládány za oprávněný, někdy i nezbytný výchovný prostředek. Rodiče mají dojem, že vzpomínka na negativní zkušenost zabrání tomu, aby se nevhodné chování dítěte v budoucnu již neopakovalo. Využívají tedy tělesnou bolest jako prostředek k dosažení cíle, tedy lepšího chování dítěte. Co se však stane, když svého cíle nedosáhnou? Zde existují dvě pouze dvě možnosti. Rodiče zjistí, že se tělesná bolest neosvědčila a přejdou na jiný způsob k dosažení poslušnosti dítěte. V druhém případě začnou uvažovat podle pravidla „čím větší síla, tím větší poslušnost“ a budou zvyšovat fyzickou bolest dítěte v domnění, že dosáhnou svého cíle. Z prostředku se tedy pomalu začne stávat cíl.

„Matka chlapce zemřela před lety, před rokem navázal otec nový vztah, z něhož se narodil další syn. ... Po těle a v obličeji četné jizvy, výrazné hematomy různého staří po celém těle, též v obličeji a v okolí očí, fraktura nosních kůstek, natržené oční víčko, natržené ušní boltce, na zádech četné stopy po bití, hlubší jizvy, stopy po popáleninách, fraktura žeber staršího data. ... Aktuálně čerstvé popáleniny na dolních končetinách, zjevně stopy po starších popáleninách. ... Pětiletý chlapec opakovaně fyzicky týraný

nevlastní matkou. ... Nápadně podvyživený, zesláblý, noční děsy, úzkostný vyděšený, při hádce s manželem nevlastní matka vyhrožovala, že chlapce zabije.“¹³

Podle Jiřího Dunovského a Jany Spikové v knize *Týrané, zneužívané a zanedbané dítě* (Praha, 1995) je tělesné týrání rozděleno do dvou skupin – týrání aktivní a pasivní povahy.

5.1.1.1 Tělesné týrání aktivní povahy

Zahrnuje všechny akty násilí na dítěti. Patří sem tělesné týrání dítěte s následným poraněním i bez něj. Mezi týrání s následným poraněním lze zařadit jedince, u kterých vzniklo poranění v důsledku popálení, bití, trestání, opaření, ale také neochránění dítěte před násilím. Naopak mezi tělesné týrání bez bezprostřední známky poranění patří dušení a otrava dítěte. Dále sem patří i děti, které jsou vystavovány lékařským vyšetřováním, a to záměrně a opakovaně.¹⁴ Dalo by se říci, že tělesné týrání aktivní povahy spočívá v nezvládnuté agresi rodičů a ostatních osob.

*„Čtrnáctiletá Geneva ví, že rodiče jsou na ni většinou hrdí. Někdy ale dělá chyby. Jednou si pouštěla rádio tak hlasitě, že probudila svého otce, když si odpoledne zdříml. Jindy přišla domů o patnáct minut později. Když se něco takového stane, Geneva ví, co může očekávat: její otec ji zbije řemenem, až jí na kůži zůstanou podlitiny a později jizvy. Geneva si říká, že její táta se jí jen snaží poučit o něčem důležitém. Přitom ale ví, že s jejími kamarády rodiče takto nenakládají. Je si jistá, že se její otec chová správně, ale přesto se všemožně snaží své jizvy skrývat. Pokud si jich někdo všimne, vymyslí si nějaké zdůvodnění, například: „Spadla jsem ze schodů,“ takže nikoho nenapadne, jak s ní otec nakládá. Geneva byla vždycky plachá. V poslední době zjišťuje, že se jí ani nechce s nikým mluvit.“*¹⁵

¹³ *Výroční zpráva DKC za rok 2008*. Dostupné na WWW: http://www.dkc.cz/knihovna-dkc/dkc_vz_2008_web.pdf [cit. 2009-11-13]

¹⁴ DUNOVSKÝ, Jiří; DYTRYCH, Zdeněk; MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 1995. s. 41-57.

¹⁵ MUFSONOVÁ, Susan; KRANZOVÁ, Rachel. *O týrání a zneužívání*. Praha : Lidové noviny, 1996. s. 20.

Do této skupiny tělesného týrání patří zavřená a otevřená poranění. Zavřená poranění jsou označována jako poškození tkáně a orgánů tupým násilím, zpravidla však bez postižení kůže. Řadí se sem otřesy mozku a míchy; pohmožděniny; vytrhávání vlasů; poranění svalů, šlach, nervů, cév a kloubů; zlomeniny; poranění hlavy; poranění míchy a nitrobřišních orgánů. Otevřená poranění jsou pak definována jako porušení kůže, sliznice či povrchu některého orgánu. Mezi otevřená poranění patří rány na hlavě spolu s roztříštěním lebečních kostí; nitrooční krvácení; rány na hrudníku a s tím spojený vznikající pneumotorax; popáleniny.

Při akutních stavech je u týraných dětí zjištěno několik nejčastějších příznaků. Mezi ně se řadí bezvědomí, bolesti břicha, bolesti hlavy, závratě, poruchy vědomí, poruchy dýchání, poruchy krevního oběhu a v neposlední řadě i křečové stavy.

5.1.1.2 Tělesné týrání pasivní povahy

Tělesné týrání pasivní povahy se vyznačuje nedostatečným uspokojením alespoň nejdůležitějších tělesných potřeb dítěte, a to i v návaznosti na sociální a psychické potřeby. Jde o úmyslné i neúmyslné neposkytování péče vyskytující se u nezralých a zaostalých rodičů. Může se jednat o nepochopení rodičovské role a pasivitou pečujícího rodiče. Jeho důsledkem je neprospívání dítěte, v nejhorším případě jeho smrt.¹⁶

„Přestože je Marii jen třináct, má pocit, že dělá svým mladším bratrům a sestrám mámu. Její matka má problémy s drogami a je málokdy doma. A pokud doma je, moc Marii nepomůže. Tenhle rok se všechno ještě zhoršilo. Maria nemá ani zimmník a její jediný pár školních bot je plný děr. Někdy nemají doma k jídlu nic jiného než kukuřičné vločky. Maria má pocit, že je neustále drcena starostmi, kde získat peníze a jak se postarat o sourozence. Nenávidí svoji matku a neustále se na ni zlobí. Ale zároveň má pocit, že pokud by někomu o svých problémech řekla, způsobila by tím své matce potíže

¹⁶ DUNOVSKÝ, Jiří; DYTRYCH, Zdeněk; MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 1995. s. 59-63.

*a uvalila by na rodinu hanbu. A tak se dál pokouší se se vším vyrovnat na vlastní pěst.*¹⁷

Mezi týrání s pasivní povahou se zařazuje porucha v prospívání dítěte neorganického původu, která se vyskytuje převážně ve společensky nepřizpůsobivých či zchudlých rodinách. Jde o nedostatečnou výživu dítěte po všech stránkách. Dále sem patří nedostatek zdravotní péče; nedostatky ve vzdělání a výchově; nezabezpečení domova, čili nedostatek přístřeší, ošacení a ochrany. V neposlední řadě sem řadíme i vykořisťované děti, které jsou najímány na námezdní práce.

5.1.2 Psychické týrání

Pojem psychického či emocionálního týrání je velmi nejasný a špatně rozpoznatelný. Následky takového jednání nejsou totiž na první pohled zřetelné a viditelné. Nelze je ani dobře prokázat a doložit objektivními materiály. Emocionální týrání lze definovat jako jednání, které má nepříznivý vliv na citový vývoj dítěte a jeho chování. Nejčastěji bývají ohroženy děti na počátku školní docházky a v období dospívání. Nejvíce je ohroženo vlastní sebepojetí dítěte a jeho osobnostní a sociální vývoj. Důsledkem jsou pak časté pocity úzkosti a deprese.

Dana Krejčířová ve svém článku *Týrání, zneužívání a zanedbávání dětí* v knize *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém* (Praha, 2007) uvádí pět subtypů psychického týrání.

- ✚ Pohrdání – posměch, zavrhování, ponižování, hrubé nadávky, upozorňování a neustálé opakování neschopnosti dítěte.
- ✚ Terorizování – hrozba tělesnému ublížení nebo dokonce zabití, přihlížení domácímu násilí.
- ✚ Izolování – zavírání v malé, často tmavé místnosti bez oken; bránění vzájemné komunikaci s vrstevníky či jinými dospělými.

¹⁷ MUFSONOVÁ, Susan; KRANZOVÁ, Rachel. *O týrání a zneužívání*. Praha : Lidové noviny, 1996. s. 21.

- ✚ Korumpování – nabádání k protispolečenskému a protiprávnímu nezákonnému chování, které má ráz přestupku či trestného činu; povzbuzování k užívání drog nebo alkoholu; využívání dítěte v roli náhradního rodiče.
- ✚ Odpírání emoční opory – ignorování dítěte a jeho pokusů o vzájemnou interakci, nedostupnost rodiče, nezájem.

„Sethovi je třináct a kam až jeho paměť sahá, vždycky své rodiče nenáviděl. Táta Sethovi vždycky říkal, že je zmetek. Když Seth udělá něco dobře, otec se jen zasměje a řekne: „Tak teď si o sobě myslíš, že jsi něco extra, co?“ A když Seth udělá něco špatně, jeho otec se rozzuří a řekne: „Proč nedokážeš nikdy nic udělat pořádně?“ Sethova matka se chová úplně opačně. Když Seth udělá něco dobře znervózní a říká: „Nečekej, že se ti to vždycky bude takhle dařit.“ Když má ale Seth problémy, dělá z toho velké drama a prohlašuje, že ať se stane cokoli, ona ho bude mít vždycky ráda. Seth považuje oba své rodiče za potrhle figurky, ale zároveň si myslí, že asi mají pravdu: není na něm nic zvláštního a i když se někdy cítí šťastný, nečeká, že by to mohlo vydržet.“¹⁸

Následky psychického týrání mohou být různého charakteru. Od vznikajících závislostí, poruch příjmu potravy či deprese přes pocit zbytečnosti, osamělosti až k pocitu, že ho nikdo nemá rád. Dítě je ustrašené, neustále se podceňuje. Má potíže v mezilidských vztazích, které mohou přetrvávat i v dospělém věku. Začíná obviňovat samo sebe, než aby si připustilo selhání rodičů. Má veliký potenciál stát se obětí emocionálního týrání ve svých dalších vztazích. A nakonec dítě s nízkým sebevědomím a sebeprosazením se velice často stává obětí šikany.¹⁹

¹⁸ MUFSONOVÁ, Susan; KRANZOVA, Rachel. *O týrání a zneužívání*. Praha : Lidové noviny, 1996. s. 24.

¹⁹ ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha : Linde, 2003. s. 21-22.

5.2 Sexuální zneužívání

Sexuální zneužívání je nevhodné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu. Zahrnuje dotýkání se dítěte se sexuálním podtextem, vykořisťování v sexuální rovině a pohlavní styk s dítětem. V anglosaské literatuře bývá označováno jako Child Sexual Abuse (CSA). Nejvhodnější je však definice Rady Evropy z roku 1992. Ta považuje sexuální zneužívání za nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoliv sexuální dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoliv, kdo se s dítětem dostal do nějakého kontaktu. Touto osobou může být rodič, příbuzný, přítel, dobrovolný pracovník, odborný pracovník nebo cizí osoba.

Definice pojmu pohlavní zneužívání se liší v závislosti na jeho významu. Na výše popsaný pojem je nahlíženo ze zdravotního či psychologického hlediska. Od tohoto významu se velice odlišuje pojem v terminologii trestního práva. Zde se jedná o „*trestný čin, jehož skutková podstata spočívá ve vykonání soulože s osobou ve věku pod stanovenou hranicí nebo v jiném způsobu pohlavního zneužití takové osoby.*“²⁰

Sexuální zneužívání se dělí na bezdotekové a dotekové. Nekontaktní, čili **bezdoteková forma** sexuálního zneužívání zahrnuje zejména exhibicionismus; verbální sexuální návrhy; obscénní telefonické hovory; sexuální vykořisťování dítěte – čili přinucení jedince k obnažení a fotografování, k prohlížení pornografických videozáznamů nebo časopisů a voyerismus. Do kontaktní, neboli **dotykové formy** zneužívání patří penetrativní a nepenetrativní aktivity; znásilnění; incest; intrafemurální pohlavní styk (styk mezi stehny) a komerční sexuální zneužívání. Mezi nepenetrativní se řadí mazlení na genitálu nebo prsou a dotýkání se. Penetrativní aktivity zahrnují sexuální proniknutí prsty či předměty do genitálu.²¹

„Carlene je patnáct. Má dobré známky, vychází dobře s ostatními studenty a učiteli a je členkou oddílu mažoretěk. Chodí na schůzky se spoustou kluků, ale nikdy to nebere moc

²⁰ zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů

²¹ ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha : Linde, 2003. s. 22-24.

vážně. Všichni se shodují, že Carlene je chytrá, oblíbená a má v životě úspěch. Nevědí ale, že její nevlastní otec s ní od jejích deseti let udržuje pohlavní styk. Carlene má pocit, jako by pořád něco předstírala, jako by v ní byli ve skutečnosti dva lidé – ta milá dívka, kterou všichni znají, a ta špatná holka, skrytá pod povrchem. Bojí se chodit s nějakým chlapcem nebo mít blízkou kamarádku, protože by mohli odhalit její tajemství a její rodina by z toho měla problémy.²²

Má-li být sexuální chování označeno za sexuální zneužívání, musí splnit tři „podmínky“²³:

1. Aktivní účastník je zralejší a mnohem starší než zneužívané dítě.
2. Je v pečovatelském vztahu k dítěti nebo v pozici autority.
3. Aktivita vymáhá silou – např. aktér nutí dítě, aby na něj sahalo.²⁴

5.2.1 Mýty o sexuálním zneužívání

Oblast pohlavního zneužívání je tou částí syndromu CAN, která je nejvíce zastřena tajemstvím a tabu. V celé řadě laické veřejnosti panuje řada nepodložených mýtů a legend. Mezi nejčastější patří právě tato:

1. Pohlavní zneužívání dětí je jev, ke kterému dochází velmi zřídka nebo se neděje vůbec.
2. Pohlavní zneužívání dítěte znamená pouze pohlavní styk dospělého s dítětem.
3. Pohlavně zneužívají převážně duševně nemocní.
4. Děti pohlavní zneužívání nijak zvláště negativně neprožívají a nedělá jim žádnou potíže.
5. Pohlavní vztah mezi dospělým a dítětem se vyskytuje pouze u nižších sociálních tříd a v primitivních kulturách.
6. Dospívající a děti záměrně o pohlavním zneužití lžou.²⁵

²² MUFSONOVÁ, Susan; KRANZOVA, Rachel. *O týrání a zneužívání*. Praha : Lidové noviny, 1996. s. 26.

²³ Píšu podmínky v uvozovkách. Přijde mi zvláštní sestavovat předpoklady pro „správné“ označení sexuálního zneužívání.

²⁴ HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Sexuální zneužívání*. Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. s. 6

²⁵ PÖTHER, Petr. *Dítě v ohrožení*. 1. vyd. Praha : G plus G, 1996. s. 38.

5.2.2 Syndrom dětského přizpůsobení se pohlavnímu zneužití

V roce 1983 popsal americký dětský psychiatr C. R. Summit tzv. syndrom dětského přizpůsobení se pohlavnímu zneužití. Je to doba, kdy se odborníci přestali zajímat jen samotným aktem zneužití. Měli zájem o to zjistit, jaké pocity má dítě, které se se svým tajemstvím svěřil třetí osobě. Kladli si otázky podobné těmto: Jak se cítí zneužitá dítě? Jak je s ním zacházeno? Jaké má „startovní pozice“ při řešení případu? Dítěti se nedůvěřuje, je zraňováno vlastní rodinou i příbuzenstvem. Přemýšlí, jak se zachovat a jak najít odvahu „dotáhnout to do konce“. Zneužitá dítě potřebuje podporu a pomoc, potřebuje dodat sílu a sebevědomí.

Summit rozdělil syndrom dětského přizpůsobení se sexuálnímu zneužití do pěti fází.

1. **Utajování** – Pachatel psychicky působí na zneužívané dítě a uměle vytváří pocit společného tajemství o sexuálním zneužití, o kterém se nikdo nesmí dozvědět. Nikdo by tomu totiž nerozuměl.
2. **Bezmocnost** – Zneuživatel dítěti vyhrožuje a zastrašuje ho. Narůstá pocit bezmocnosti, který se zvětšuje v případě, že je zneužíváno známou osobou.
3. **Svedení a přizpůsobení** – Zneužívání většinou není jednorázovou záležitostí. Dítě se tedy snaží tuto skutečnost přijmout a podřídit se jí. Uvnitř dítěte však vzniká nezvladatelný konflikt a dochází k rozštěpení jeho morálních hodnot. Snaží se „být hodné“ a získat zpět lásku a přijetí.
4. **Opožděné, konfliktní a nespravedlivé odhalení** – Oběť si své tajemství ponechává delší dobu pouze v sobě. Sexuální zneužití nahlásí se značným časovým odstupem od skutečné doby zneužití. V této chvíli získává „výhodu“ pachatel. Je nevinný, dokud mu není prokázána vina. S časovým odstupem se však hůře dokazuje.
5. **Odvolání odpovědi** – Jedinec se dostává do fáze, kdy se bojí toho, že jej rodiče zavrhnou či ho obviní z rozpadu rodiny. Doba impulzivního vzteku již pominula, nastupuje pocit viny a strach. Své tvrzení pak velmi často vezme zpět a udání stáhne.²⁶

²⁶ DUNOVSKÝ, Jiří; DYTRYCH, Zdeněk; MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 1995. s. 72-74.

5.2.3 Trestněprávní stav pohlavního zneužívání v ČR

Pohlavnímu zneužívání se podle trestního zákona č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů věnují následující paragrafy - § 241 znásilnění, § 242 - §243 pohlavní zneužívání a § 246 obchodování s lidmi. Podle § 242 – 243 trestního zákona č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů se trestného činu pohlavního zneužívání dopustí ten, kdo vykoná soulož s osobou mladší patnácti let nebo kdo takové osoby jiným způsobem pohlavně zneužije, jakož i ten, kdo zneužívaje závislosti osoby mladší osmnácti let nebo osoby svěřené jeho doзору, přiměje ji k mimomanželské souloži, nebo kdo takové osoby, zneužívaje její závislosti, jiným způsobem pohlavně zneužije.

V České republice je minimální věk souhlasu s pohlavním stykem stanoven na patnáctý rok života. Ne v každé zemi je tomu však stejně. Některé země mají minimální hranici nižší, některé vyšší. Následující tabulka uvádí odlišný minimální věk souhlasu s pohlavním stykem, který odpovídá hranici trestní odpovědnosti v daných zemích.

Tab. 6: Hranice trestní odpovědnosti v některých zemích EU²⁷

Stát	Věk
Skotsko	8
Anglie a Wales	10
Malta	10
Irsko	12
Nizozemsko	12
Francie	13
Polsko	13
Itálie	14
Německo	14
Rakousko	14
Slovensko	14
ČR	15
Dánsko	15
Finsko	15
Švédsko	15
Portugalsko	16
Španělsko	16
Belgie	18
Lucembursko	18

V příloze č. 4 je uvedena statistika mravnostních činů spáchaných za rok 2009 v celé České republice. Příloha č. 5 poté ukazuje na mravnostní činy pouze v Libereckém kraji.

²⁷ *Snížení hranice trestní odpovědnosti*. In CEVRO liberálně konzervativní akademie. č. 8/2010. Dostupné na WWW: <http://www.cevro.cz/cs/publikace-cevro/ctnactidenik/> [cit. 2010-05-03]

5.2.4 **Intrafamiliární a extrafamiliární sexuální zneužívání**

Sexuální zneužívání se nedělí pouze z hlediska kontaktnosti či nekontaktnosti. Neméně důležité je i rozdělení zneužívání podle toho, kdo dítě zneužil. Jedná se o dvě formy, a to intrafamiliární a extrafamiliární. **Intrafamiliární** forma sexuálního zneužívání zahrnuje zneužití v rodině. Řadí se sem incest, zneužití nevlastním otcem, matkou, adoptivním otcem, dědečkem, bratrem, vlastní sestrou, nevlastním bratrem, tetou či strýcem. Druhá forma, **extrafamiliární**, ukazuje na sexuální zneužívání mimo rodinu. Jde převážně o učitele; souseda; osobu známou rodině; o osobu, která se o dítě stará; o matčina přítele či otcovu přítelkyni; nebo dobrého rodinného přítele či jiného příbuzného.

Podle původu pachatele můžeme sexuální zneužívání rozlišit:

1. Pachatel je cizí osobou
 - a. sexuální zneužívání „prosté“, bez prvků komerce;
 - b. komerční sexuální zneužívání.

2. Pachatel pochází z rodiny oběti
 - a. incestní sexuální zneužívání, bez prvků komerce;
 - b. komerční sexuální zneužívání.²⁸

5.2.5 **Komerční sexuální zneužívání**

Jde o zvláštní formu sexuálního zneužívání, které je spojeno s komercí a organizovaným zločinem. Pojem je obecně znám a užíván pod zkratkou CSEC (Commercial Sexual Exploitation of Children). Přesná definice byla přijata v roce 1996 na světovém kongresu OSN ve Stockholmu. Jedná se tedy o: *„použití dítěte pro sexuální účely výměnou za peníze nebo za odměnu v naturáliích mezi dítětem, zákazníkem, prostředníkem nebo agentem, a jinými, kdo vydělávají na obchodu s dětmi*

²⁸ HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Sexuální zneužívání*. Praha : Sdružení Linka bezpečí, 2005. s. 7.

pro tyto účely“.²⁹ Mezi nejzávažnější formy komerčního zneužívání patří dětská prostituce, dětská pornografie, obchod s dětmi a nově i sexuální turistika.

5.2.5.1 Dětská prostituce

Jedná se o využívání dětí při sexuálních aktivitách, kdy jsou za tyto činnosti „odměněny“ finančním ohodnocením nebo je jim poskytnuta jiná kompenzace. Počet dětí využívaných za účelem dětské prostituce roste. Tím pádem se automaticky zvyšuje i počet konzumentů, kteří mají o tento jev zájem. V ČR se dětská prostituce nijak neliší od klasické prostituce v podobě, jak ji známe všichni – od pouliční formy po speciální salóny. Soustřeďuje se převážně do velkých měst a příhraničních oblastí s Německem a Rakouskem. Nejmasovější rozšíření dětské prostituce najdeme v asijských zemích (Thajsko, Kambodža, Filipíny apod.).

5.2.5.2 Dětská pornografie

Dětská pornografie je definována jako „*jakýkoli zvukový nebo obrazový materiál, který používá děti v sexuálně implicitním kontextu*“.³⁰ Obrazový materiál zobrazuje dítě při skutečné či simulované sexuální činnosti, nebo vystavování pohlavních orgánů dítěte za účelem sexuálního uspokojení uživatele. Zvuková pornografie využívá k sexuálnímu uspokojení dětského hlasu. O trestný čin se jedná v případě výroby, rozšiřování či použití obrazového i zvukového dětského pornografického materiálu.

5.2.5.3 Obchod s dětmi

Obchodování s dětmi je vymezeno takto: „*jedná se o jakoukoli transakci, na jejímž základě je dítě předáno jednou osobou nebo skupinou osob jiné osobě nebo skupině osob, a to za úplatu nebo poskytnutí jiného plnění*“.³¹ V našem prostředí se s touto formou CSEC příliš často nesetkáváme. Nejčastěji se vyskytuje při sporech u rozvádějících se či rozvedených rodičů, kteří se o dítě „přetahují“.

²⁹ *Komerční sexuální zneužívání dětí – Jak zamezit komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí*. Praha : MPSV, 2009. s. 1-2.

³⁰ HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Sexuální zneužívání*. Praha : Sdružení Linka bezpečí, 2005. s. 11.

³¹ DUNOVSKÝ, Jiří. *Komerční sexuální zneužívání dětí*. In WEISS, Petr. *Sexuální zneužívání dětí*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2005. s. 141.

5.2.5.4 Sexuální turistika

Sexuální turistika je poměrně nový jev, k jehož rozvoji došlo ve druhé polovině století dvacátého. Souvisí se zvýšeným počtem lidí, kteří jezdí na služební cesty nebo jen na zahraniční turistickou dovolenou. Turistům se dostává jisté dávky anonymity, kterou na domácí půdě nemají. Mají tak pocit, že si mohou dovolit více než v zemi, kde bydlí.

5.2.6 Výslech sexuálně zneužitého dítěte

Výslech zneužitého dítěte je velmi náročná činnost, která klade vysoké požadavky jak na osobu, která výslech provádí, tak i na dítě samotné. Rozdílnost vnímání dítěte a dospělého jedince je velice odlišná. Je tedy nezbytné, aby se vyšetřování „přiblížilo dětským potřebám“. Vyslychající musí mít dostatečné znalosti a zkušenosti, aby mohl zjistit, co se dítěti stalo, kdo mu ony špatné věci udělal a jak. I zneužitě dítě se tedy bohužel dostává do mašinerie činnosti státních orgánů. Přestože nikdo nechce, aby docházelo k vybavování a reprodukování oné špatné zkušenosti, je jisté, že se to děje. Mělo by být snahou všech účastnících stran, nejen orgánů činných v trestním řízení (OČTŘ), aby dítě na tyto zážitky co nejdříve zapomnělo.

Podle § 101 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů uvádí postup při výslechu svědka. Jediná zmínka o odlišném kroku ve vyšetřování oproti dospělým je formulována takto: *„Je-li jako svědek vyslychána osoba mladší než patnáct let, je třeba ji poučit přiměřeně jejímu věku.“* Upravuje ji § 102 trestního řádu, kdy se hovoří o okolnostech výslechu osoby mladší patnácti let. Pokud svědek hovoří o okolnostech, *„jejichž ožívování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat jeho duševní a mravní vývoj, je třeba výslech provádět zvláště šetrně a po obsahové stránce tak, aby výslech v dalším řízení zpravidla už nebylo potřeba opakovat“.* Postupy a samotné předpisy bývají mnohdy zbytečně tvrdé. Jde tedy hlavně o to, aby se samy orgány zabývající se touto problematikou nedopouštěly tzv. systémového týrání, při kterém je dítě traumatizováno samotným systémem, kterým by mělo být chráněno.

5.2.6.1 Projekt „Jája a Pája“

Projekt „Jája a Pája“ vznikl před 15 lety. Jedná se o anatomické loutky „Jája a Pája“, které se od běžných panenek liší tím, že mají genitálie a otvory, které jsou na lidském těle. Princip projektu vychází z předpokladu, že hra je vlastní všem dětem. Pro dítě je snazší ukázat, co se mu přihodilo, než mluvit o něčem, co je mu nepříjemné a za co se stydí. Smyslem projektu je tedy ochrana dětské psychiky v souladu s trestním řízením a soudním svědectvím. Svědectví by tudíž mělo být provedeno v co nejširším obsahu a pokud možno jen jednou, aby se dítě znovu nevystavovalo stresu a připomínání nepříjemné a bolestivé situace.

Obr. 1: Loutky „Jája a Pája“

Jejich autorkou je pplk. PhDr. Alena Plšková, která působí na Úřadu služby kriminální policie a vyšetřování Policejního prezidia v Praze.³²

Demonstrativní loutky slouží jako pomůcka při zjišťování přesných fakt a průběhu negativní události u dětí, které nemají dostatečnou slovní zásobu a dobré vyjadřovací schopnosti, u jedinců mentálně a sluchově postižených, u dětí s nízkým věkem a při nedostatečně či špatně popsane skutečnosti vzhledem k ostychu či neznalosti dítěte. Se zavedením pomůcky však vzrostly i nároky na odborné pracovníky, kteří s loutkami pracují. V roce 1996 byl vydán Závazný pokyn policejního prezidenta upravující systém práce a postupy příslušníků PČR při odhalování a dokumentování kriminality dětí a trestné činnosti páchané na mládeži. Podle článku 9 je práce svěřena „specialistům zabývajícím se řešením kriminality páchané na dětech ve struktuře služby kriminální policie a vyšetřování a mimoresortním subjektům (lékařům, psychologům, sexuologům) v rámci spolupráce na žádost specialistů.“

Obr. 2: Oblečené loutky „Jája a Pája“

³² PLŠKOVÁ, Alena. *Demonstrační pomůcky Policie České republiky*. Dostupné na WWW: <http://www.planovanirodiny.cz/rservice.php?akce=tisk&cisloclanku=2006010913> [cit. 2010-05-31]

Loutky se osvědčily nejen při objasňování mravnostní trestné činnosti spáchané na dětech, ale i při dokumentaci jiné trestné činnosti jako je například týrání svěřené osoby, výtržnictví, ohrožování mravní výchovy mládeže či znásilnění. Způsob dokumentování trestné činnosti upravuje novela trestního řádu a trestního zákona v § 55a. „*Byl-li o úkonu pořízen vedle protokolu i zvukový nebo obrazový záznam, poznamená se tato okolnost v protokolu sepsaném o úkonu, v němž se vedle údajů o čase, místě a způsobu jeho provedení uvede též údaj o použitém prostředku. Technický nosič záznamu se připojí ke spisu nebo se ve spise uvede, kde je uložen.*“

5.3 Zanedbávání

„Děti světa jsou bez viny, jsou zranitelné a jsou závislé. Jsou ale také zvidavé, aktivní a plné naděje. Jejich čas by měl být časem radosti a pokoje, časem her, učení a růstu. Jejich život má vyzávat ve shodě s tím, jak se rozšiřují jejich obzory, a jak získávají nové zkušenosti.“

Světová deklarace o přežití, ochraně a vývoji dětí,
článek 2, New York, 30. září 1990

Podle *Psychologického slovníku* Heleny Hartlové a Pavla Hartla (Praha, 2000) je zanedbávání dítěte definováno jako „*jakýkoliv nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu na vývoji dítěte nebo dítě přímo ohrožuje*“. Následkem zanedbávání může být vývojová zaostalost dítěte. Lze ho rozdělit na následující tři typy:

- ✚ **Tělesné zanedbávání** – vyznačuje se selháním při zabezpečení tělesných potřeb jedince. Jedná se o nedostatek přístřeší, výživy, oblečení, zdravotní péče a ochrany před zlem.
- ✚ **Citové zanedbávání** – Jde o neuspokojování citových potřeb dítěte, nedostatek náklonnosti a jeho pocitu zařazení (příslušnosti).
- ✚ **Výchovné zanedbávání** – Spočívá v zabránění rozvoje vzdělanostních předpokladů dítěte (např.: znemožňování školní docházky, dětská práce).

Zanedbané dítě většinou vyrůstalo v primitivním a jednoduchém prostředí, kde byla nedostatečná hygiena a motivace pro pravidelnou školní docházku. Jedinec neměl

vhodné vzory toho, jak by se později v dospělosti měl chovat. Takto klasifikovaná zanedbanost však v posledních pětadvaceti letech ubyla. Dnes jde spíše o rodiny ekonomicky zajištěné s prostředím, kde hygiena vyhovuje požadovaným podmínkám. Jedinci mají dokonce i příležitost pro svůj duševní rozvoj. I přesto může dítě v takovémto prostředí strádat – a to převážně po citové stránce. Definice zanedbávání v pojetí syndromu CAN se tedy částečně odlišuje. Zde je zanedbávání definováno jako případ, kdy se dítě ocitá v situaci, kdy je akutně a vážně ohroženo nedostatkem podnětů, které jsou důležité pro jeho zdravý fyzický i psychický rozvoj.³³

Zanedbávání dětí může jít ruku v ruce s ostatními formami syndromu CAN, především s tělesným týráním. Na tento fakt upozorňuje Oldřich Matoušek ve své knize *Rodina jako instituce a vztahová síť* (Praha, 1997). „*Týráním dětí se v odborné literatuře míní jejich nepřiměřené fyzické trestání. Zanedbáváním se rozumí rodičovská nevěšímavost vůči podstatným potřebám dítěte – takoví rodiče nereagují na zřetelné signály nouze, nebo deprivace svých dětí. Obojí rodičovský postoj se někdy vyskytuje v téže rodině, u téhož rodiče. Pokud se rodič chová jak agresivně, tak nevěšimavě, považuje se za závažnější problém nevěšimavost, i když na první pohled jsou děti více ohroženy rodičovskou agresivitou. Porovnávání skupin týraných a zanedbávaných dětí však ukazuje, že zanedbávané děti prospívají hůře.*“³⁴

Zanedbaného dítěte si může všimnout kdokoli. Největší šanci však mají převážně sousedé z místa bydliště a pedagogové. Ve škole může na projevy zanedbaného dítěte nejčastěji upozornit právě třídní učitel, který je s dítětem v nejužším kontaktu. Dají se nalézt jisté společné rysy, které zanedbané děti vykazují. Z velké části jde o jedince, kteří nedodržují základní hygienická pravidla, jsou stále unaveny, mají nepřetržitě hlad, chodí pozdě do školy, nosí zapáchající a špinavé oblečení, mají nízké sebevědomí a skoro nikomu nedůvěřují.

³³ DUNOVSKÝ, Jiří; DYTRYCH, Zdeněk; MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 1995. s. 87-88.

³⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : SLON, 1997. s. 98.

5.3.1 Podmínky potencionálně ohrožující dítě zanedbáváním

Faktory, které přispívají k zanedbávání dítěte, můžeme podle Jiřího Dunovského v knize *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě* (Praha, 1995) rozdělit na vnější a vnitřní.

Mezi **vnější podmínky**, které potencionálně ohrožují dítě zanedbáváním, řadíme:

- ✚ ztrátu matky a následné osiření dítěte, kdy může dojít i k umístění do ústavní péče, nebo častému střídání prostředí a osob starajících se o dítě;
- ✚ nepřítomnost otce, což se přičítá nedostatku autority v rodině a zvýšenému asociálnímu chování jedince;
- ✚ nízká ekonomická úroveň rodiny;
- ✚ drogová a alkoholová závislost v rodině;
- ✚ promiskuitní sexuální vztahy a nestálost prostředí;
- ✚ děti podnikatelů a rodičů, kteří mají náročné a výjimečné povolání;
- ✚ a v neposlední řadě to mohou být i děti, které vyrůstají v rodinách migrantů a utečenců, nebo po dlouhou dobu žijí v chudých podmínkách sběrných táborů.

Druhou kategorií potencionálních podmínek ohrožujících zanedbávání dítěte jsou **podmínky vnitřního charakteru**. Myslí se tím převážně psychika a celková osobnost primárních vychovatelů dítěte. Jde převážně o tyto:

- ✚ citová nezralost a povahová nevypělost matky, otce či obou rodičů související s jejich mladistvým věkem;
- ✚ duševní poruchy a nemoci rodičů;
- ✚ vychovatele s pohybovou invaliditou, mentální retardací či vážnějšími smyslovými poruchami;
- ✚ a nakonec nelze opomenout i zvláštní životní postoje a praktiky některých náboženských skupin.

5.3.2 *Krajní případy zanedbávání*

Krajní případ sociální zanedbanosti je definován jako situace, kdy „je dítě izolováno od lidské společnosti“.³⁵ Existují případy dětí, které přežily v divoké přírodě jen proto, že se jich ujala nějaká zvířata. Velmi známé jsou dvě indické holčičky Amala a Kamala, které žily s vlky. Byly objeveny v roce 1920 u Midnapuru v Indii. Nalezl je pracovník místního sirotčince Joseph Sing. Jejich věk není přesně znám, ale odhaduje se, že Kamale bylo v době jejího objevení asi sedm či osm let. Amala byla o poznání mladší, její věk se odhaduje zhruba na rok a půl. Obě dívky vykazovaly vlčí chování – neznaly lidskou řeč, jen vydávaly vysoké nářikavé zvuky; měly mozoly na dlaních i kolenou od toho, jak chodily po čtyřech; měly rády syrové maso; jedly z misky na zemi; ožívaly hlavně v noci; neměly rády slunce; měly velice dobrý čich a sluch; nenosily oblečení, avšak na horko ani chlad citlivé nebyly; jedinou emoci, kterou projevovaly, byl strach. Amala pokročila v lidské řeči jako normální batole, zatímco u Kamaly byl pokrok mnohem pomalejší. Po roce od jejich nalezení zemřela mladší dívčinka – Amala, starší z nich zemřela v roce 1929 na tyfus.

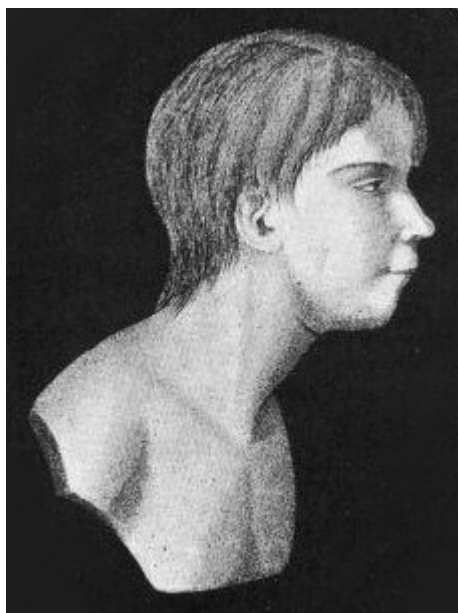

Obr. 3: „Vlčí děti“ – Amala a Kamala

Dalším poměrně známým případem je vlčí chlapec Viktor z Aveyronu. Poměrnou část svého dětství prožil v lese. Byl nalezen zhruba ve dvanácti letech. Hoch neuměl mluvit, vydával pouze skřeky a nejevil ani žádné známky, že by rozuměl lidské řeči. Nechodil na toaletu a neznal žádné zásady sociálního chování, odmítal oblečení a nechtěl spát v posteli. O jeho případ se zajímala řada vědců, kteří se ho pokoušeli studovat. Jde

³⁵ DUNOVSKÝ, Jiří; DYTRYCH, Zdeněk; MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 1995. s. 88.

o francouzského přírodovědce Pierra Josepha Bonnaterra, zakladatele moderní psychiatrie Philippa Pinela a převážně o lékaře Jeana Marca Gasparda Itarda. Itard dosáhl zřejmě největšího úspěchu. Snažil se ho vzdělávat. Viktor se však nikdy nenaučil mluvit, rozpoznával pouze objekty podle jejich názvů. S ostatními komunikoval pomocí jednoduchých gest. Zemřel roku 1828 neznámo kde a v zapomnění. Chlapec se dostal do povědomí jako tzv. **Divoký hoch Averyonský**.

Obr. 4: Viktor z Averyonu

Častější jsou však případy sociální izolace uvnitř společnosti. Nejznámější je případ šestnáctiletého chlapce, který se v roce 1828 záhadně objevil v ulicích Norimberku. Neuměl chodit, mluvit ani myslet. Jediné, co znal, bylo jeho vlastní jméno. Jednalo se o prvorozeného syna Karla, velkovévody Bádenského a Stefanie Beauharnais,³⁶ narozeného v září roku 1812. V říjnu téhož roku byl oficiálně oznámen za mrtvého. Stejným způsobem, akorát o čtyři roky později, „umírá“ i jejich další syn. Důvodem tohoto „neblahého odstranění“ bylo zlikvidování mužské větve Bádenského velkovévodství. První chlapec, známý jako Kaspar, prožil své dětství v temném sklepení, kde byl bez jakéhokoli sociálního kontaktu. Jméno dítěte nebylo známo. Jeho matka mu chtěla dát jméno Gaspard, ale před jeho „formálním“ úmrtím ho nestihli

³⁶ Stefanie Beauharnais byla adoptovanou dcerou Napoleona.

ani pokřtít. Kaspar mu začali říkat až jeho vězňitelé. Jeho žalárník ho v necelých šestnácti letech vysadil v centru Norimberka. Chlapec se dostal do péče jedné starostlivé rodiny, kde se začal „zotavovat“ z naprostého znehodnocení své osobnosti. Byly na něj spáchány dva pokusy o vraždu, z čehož ten druhý byl „úspěšný“. Kaspar Hauser umřel v roce 1833 na bodnou ránu do srdce.³⁷ Po Kasparu Hauserovi je pojmenován syndrom následků krajní sociální izolace – tzv. **syndrom „Kašpar Hauser“**.

Obr. 5: Kaspar Hauser

I v našem prostředí se můžeme setkat se známými případy, které vstoupily do světového povědomí. Jednalo se o případ, který se objevil v roce 1972 v Československu. Jarmila Koluchová popsala případ identických dvojčat (chlapců), jimž v osmnácti měsících zemřela matka a které jejich nevlastní matka těžce týrala. Otec, který byl pracovně často

³⁷ HRADIL, Radomil. *Jmenuji se, nakolik je mi známo, Kaspar Hauser*. Hranice : Fabula, 2006.

mimo domov, nerozeznal, že jeho děti trpí. Případ vyšel na světlo v době, kdy bylo chlapcům sedm let. Byli opožděni ve vývoji a ve velmi špatném psychickém i fyzickém stavu. Normálnímu životu, lásce a péči je naučila až jejich pěstounka.³⁸ Oba chlapci dokázali relativně rychle odstranit svůj handicap, dosáhli terciálního vzdělávání, založili vlastní rodiny a vychovávají děti. Nyní jako dospělí jedinci vedou plnohodnotný život. Nastolila se debata o tom, zda chlapce zachránila osmnáctiměsíční citová vazba na matku, nebo láskyplná péče pěstounky. Jednou z verzí byla i teorie o pevném poutu, které mezi jednovaječnými dvojčaty bývá.³⁹

5.4 Zvláštní formy syndromu CAN

Do této skupiny lze zařadit následující formy - organizované zneužívání dětí, rituální zneužívání, sexuální turismus, systémové týrání a Münchhausenův syndrom by proxy. Následující kapitola pojednává o jednotlivých typech samostatně.

5.4.1 Organizované zneužívání dětí

Představuje závažné formy sexuálního zneužívání dětí s důrazem na jeho rostoucí organizovanost, která přesahuje hranice města, země a dokonce i kontinentu. Jde o každé zneužití způsobené více než jednou osobou. Důvodem rozšíření je hlubší poznávání rozličných forem sexuálního zneužívání jako je dětská prostituce a dětská pornografie v kontextu sexuální turistiky a také nový fenomén obchodních aktivit, ve kterých dítě figuruje jako zboží. Účely jsou různé, nejen sexuální uspokojení, ale i dětská práce, vraždy dětí na ulici či ilegální mezinárodní osvojení. Mezi nejčastěji organizované zneužívání dětí patří zejména dětská námezdní práce.

³⁸ *Koluchova's twins*. In British medical journal. 16 October 1976, London. Dostupné na WWW: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1688459/pdf/brmedj00539-0005.pdf> [cit. 2010-06-04]

³⁹ ŠOLCOVÁ, Iva. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2009. s. 39-40.

5.4.2 Rituální zneužívání

Rituální zneužívání lze označit za nejkurióznější formu syndromu CAN. La Fontainová ve svém článku „Současná literatura o organizovaném zneužívání dětí“ uvádí definici rituálního zneužívání podle Tinkelborna. Podle něj se jedná o takové zacházení s dětmi, „*kteřé se uskutečňuje v souvislosti se symboly, které mají náboženskou, magickou nebo nadpřirozenou charakteristiku a jsou součástí určitého organizovaného společenství.*“⁴⁰ Extrémní případy jako jsou hromadné sebevraždy celého společenství dospělých či dětí se vyskytují jen zřídka. K neméně nebezpečnému, avšak méně nápadnému ubližování může docházet v případech odmítání odborné lékařské péče. Řadí se sem například odmítání transfuze krve u sekty Svědci Jehovovi, nebo „vymývání Ďábla“ prostřednictvím zařikávání a krutého bití dětí.

5.4.3 Sexuální turismus

Sexuálním turismem se rozumí situace, kdy do cizí země přijede cizinec s cílem nalézt dítě jako prostředek k sexuálnímu sebeuspokojení. Jedná se o jev poměrně mladý a v dnešní době celkem rozsáhlý. Nabídka se odvíjí od poptávky. Nejsou-li klienti, nejsou potřeba ani děti, které provozují tento „trend“.

5.4.4 Systémové týrání

Tento druh syndromu CAN se vyznačuje tím, že dítě je týráno systémem, který byl založen na ochranu jeho samotného i jeho rodiny. Jedná se například o situace, kdy je dítěti odepřeno právo na informace, právo být vyslyšen či je neprávem odděleno od rodičů.

Dalším druhem je tzv. **sekundární viktimizace** (druhotné ubližování dítěti), kdy po prvním traumatu následuje toto druhotné týrání těmi, kteří by měli dítě chránit a po útoku na něj by měli zamezit dalším škodám.⁴¹ Neblahý vliv na dítě mají

⁴⁰ LA FONTAINE, J. S. *The Current Literature About Organized Abuse of Children*. Child Abuse Review, 3, 1994. s. 4-5.

⁴¹ ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha : Linde, 2003. s. 26.

nadbytečné a necitlivé lékařské prohlídky, prodlužující a opakující se kontakt se soudním systémem – například policejní výslech či výslech u soudu za přítomnosti pachatele.

5.4.5 Münchhausenův syndrom by proxy

Münchhausenův syndrom je „*behaviorální komplex, ve kterém pacienti smýšlejí svá anamnestická data a předstírají tělesné nebo duševní příznaky za účelem hospitalizace.*“⁴² Existují případy, kdy si rodiče u svých dětí vymýšlejí různé příznaky a onemocnění, aby pro něj byl jedinec vyšetřován a léčen. Tento jev se nazývá Münchhausenův syndrom by proxy, tj. v zastoupení. Tím je myšleno právě rodičovské zveličování či předstírání potíží svých dětí.

Pojen Münchhausenův syndrom poprvé použil britský lékař Richard Asher již v roce 1951 na základě vlastní zkušenosti se svými pacienty. V souborné práci týkající se problematiky záměrných otrav u dětí a Münchhasenově syndromu u nás v roce 1985 poprvé upozornil Marten.⁴³

⁴² URBAN, Aleš; MASOPUST, Jiří. *Münchhasenův syndrom*. In Interní medicína pro praxi. 2004, roč. 3. s. 136-139.

⁴³ DUNOVSKÝ, Jiří; DYTRYCH, Zdeněk; MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 1995. s. 51-52.

6 Následky syndromu CAN

Následující kapitola pojednává o účincích zneužívání a následcích jednotlivých typů týrání. Rozvíjí pátou kapitolu, která seznamuje s formami syndromu CAN. Při jakékoli formě syndromu CAN může vzniknout deprivace dítěte. Projevovat se může v různých formách. Jde například o deprivaci, která vznikne z důvodu nedostatku podnětů působících na dítě či nepřiměřeným množstvím oněch podnětů. Vyvinout se může také jako následek nedostatečné časové či prostorové styčnosti. Projevit se může i v utváření vlastního Já nebo v procesu začleňování se do společnosti.⁴⁴ Tyto formy rozvíjí základní formu deprivace – a to deprivaci psychickou. Tu Zdeněk Matějček definuje jako „*psychický stav, vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.*“⁴⁵

6.1 Posttraumatická stresová porucha

Syndrom CAN může způsobovat traumatizaci, která je diagnostikována jako posttraumatická stresová porucha (PTSD). Jde o reakci na závažný stres, na traumatickou událost. K jejímu vzniku může dojít v situacích, kdy je ohrožen jedinec sám či jeho blízcí (přírodní katastrofa, válka, únos dítěte, znásilnění, těžký úraz), anebo při změnách v sociálních rolích a mezilidských vztazích (rozvod, ztráta zaměstnání, nevěra). V první světové válce byla totožná reakce nazývána jako granátový šok, ve druhé světové válce pak jako únava z boje.

Marek Preiss ve své stati „*Postrumatická stresová porucha (Zkušenosti psychologa z války)*“ ve sborníku *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém* (Praha, 2007) uvádí tři skupiny projevů PTSD:

1. Opakované znovuprožívání stresu ve snech a vzpomínkách. Nepříjemné pocity toho, že se událost opakuje. Pocity strachu a úzkosti při setkání s čímkoli, co připomíná prožitou situaci.

⁴⁴ ŠULOVÁ, Lenka. *Psychická deprivace a traumatizace*. In *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha : IREAS, 2007. s. 87-99.

⁴⁵ MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla*. Praha : Karolinum, 2005. s. 198.

2. Pokus o vyhnutí se myšlenkám, které se týkají oné negativní události. Snižuje se zájem o dříve důležité věci (záliby). Nastupují pocity izolovanosti a odtaženosti od druhých. Jedinec má pocit, že před sebou nemá žádnou budoucnost, že jeho život ztratil smysl.
3. Psychosomatické projevy jako jsou poruchy pozornosti, poruchy spánku, nedůtklivost a zvýšená citlivost či nadměrná živost.

U dětí dochází po stresujícím zážitku k procesu, který se dá shrnout do pěti fází.

1. Akutní vyděšenost – Jedná se o typickou reakci doprovázející bezprostřední zážitek, kdy dítě nerozumí tomu, co se doopravdy stalo.
2. Popření zážitku – V tomto období se projevují různorodé psychosomatické problémy, jako jsou poruchy paměti, necitlivost či naopak živost a nespavost.
3. Znovuprožívání zážitku – Ve vzpomínkách či snech se zážitek opakuje. Dítě je rozrušeno, děsí se a trpí nekvalitním a přerušovaným spánkem.
4. Pochopení příčin – Dítě se v této fázi snaží pochopit důvody toho, co se stalo a snaží se vyrovnat se smutkem.
5. Vytváření plánů do budoucnosti – Po smíření se s následky nastupuje plánování budoucího života.⁴⁶

6.2 Následky tělesného týrání

Kapitola 5.1.1 *Tělesné týrání* pojednává o fyzickém týrání, je rozdělena na týrání aktivní a pasivní povahy. Následky týrání jsou rozpracovány podle stejného harmonogramu.

Následků tělesného týrání je široká škála. Zde jsou zmíněny pouze některé základní důsledky. Negativní dopad týrání sebou nese ponížení dítěte. Potupení osobnosti často vede k poškozenému sebevědomí, nedostatečné sebeúctě a nízkému sebehodnocení. Postižení mívají pocit bezvýznamnosti, jsou ochotni přijmout nižší ocenění a horší sociální role, než by jim popravdě náleželo. Ve škole mohou mít horší známky a později

⁴⁶ PREISS, Marek. *Posttraumatická stresová porucha (Zkušenosti psychologa z války)*. In Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém. Praha : IREAS, 2007. s. 101-117.

v zaměstnání i špatné pracovní výkony. Týraný jedinec se může uchýlit k různé závislosti – na alkoholu, drogách či gamblerství. Útěky z domova a sebevražedné úmysly nejsou ojedinělé. Zkušenost s týráním vede ke ztrátě patřičné sociální orientace, z čehož později vyplývají i potíže s vytvářením důvěrných vztahů. Tito jedinci jsou spíše submisivní a mají tendenci se izolovat. Dalším projevem je pocit bezmocnosti. Vědět, že ať dělám, co dělám, nemohu ovlivnit svou bezvýhodnou situaci je prostě ponižující.

Někdy se zkušenost s týráním projevuje zvýšenou agresivitou ke světu i k blízkým lidem. Sklon k násilnosti se může přenést do dospělého věku a stát se součástí rodičovské role. Většinou platí, že z týraného dítěte se v mnoha případech stává i týrající rodič. Obecně se pojem označuje jako **transgenerační přenos**. Je vymezen jako „*proces, následkem kterého se vědomě nebo neúmyslně přenáší vzorce chování do další generace*“.⁴⁷ Dítě si přebírá kladné i negativní vzorce chování a později je využije ve své rodině. V příloze č. 3 je znázorněn a podrobněji popsán cyklus transgeneračního přenosu syndromu CAN. Týrané dítě si buď převezme vzorce chování od své rodiny, anebo se naopak snaží chovat úplně odlišně. Věnuje se svým dětem s maximálním nasazením a usiluje o to, aby neopakovalo chyby svých rodičů.

6.2.1 Následky tělesného týrání aktivní povahy

V kapitole 5.1.1.1 *Tělesné týrání aktivní povahy* je popisován příběh čtrnáctileté Genevy, kterou týrá její otec. V jejím případě je týrání maskováno jako oprávněný trest. Myslí si, že jí otec ubližovat nechce, že se snaží jen vtisknout jí nějaká pravidla a zásady. Současně má však pocit, že si takovéto chování nezaslouží. S problémem se vyrovnává tak, že jeho skutečnosti raději popírá. Hrůza z otce ji pomalu dovádí ke strachu hovořit s kýmkoli. Příběh Genevy pokračuje.

„Geneva se velice snaží, aby byla tak hodná, jak si její rodiče přejí. Věří, že kdyby byla hodnější, její otec by ji nemlátil. Ale ať se snaží, jak chce, přece jen se vždycky dopustí nějaké chyby. Začíná mít pocit, že stejně nikdy nedokáže nic udělat správně. Její

⁴⁷ DYDŇANSKÁ, Radka. *Transgenerační přenos*. In Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém. Praha : IREAS, 2007. s. 119.

kamarádka Marlys ji požádá, aby s ní pracovala na školních novinách, ale Geneva je tak nervózní z představy, že by měla zkusit něco nového, že nedokáže ani vejít do redakční místnosti. Jindy jde Geneva nakupovat s partou kamarádek jídlo na večírek na oslavu Halloweenu. Dostane za úkol koupit určitou značku jablečného moštu. Když nepřichází k pokladně, její kamarádky se ji vydají hledat. Zjistí, že stojí před regálem a čeká – v obchodě právě neměli značku, kterou měla koupit, a ona se bála samostatně vybrat jinou značku.“⁴⁸

Z úryvku je patrné, že dívka je nervózní v jakékoli situaci, kdy by měla učinit vlastní rozhodnutí. Tresty jejího otce jsou natolik nepřiměřené a kruté, a tak se obává podobné odplaty i od ostatních. Geneva poznala, že proti otcovu bití je naprosto bezmocná. Vывodila si z toho důsledek totální bezmocnosti vůči všem ostatním. Způsob jejího vyrovnávání se s problémem však není nejlepší. Ví, že nemůže ovlivnit chování svého otce, nesnaží se však ovlivnit či změnit žádnou situaci ve svém životě – ani tu, kterou by mohla. Stav, který Geneva prožívá, se odborně říká **naučená bezmocnost**.

6.2.2 Následky tělesného týrání pasivního charakteru

Kapitola 5.1.1.2 *Tělesné týrání pasivní povahy* vypravuje příběh o třináctileté Marii, která dělá mámu svým mladším sourozencům. Její matka je závislá na drogách a o své děti se nestará. Maria si tento problém uvědomuje, neví však, jak se ze situace dostat a jak pomoci své rodině. Snaží se přebrat zodpovědnost na sebe. V jejím věku to ale bohužel není možné. I kdyby se snažila sebevíc, nedokáže vydělat potřebné peníze pro fungování a rodiny a vyřešit problém tělesného zanedbávání svých sourozenců i sebe samotné. Maria má pocit, že ve všem neustále selhává. Problémem je však její pojetí – nepovažuje se za úspěšnou třináctiletou dívku, která je ve svém věku schopna dělat spoustu dalších věcí nad rámec jejich povinností, považuje se totiž za selhávající a neúspěšnou dospělou ženu. Tou však není a ani být nemůže. Její příběh je následující.

„Maria cítí na svoji matku neustále zlost. Vztek necítí jedině při jídle. Maria strašně ráda jí. Někdy dokáže přečkat celý den jenom díky myšlence na cukroví, které má

⁴⁸ MUFSONOVÁ, Susan; KRANZOVÁ, Rachel. *O týrání a zneužívání*. Praha : Lidové noviny, 1996. s. 69.

*schované ve skřínce, nebo na koláček, který si chce koupit cestou ze školy domů. Když Maria nemá peníze, aby si koupila něco k jídlu, snaží se pochoutky ukrást, protože jsou tím jediným, čeho se rozhodně není ochotná vzdát. Protože tolik jí, velice ztloustla. Její mladší sourozenci se jí kvůli tomu posmívají a Maria pak na ně křičí. Potom se kvůli tomu cítí provinile. Navíc má pocit, že selhává ještě víc – je úplně jasné, že nedokáže vůbec nic dělat správně.*⁴⁹

Maria nemá blízkého člověka, na kterého by se mohla spolehnout. Je samozřejmé, že začne hledat něco, oč by se mohla opřít. V jejím případě je to právě jídlo. Matka jí ho neumožňuje, a tak Marii nezbyvá nic jiného než si ho zajišťovat sama. Právě jídlem zahání i pocity smutku, strachu a hněvu. Ty se však tímto způsobem zahnat nedají. Problém, který Marii začal s přísunem jídla trápit, se nazývá porucha přijímání potravy. Člověk má pocit, že musí pořád jíst a nemůže se zastavit ani tehdy, přestože hlad už nepocítuje. Jde o problém tzv. nutkavého jedení.

6.3 Následky psychického týrání

Emocionální a psychické týrání je velmi špatně poznatelné. Jeho následky však mají neblahý dopad na jedince. Mezi nejzávažnější patří poškozené sebevědomí; bezmoc; přání ubližovat si; závislost na alkoholu a drogách; poruchy příjmu potravy jako je anorexie, bulimie nebo nutkavé jedení; možnost vzniku deprese a v neposlední řadě i potíže v mezilidských vztazích a navazování bližších důvěrných kontaktů s jedinci.

Psychickým týráním se zabývá kapitola 5.1.2, ve které je vyprávěna příhoda třináctiletého Setha. Podle jeho rodičů se nedokáže vyrovnat s problémy, které mu život přinese a tudíž si ani nezaslouží být šťastný. Seth si je vědom svých potíží. Je ke svým rodičům velice kritický, přesto je má v hlouby duše rád a přeje si, aby jim mohl důvěřovat. Podvědomě začíná věřit tomu, co o něm rodiče říkají. Může nastat situace, kdy se Seth plně ztotožní s jejich hodnocením a ztratí vlastní sebedůvěru. Sethův příběh pokračuje.

⁴⁹ MUFSONOVÁ, Susan; KRANZOVÁ, Rachel. *O týrání a zneužívání*. Praha : Lidové noviny, 1996. s. 70.

„Seth dobře vychází s jinými kluky ze třídy, ale nemá žádného opravdu blízkého přítele. Ostatní kluci si všimli, že když se ocitnou v nějaké těžké situaci, Seth udělá vtípek, kterým jejich problém zlehčí, a oni se pak cítí ještě hůř. Pak se za to omlouvá – ale už je pozdě, chyba už se stala. Když ostatní kluci začínají chodit na schůzky s děvčaty, Seth říká, že by také rád měl nějakou dívku. Nějak si ale nemůže vybrat žádnou, se kterou by opravdu rád chodil. Někteří z jeho kamarádů se ho pokoušejí zvát na rande ve čtyřech, ale Seth vždycky na každé dívce najde něco, co může kritizovat. Zároveň se ale cítí velice osamělý a opuštěný. Rád by měl dívku a nechápu, proč s ním žádná nechce jít na schůzku.“⁵⁰

Seth na první dojem nepůsobí jako chlapec, který by měl nějaký problém. Jeví se jako naprosto obyčejný kluk, který zvládá školu a dobře vychází s kamarády. Opak je ale pravdou. Seth se „užívá“ vnitřně. Má potíže s kýmkoli se sblížit, jelikož od každého očekává stejnou kritiku, jakou zažil od svých rodičů. Ostatní se s ním nechtějí bavit, protože pro změnu on kritizuje je. Touto kritikou se však Seth ochraňuje před zbytkem světa.

6.4 Následky sexuálního zneužívání

Negativní zkušenost dítěte se sexuálním zneužíváním jistojistě ovlivní jeho budoucí vztah k sexualitě. Některé reakce na sexuální zneužívání jsou stejné jako reakce na předchozí formy týrání. Lze tedy opět zmínit poškozené sebevědomí, pokusy o sebevraždu, útěky z domova, poruchy příjmu potravy či problémy s navazováním důvěrných vztahů. Jednou z extrémních reakcí je ztráta sexuálních zábran vedoucí k promiskuitě, destruktivním sexuálním vztahům či prostituci. Opačným důsledkem je sexuální dysfunkce a nechuť k sexuálnímu styku. V některých případech dochází až ke vzniku sexuální fobie. U sexuálně zneužitých jedinců se vyskytuje zvýšené riziko neschopnosti partnerského vztahu a soužití.

⁵⁰ MUFSONOVÁ, Susan; KRANZOVÁ, Rachel. *O týrání a zneužívání*. Praha : Lidové noviny, 1996. s. 73.

Sexuální zneužívání je popisováno v kapitole 5.2. Ta je uvedena příběhem o patnáctileté Carline, kterou nevlastní otec sexuálně zneužívá. Její psychickou obranou je předstírání, že se nic neděje. Plní „požadavky“ svého otce, avšak sama se situuje do pozice jiné osoby. Při zneužívání se „mění“ v jinou dívku. Carline neustále něco předstírá. Doma skrývá pocity zmatenosti a nenávisti, ve škole pak pravdu o své situaci. Její příhoda se dále rozvíjí.

„Carlene si není jistá, jak dlouho ještě bude schopna vydržet svůj „dvojí život“. Někdy si myslí, že jediným řešením je útek. Představuje si, že prostě nastoupí do autobusu a odjede do jiného města. Myslí si, že kdyby jednoduše zmizela, osvobodila by se od sexuálního zneužívání a zároveň by ušetřila svoji rodinu problémů. Carleniny představy nikdy nezabíhají do podrobností. Obvykle dojdou jen k bodu, kdy nastoupí do autobusu a odjíždí pryč.“⁵¹

Carlene předstírá, že se nic neděje. Nečelí problému přímo, a tak není schopná najít rozumné řešení. Nikomu se s problémem nesvěří. Na obzoru tedy není nikdo, kdo by zneužívání mohl zastavit. Místo toho sní o útěku do jiného města.

6.5 Následky zanedbávání

Mezi nejpodstatnější důsledky zanedbávání patří narušení vývoje osobnosti v případech, kde se jedná zanedbávání psychických potřeb. Dále poruchy v oblasti emocí, kde jsou opomenuty citové potřeby dítěte. A v neposlední řadě narušení psychického a tělesného vývoje, kde se za nejzávažnější projevy považují opožděný vývoj řeči, problémy v navazování sociálních kontaktů a u zvláště závažných forem pak poruchy tělesného vývoje.

⁵¹ MUFSONOVÁ, Susan; KRANZOVÁ, Rachel. *O týrání a zneužívání*. Praha : Lidové noviny, 1996. s. 76.

7 Prevence syndromu CAN

Ochrana dětí před jakýmkoli nebezpečím by měla být jednou z hlavních priorit každého státu. Snažit se zabránit násilí na dítěti je snad povinností každého z nás. Prevence syndromu CAN spočívá v zamezení právě probíhajícího ubližování dítěti a předcházení vzniku dlouhodobých následků ovlivňujících jeho zdraví. Cílem je předejít vzniku traumatizace dítěte, zabránit jejímu pokračování a ochránit zdraví dítěte před sociálními, zdravotními a psychologickými neuhy. Prevenci můžeme rozdělit do tří fází na prevenci primární, sekundární a terciární.

7.1 Primární prevence

Primární prevence podle definice Světové zdravotnické organizace (WHO) znamená *„počínat si tak, aby k určitému neblahému společenskému jevu nedocházelo – tedy předejít jeho vzniku, potlačit jej v zárodku nedat mu příležitost, nedat mu půdu, v níž by mohl zapustit kořeny.“*

Jejím cílem je podpora zdravého vývoje rodiny a dítěte, ovlivňování postojů veřejnosti, vytváření příznivé společenské atmosféry a vytváření programů, které jsou zaměřeny na vzdělávání rodičů, pedagogů i vychovatelů. Spočívá převážně ve znalosti a schopnosti chránit samy sebe, v kvalitní přípravě na manželství, mateřství a rodičovství již od nejčasnějšího věku dítěte, poté v programech pro nastávající matky i otce a v neposlední řadě ve vytváření kvalitního vztahu mezi dítětem a rodiči a vzájemné podpoře mezi nimi.

Celosvětového významu v této oblasti dosahují dvě mezinárodněprávní normy – Úmluva o právech dítěte a Světová deklarace o přežití, ochraně a rozvoji dítěte.

Zdeněk Matějček ve své stati „*Předcházet je lépe než léčit*“ v knize *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě* (Praha, 1995) rozlišuje tři vrstvy primární prevence syndromu CAN:

1. Zaměřené působení na širokou veřejnost

Prostředkem k dosažení je široce založená osvěta. Cílem této činnosti by měla být větší vnímavost vůči zájmům a potřebám dítěte a povznesení hodnoty dítěte i rodiny pro celou společnost. Již Komenský přisuzoval dítěti vyšší hodnotu, než mají hmotné statky a požitky. Činitelé osvěty jsou všechny instituce mající celospolečenskou působnost, která se jakýmkoli způsobem dotýká života dětí. Jsou to především:

- + všechny orgány státní legislativy a jimi vytvořené a uplatňované zákony, vyhlášky, pokyny směrnice atd.;
- + školy a školství jako celek, kulturní instituce, zdravotnictví;
- + církve;
- + sdělovací prostředky (zejména televize);
- + politické strany a jejich politické programy;
- + nevládní organizace dětí a mládeže;
- + organizace zabývající se rodinou.

2. Zaměřené působení na rodiče a jiné vychovatele

V této rovině má primární prevence již určitější objekt, cíle i prostředky. Jde o dítě v jeho nejbližším prostředí – v rodině. Prostředkem prevence na této úrovni jsou všechna obecná opatření ve prospěch rodin s dětmi – jako je finanční podpora, nejrůznější nabídka služeb, rekreačních možností apod. Rozhodující úlohu v přípravě dětí na budoucí rodičovství zaujímá samozřejmě rodina. Je důležité věnovat pozornost:

- + odpovědnému početí, kvalitně prožitému těhotenství ženy za podpory otce dítěte;
- + novým praktikám porodu s možnou účastí otce při něm, pokojům matek s dětmi (roaming-in), časně kooperaci matky a dítěte, kojení a spolupodílení otce na výchově dítěte;
- + podmínkám pro vytváření „důvěry v lidi“ na počátku kojeneckého věku, „rodinné identity“ v batolecím věku, pro přijetí partnera ve hře a vytváření kamarádských vztahů mezi vrstevníky ve věku předškolním;

- ✚ výchově k odpovědnosti ve fázi vývoje rodičovských povinností vůči dítěti a identity odlišné podle pohlaví ve věku zhruba od osmi do dvanácti let;
- ✚ pubertě a s tím spojenému citovému a pohlavnímu dozrávání;
- ✚ mladistvému věku a vedení k odpovědnosti v otázkách erotiky, antikoncepce, výběru životního partnera, plánovaného rodičovství apod.

Vedle rodiny se zvyšuje i funkce školy s výukou sexuální výchovy ve vzdělávací oblasti Výchova ke zdraví. Stoupá i úloha samotných mladých lidí a to především ve spojitosti s propagací antikoncepce, prevencí nechtěného těhotenství, plánováním rodiny a otcovskou rolí. Programy primární prevence jsou účinnější, začnou-li ještě před narozením dítěte nebo těsně po něm.

3. Zaměřené působení na odborné pracovníky a veřejné činitele.

V této rovině jde převážně o zprostředkování poznatků z odborných studií, výzkumů či průzkumů obyvatelstva. Cílovou skupinou jsou vědci zabývající se otázkami syndromu CAN.

7.2 Sekundární prevence

Sekundární prevence je zaměřena na vyhledávání rizikového prostředí a rizikových jedinců. Jejím cílem je snížit rizika na minimum. Prevence na této úrovni tedy znamená odhalovat možná rizika, objasňovat je, poznat, mít je pod kontrolou a je-li to možné, tak je zmenšit.

Je důležité zjistit, zda rizikovní jedinci o své rizikovosti vědí. Poté jde o ochotu těchto lidí na sobě pracovat, změnit se a odstranit onu rizikovost. V neposlední řadě je nutná pomoc společnosti, která má zájem na vyřešení a zminimalizování problému. Rizikovým lidem by proto měly být neustále dodávány potřebné informace, pomoc i vzdělání. Na druhou stranu by měli mít možnost dozvědět se o tom, co se jim stane, jestliže se ono riziko nastane. Měli by vědět, co se děje s pachateli, jak je s nimi nakládáno a naopak znát pocity a následný život obětí.

Každá forma syndromu CAN má různá rizika. Jiní lidé týrají dítě, jiní mu ubližují tím, že si ho nevěšmají a jiní ho sexuálně zneužijí. Co se týká pohlavního zneužívání dětí, jsou rizikovými dospělými lidé se sexuálními úchytkami, deviacemi, sexuálně narušiví lidé, alkoholici či drogově závislí. Rizikové děti jsou pak zejména dívky, převážně bujných vnad a pěkných tvarů. Cílem je tedy omezit podmínky, za kterých k sexuálnímu zneužívání dochází či docházet může. U tělesného týrání a zanedbávání jde především o nezralé mladé rodiče, narkomany, osoby žijící ve špatné sociální situaci, mající dlouhodobý stres a nedostatek peněz. Účelem je omezit tyto rizikové faktory a předcházet patologickým jevům. V některých ohledech se primární a sekundární prevence prolíná.⁵²

Prevence je tím účinnější, čím dříve je zahájena. Z toho důvodu se s rodiči začíná pracovat již v době těhotenství. Existují různé programy na podporu rodičovství. Například program „Překonání minulosti“, který pracuje s matkami, které byly samy v dětství týrány či zneužívány.

7.3 Terciární prevence

O terciární prevenci hovoří tehdy, došlo-li k násilí či jinému ublížení dítěti. Je třeba zajistit, aby se násilné jednání vůči dítěti již nikdy neopakovalo, aby dítěti přestalo být ubližováno a aby důsledky poškození byly omezeny na minimum. Je zahájen diagnostický proces, který vyústí v prognózu případu. Z ní se pak odvíjí pomocná, ochranná a terapeutická péče ve prospěch dítěte. Je nutné rozhodnout, zda dítě zůstane v rodině, nebo se bude hledat jiné řešení jeho situace – například umístění do dětského domova, Fondu ohrožených dětí, k prarodičům či jiným blízkým příbuzným apod. Vždy je však nezbytné brát v potaz věk dítěte. Podle toho se mění i přístup lékařů, psychologů i sociálních pracovníků k dítěti a konkrétní pomoc při řešení případu.⁵³

⁵² TÄUBNER, Vladimír. *Prevence sexuálního zneužívání dětí*. In WEISS, Petr. *Sexuální zneužívání dětí*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2005. s. 57-85.

⁵³ LANGMEIER, Josef; MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. 3. dopl. vyd. Praha : Avicenum, 1974. s. 333-340.

Do terapie by se podle možností měla zapojit celá rodina, škola i péče mnohých odborníků. Jednotlivé instituce by měly spolupracovat a hledat řešení, která jsou pro dítě nejlepší.

7.4 Projekt „Kam mám jít?“

Projekt „Kam mám jít?“ vznikl za spolupráce Fondu ohrožených dětí (FOD) a dvou předních českých rapperů – Vladimira 518 (PSH) a Huga Toxxx (Supercrooo). Díky jejich společné práci vznikla skladba s názvem „Kam mám jít?“ z produkce pražského DJe Mike Trafika (PSH), který zkomponoval hudbu. Refrén zpívají děti z projektu Klokánek, který spadá do aktivit právě FOD.⁵⁴ Skladbu i její text si každý může stáhnout na jejich internetových stránkách - <http://www.kammamjit.cz/>. Samotnou skladbu i text najdete v přílohách č. 6 a 7 této diplomové práce.

Pro zajímavost jsou uvedeny i reakce samotných skladatelů na projekt, jeho význam, smysl i možnou budoucnost.

Vladimír 518 – *„Přijde mi zajímavý, že lez rap použít i k něčemu podobnému. Pokud se díky našemu tracku podaří vybrat nějaké peníze pro tyhle děti, který nemají zrovna jednoduchý osud, bude to jediné fajn. Myslím, že tematicky nám to sedlo a mám fakt radost, že ve skladbě zpívají i děti přímo z Klokánku.“*

Hugo Toxxx – *„Dělá mi dobře, že můžu něco udělat. Myslím, že se nám podaří upoutat pozornost a nahlodáme lidi jiným způsobem než klasická citově vyděračská kampaň. Moji rodiče jsou například alergičtí na obálky s ubrečeným dítětem. Vždycky je vyhazují. Mně naštěstí žádný nechodí. Spoty v televizi jsou strašidelné. Z mého pohledu tentokrát nejde tolik o (samozřejmě důležité)“ krmění fondu, ani o vztyčený prstíček, jako spíš o to probudit v lidech trochu empatie. Držím všem dětem palce a věřím, že nakonec si nejlépe pomůžou samy. Při nahrávání byly vtipné, člověk by neřekl, že jim něco chybí.“*

⁵⁴ Klokánek je projekt FOD. Jeho cílem je dětem nabídnout přechodnou rodinnou péči na dobu, dokud se nevrátí znovu do své rodiny, nebo pokud se pro něj nenajde vhodná NRP – PP, osvojení, svěření do výchovy jiné (třetí) osoby, namísto umístění do ústavní výchovy.

7.5 Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008 - 2018

Problematika násilí na dětech je celosvětovým problémem. Nelze ho akceptovat v žádné podobě. Proto byla v roce 2002 z iniciativy OSN vypracována první světová zpráva o násilí na dětech, na které se podílela řada světových odborníků, vlád různých zemí a neziskových organizací. Mezi nejvýznamnější z nich lze zmínit dětský fond OSN UNICEF, Úřad vysokého komisaře pro lidská práva či WHO. Poté byla přijata doporučení vztahující se k dané zprávě. Prvním doporučením bylo zvýšení ochrany dětí před všemi formami interpersonálního násilí, kterou garantuje Úmluva o právech dítěte ve svém článku 19, druhým pak vypracování Národní strategie prevence násilí na dětech. ČR v souladu s doporučením OSN vypracovala Národní strategii prevence násilí na dětech v ČR na období 2008 – 2018 (dále jen „Strategie“).⁵⁵

Strategie je v souladu s doporučením Světové zprávy o násilí na dětech. Má za cíl odstranění roztržičnosti primárně preventivních programů a přispět tak ke zvýšení jejich efektivity. Snaží se o zvýšení ochrany dětí před všemi formami násilí a to na národní, regionální i místní úrovni. Strategie obsahuje informace, které doporučuje Světová zpráva o násilí na dětech, popisuje situaci této problematiky v ČR (do roku 2007), udává teoretická východiska prevence i jednotlivých forem násilí a v neposlední řadě stanoví priority prevence proti násilí, které jsou poté rozpracovány do dílčích cílů.

7.5.1 Priority Národní strategie prevence násilí na dětech

Strategie stanoví pět základních priorit:

1. Změna postojů společnosti s cílem nulové tolerance násilí vůči dětem na základě neustále veřejné kampaně.
2. Podpora primární prevence v širokém kontextu (rozvod, chudoba, nezaměstnanost, zanedbávání dětí, alkoholová či drogová závislost apod.).
3. Profesionalita odborníků a dostupnost služeb pro ohrožené děti.

⁵⁵ VANÍČKOVÁ, Eva a kol. *Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008 – 2018*. Praha : Úřad vlády ČR, 2007. 16 s.

4. Sběr dat – vybudování národního monitorovacího střediska, které bude sbírat relevantní data, identifikovat problémy ohrožující děti a navrhnout řešení.
5. Participace dětí zaměřená na prostředí, ve kterém děti vyrůstají a na kampaň „STOP násilí na dětech“.

7.5.2 Cíle Národní strategie

Hlavní a specifické cíle jsou formulovány na základě problémů ve společnosti. Je potřeba například zlepšit podporu primární prevence a zvýšit provázanost multioborových přístupů v předcházení a následném řešení problémů. Následuje výčet jednotlivých cílů přesně podle toho, jak je uvádí Strategie.

I. Hlavní cíl: „Podporovat rozvoj rodičovských kompetencí“

Základním řešením je podpora pozitivního rodičovství a porozumění rodičů základním potřebám a právům dětí.

Specifické cíle:

1. Poradenské, zdravotnické a sociální služby pro děti a rodinu.
2. Péče o těhotné ženy, nabídka služeb pro zakládající rodinu a rodiny s malými dětmi.
3. Flexibilní síť nízkoprahové, alternativní, svépomocné služby pro rodinu v riziku se speciálními potřebami.

II. Hlavní cíl: „Vytvářet ve školách a na pracovištích klima rovnocenného partnerství a respektuplné sociální komunikace“

Východiskem je podpora sociálních vztahů a podpora participace dětí na rozhodovacích procesech.

Specifické cíle:

1. Vyšší ochrana dětí před násilím a důsledná kontrola respektování zákazu všech forem násilí ve školách, sportovních klubech, volnočasových aktivitách, zařízeních ústavní výchovy a na pracovištích.
2. Vytvářet model přátelské školy s prioritou podpory duševního zdraví.
3. Podpora tolerance, úcty a respektu v sociální komunikaci.

III. Hlavní cíl: „Zajistit dostupnou nabídku volnočasových, zájmových a sportovních aktivit“

Základním východiskem je příspěvek k naplňování všech potřeb dětí, které jsou zároveň ochranou před sociálně patologickými jevy.

Specifické cíle:

1. Dostupná a přiměřená nabídka sportovních a volnočasových aktivit.
2. Rovné příležitosti a sociální spravedlnost.

IV. Hlavní cíl: „Naplnovat speciální práva dětí umístěných do zařízení ústavní výchovy“

Řešením je vytváření důstojného prostředí a prevence emocionální deprivace dětí.

Specifické cíle:

1. Respektování základních principů ústavní výchovy.
2. Podpora spolupráce s civilní komunitou.
3. Podpora neústavních alternativ péče o děti.

V. Hlavní cíl: „Usilovat o utváření bezpečných komunit“

Základní cestou je zajištění pocitu bezpečí, jistoty a dobré znalosti prostředí, ve kterém se dítě pohybuje každý den.

Specifické cíle:

1. Snižování rizik v komunitě (výherní automaty, prodej alkoholu a tabáku) a utváření míst, která budou pro děti přátelská.
2. Přesná a jasná specifikace ochrany práv dětí v každém provozním či organizačním řádu provozovatele či poskytovatele služeb pro děti nebo při kontaktu s dětmi.
3. Monitoring podmínek v regionu a urbanistická řešení sídel.

VI. Hlavní cíl: „Zprostředkovat porozumění právu dětí na ochranu před násilím v celé společnosti s cílem změny jejich postojů“

Východiskem je respektování zájmu dětí při každodenním politickém rozhodování, uplatňování rovného přístupu k ochraně dětí a dětských obětí násilí a zvýšený výkon práva dětí na ochranu před násilím.

Specifické cíle:

1. Vypracování Národního akčního plánu aktivit Národní strategie prevence násilí na dětech.
2. Veřejná kampaň s cílem zvyšování citlivosti vedoucí ke změně postojů vůči násilí na dětech.
3. Podpora angažovaného přístupu veřejnosti k ochraně práv dětí.

VII. Hlavní cíl: „Koordinace – hlavní princip multioborového přístupu“

Zahrnuje i další specifické cíle z předchozího šestého hlavního cíle.

Specifické cíle:

1. Podpora primární prevence (vzdělávání veřejnosti, syndrom vyhoření, etický kodex). Cílem je včasné odhalení známek násilí a změna postojů.
2. Podpora výzkumu zabývajícího se výskytem, formami, příčinami a následky násilí na dětech.
3. Sběr dat – národní monitorovací středisko.
4. Naplňování Úmluvy o právech dítěte při jakékoli aktivitě – ochrana, zájem a potřeby dětí.
5. Rozšiřování nabídky sociálních a poradenských služeb v souladu s cíli strategie a společenskou potřebou.⁵⁶

⁵⁶ VANÍČKOVÁ, Eva a kol. *Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008 – 2018*. Praha : Úřad vlády ČR, 2007. s. 13-15.

7.6 Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011

Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti (dále jen „Národní akční plán“, NAP) je výsledkem mezirezortní spolupráce v oblasti legislativních, koncepčních, metodických a vzdělávacích aktivit, které vedou ke změně systému. Definuje klíčové aktivity nutné pro zvýšení kvality práce s ohroženými dětmi a rodinami. Veškerá navrhovaná opatření se týkají všech složek systému práce s ohroženými dětmi a rodinami bez ohledu na resort, který je za danou oblast zodpovědný. Dalším cílem NAP je oslovení veřejnosti, které se jeho téma úzce dotýká.

7.6.1 Cíle transformace systému práce s ohroženými dětmi a rodinami

Mezi hlavní cíle přeměny systému při práci s ohroženými dětmi a rodinami patří:

- ✚ zvýšení kvality práce a dostupnosti služeb pro ohrožené děti a rodiny;
- ✚ sjednocení postupu pracovníků při řešení konkrétní situace ohrožení dítěte;
- ✚ snížení počtu dětí dlouhodobě umístěných ve všech typech ústavní péče posílením preventivní složky práce s ohroženým dítětem a rodinou;
- ✚ zvýšení životních šancí dětí, podpora rozvoje osobnosti dítěte, jeho nadání a rozumových i fyzických schopností v co nejširším objemu a zachování životní úrovně nezbytné pro jejich tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální vývoj.⁵⁷

Pro podporu základních práv ohrožených dětí je potřeba zajistit bezpečné prostředí ve vlastních rodinách, dostatečný počet rodin náhradních a odbornou péči v zařízeních rodinného typu. Transformace systému péče s ohroženými dětmi a rodinami použije již existující nástroje a výsledky projektu **Systém včasné intervence**. Jedná se o dlouhodobě realizovaný a ověřený společný projekt MV, MPSV, MSp, respektive

⁵⁷ *Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011.* Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf> [cit. 2010-06-28]

Probační a mediační služby ČR (PMS). Všechna opatření se vztahují na veškeré resorty, které se na programu podílejí.

Změny musí mít komplexní charakter, musí být koordinované a musí probíhat zároveň. Transformace se týká především těchto oblastí - prevence ohrožení dětí a rodin před rizikovým chováním; vyhledávání ohrožených dětí a rodin; práce s jejich rodinami se snahou zachovat přirozené prostředí; práce s dítětem v NRP; práce s dítětem v institucionální péči a hlavně podpora osamostatnění dítěte.

7.7 Kampaň „STOP násilí na dětech“

Motto: *„Mezinárodní den prevence týrání dětí není jen 19. listopad, je to každý den.“*

Jedná se o vládní kampaň, kterou realizuje Vláda ČR. Její ambasadorkou je známá česká herečka a moderátorka Ester Janečková. Smyslem kampaně je upozornit, že násilí na dětech je základním problémem nás všech a pokusit se zvýšit povědomí o všech formách násilí na dětech pro širokou veřejnost. Odborná veřejnost by se měla snažit o prohlubování svých znalostí a zvýšení osobní angažovanosti v postoji proti násilí. Občanská veřejnost by měla být více informována o problémech násilí na dětech a měla by sledovat nabízené vládní aktivity týkající se této oblasti. Rodiče by si měli být vědomi zodpovědnosti, kterou mají za výchovu svých potomků a měli by se podílet na pozitivním rodičovství.⁵⁸ Dětem by měla být předkládána srozumitelná podoba jejich práv a to zvláště práva na ochranu před násilím. Dále by se měly aktivně podílet na preventivních strategiích násilí.

Kampaň má i své internetové stránky, – www.stopnasilinadetch.cz – na kterých se široká veřejnost může dozvědět o tom, jaké formy násilí existují, jaká jsou dětská práva, kde se dá nalézt pomoc apod. Nalezneme zde i publikaci **„Slabikář násilí páchaného na dětech“**. Jedná se o příručku, která je určena převážně dospělým jedincům. Uvádí různé příklady interpersonálního násilí, kterým bývá dítě nejčastěji ohroženo právě v rodině.

⁵⁸ Pozitivní rodičovství je takové chování rodičů, které je založeno ve prospěch nejlepšího zájmu dítěte. Výchova je nenásilná a poskytuje uznání a rozvoji osobnosti dítěte.

8 Kde hledat pomoc?

Podle § 167 a § 168 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů, platí ohledně TČ týrání svěřené osoby tzv. **oznamovací povinnost**. V ČR se uzákonila až v roce 1994. Zjistí-li jedinec skutečnosti, které lze posoudit jako týrání dítěte či pokus o něj, je povinen tuto skutečnost oznámit příslušným orgánům činným v trestním řízení – policii či státnímu zastupitelství. V případě nesplnění této povinnosti se sám dopouští TČ, jehož trestní sazba je až tři roky odnětí svobody. U TČ pohlavního zneužívání platí i povinnost překazít jeho páčání. Oznámení je možné učinit i anonymně. Současně je nutné informovat i orgán SPOD.

Je možné obrátit se i na některou z neziskových organizací. Mezi nejznámější patří:

- ✚ Linka bezpečí;
- ✚ Vzdělávací institut ochrany dětí;
- ✚ Bílý kruh bezpečí;
- ✚ Dětské krizové centrum;
- ✚ Fond ohrožených dětí;
- ✚ Nadace Naše dítě;
- ✚ Krizové centrum pro děti a mládež SPONDEA.

8.1 Úloha učitele při řešení syndromu CAN

Pedagogové mohou zásadní měrou přispět k ochraně ohrožených dětí. Jsou to právě oni, kteří s nimi tráví spoustu času a mají možnost je nějakým způsobem ovlivnit. Své žáky nejen vzdělávají, ale vedou je i ke zdravému životnímu stylu. Učitelé by měli být schopni rozpoznat změny v chování a jednání žáků. Zažívají s nimi různé zážitky, pozorují je v odlišných situacích a sledují jejich chování ve škole i mimo ni – zájmové kroužky, školy v přírodě, školní výlety.

Je důležité vzdělávat nejen žáky, ale i samotné pedagogy. Aktuální informace týkající se problematiky ochrany dětí jim dovolují být stále „v obraze“ a lépe rozpoznat změny

chování u žáků. Výčet znaků a příznaků objevujících se u týraných a zneužívaných dětí jim umožní lépe pozorovat varovné signály hlásící nebezpečí.

Tzv. „školský zákon“ - **zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání**, ve znění pozdějších předpisů – stanovuje podmínky, za kterých se vzdělávání realizuje, vymezuje práva a povinnosti fyzických i právnických osob při vzdělávání a stanoví působnost orgánů, které vykonávají státní správu a samosprávu ve školství. V § 4 pojednává o Rámcových vzdělávacích programech a jejich stanovách. RVP vymezují podmínky bezpečnosti a ochrany zdraví, které MŠMT stanoví v dohodě s Ministerstvem zdravotnictví. Podle § 21 mají žáci a studenti právo na poradenskou pomoc školy nebo školského poradenského zařízení v záležitostech týkajících se vzdělávání. Toto právo mají také zákonní zástupci dětí a nezletilých žáků. § 29 pojednává o bezpečnosti a ochraně zdraví ve školách a školských zařízeních. Škola má povinnost vytvářet podmínky pro zdravý vývoj svých žáků i studentů a předcházet vzniku sociálně patologických jevů. Školy a školská zařízení musí zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví dětí, žáků a studentů při vzdělávání a činnostech s ním přímo souvisejících. Dále musí žákům a studentům poskytnout nezbytné informace k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví. Školy jsou povinny vést evidenci úrazů, ke kterým došlo v rámci vzdělávání a s ním souvisejících činností. Podle § 30 vydá ředitel školy školní řád, který upravuje mimo jiné i podmínky zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků či studentů a jejich ochrany před sociálně patologickými jevy, projevy diskriminace, nepřátelství nebo násilí.

Na každé škole působí metodik prevence, který sestavuje tzv. Minimální preventivní program.

8.1.1 Prevence sociálně patologických jevů

Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních, č.j.: 20 006/2007-51 vymezuje terminologii a začlenění prevence do školního vzdělávacího programu; popisuje jednotlivé instituce v systému prevence a úlohu pedagogického pracovníka; definuje Minimální preventivní program a doporučuje postupy škol při výskytu rizikových forem chování dětí a mládeže.

Primární prevence sociálně patologických jevů je zaměřena na předcházení rizikovým jevům v chování žáků a na rozpoznání a zajištění včasné intervence:

- ✚ domácího násilí;
- ✚ týrání a zneužívání dětí, včetně komerčního sexuálního zneužívání;
- ✚ ohrožování mravní výchovy mládeže;
- ✚ poruch příjmu potravy.

Prevence sociálně patologických jevů musí být uplatňována v oblasti:

- ✚ přírodovědné (biologie člověka, chemie, fyziologie);
- ✚ rodinné a občanské výchovy;
- ✚ zdravého životního stylu (výchova ke zdraví, osobní a duševní hygiena, výživa a pohybové aktivity);
- ✚ společenskovední (komunikace, sociální dovednosti a kompetence);
- ✚ sociálně-právní.⁵⁹

Podle § 7 vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, zabezpečuje ředitel školy poskytování poradenských služeb zpravidla výchovným poradcem a školním metodikem prevence. Škola umožňuje tyto služby zejména v oblasti prevence školní neúspěšnosti; primární prevence sociálně patologických jevů; podpory při integraci a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami či péče o vzdělávání mimořádně nadaných žáků.

⁵⁹ *Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních*. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-primarni-prevenci-socialne-patologickych-jevu-u-deti-a-mladeze-ve-skolach-a-skolskych-zarizenich-nabyva-ucinnosti-dnem-zverejneni-ve-vestniku-msmt-cr-sesit-11-2007> [cit. 2010-06-12]

8.1.1.1 Platné právní předpisy pro oblast prevence sociálně patologických jevů v odpovědnosti MŠMT

Následuje výčet jednotlivých právních předpisů z dílny MŠMT, které upravují problematiku sociálně patologických jevů na školách.

zákon č. **561/2004 Sb.**, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů

vyhláška č. **48/2005 Sb.**, o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, ve znění pozdějších předpisů

vyhláška č. **72/2005 Sb.**, o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních

vyhláška č. **263/2007 Sb.**, kterou se stanoví pracovní řád pro zaměstnance škol a školských zařízení zřízených Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, krajem, obcí nebo dobrovolným svazkem obcí

vyhláška č. **74/2005 Sb.**, o zájmovém vzdělávání

vyhláška č. **15/2005 Sb.**, kterou se stanoví náležitosti dlouhodobých záměrů, výročních zpráv a vlastního hodnocení školy

zákon č. **563/2004 Sb.**, o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů

vyhláška č. **317/2005 Sb.**, o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků

vyhláška č. **263/2007 Sb.**, kterou se stanoví pracovní řád pro zaměstnance škol a školských zařízení zřízených Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, krajem, obcí nebo dobrovolným svazkem obcí

zákon č. **109/2002 Sb.**, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

vyhláška č. **458/2005 Sb.**, kterou se upravují podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče

vyhláška č. **438/2006 Sb.**, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních

8.1.2 Minimální preventivní program

Bezpečné klima školy je považováno za základní faktor rovného přístupu všech žáků ke vzdělávání a za základní podmínku kvalitního učení. Je důležité, aby se škola aktivně podílela na předcházení patologických jevů. Existují různé způsoby a metody, jak toho dosáhnout – pravidelné sociometrické šetření, sledování vývoje vztahů mezi žáky, utváření zdravého kolektivu pomocí všech dostupných forem. Každá škola má svého metodika prevence, který vytváří tzv. Minimální preventivní program.

Nyní je uveden konkrétní příklad tvorby MPP na jedné z českolipských škol - ZŠ 28. října. Důležitou zásadou je respekt k potřebám jednotlivce (žáka stejně jako učitele) a komunikace a spolupráce všech subjektů uvnitř i vně školy. Na tvorbě a realizaci Preventivního programu rizikového chování se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci školy. Školní metodik prevence koordinuje činnost tvorby programu a kontroluje jeho realizaci. Dle potřeby může spolupracovat i s metodikem prevence v PPP. Pro rozvinutí preventivních programů v rámci MPP může škola využít dotačního řízení v rámci „Programů na podporu aktivit v oblasti prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže“ v působnosti resortu MŠMT na daný rok.

„Smysl má taková prevence, do které se zapojí všichni a která povede ke zdravému životnímu stylu, posilování kvalitních mezilidských vztahů, rozvoji a podpoře sociálních kompetencí a tím k vytváření zdravé společnosti.“⁶⁰

Mgr. Iveta Kurdzielová, školní metodik prevence
na ZŠ 28. října v České Lípě

⁶⁰ *Preventivní program rizikového chování na školní rok 2009/2010 pro ZŠ 28. října v České Lípě.* Dostupné na WWW: http://www.zs-spicak.cz/~ikurdzielova/prevence/dokumenty/MPP09_10.pdf [cit. 2010-06-01]

9 Sexuální výchova na školách

Informace týkající se týrání, zneužívání, zanedbávání dětí spadají pod osnovy vyučovacího předmětu sexuální výchova. Ta se podle vzdělávacího programu Základní škola vyučovala ve dvou předmětech – a to v občanské a rodinné výchově. Poslední dva ročníky základní školy (8. a 9. ročník) jsou stále ještě vzdělávány podle tohoto konceptu. Dnes se vyučuje podle koncepce Rámcového vzdělávacího programu (RVP). Existují různé rámcové programy pro jednotlivé etapy vzdělávání – předškolní, základní, střední, umělecké i jazykové vzdělávání. RVP je poté podrobněji rozpracován do školního vzdělávacího programu (ŠVP), podle kterého se uskutečňuje výuka na jednotlivých školách. Každá škola má tedy svůj školní vzdělávací program odlišný od jiných škol. MŠMT připravilo dokument nazvaný jako „Manuál pro tvorbu ŠVP“, který popisuje, jak by měl takový program vypadat, co by měl obsahovat a jak se dá vytvořit. 1. září roku 2007 se začalo učit podle nově vytvořených ŠVP v 1. a 6. ročníku všech základních škol v ČR.

9.1 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

RVP se snaží uplatňovat různorodé způsoby organizace výuky s ohledem na potřeby a možnosti žáků. Nezaměřuje se pouze na vědomosti, tak jako tomu bylo v předchozích koncepcích, orientuje se i na samotného žáka – na jeho schopnosti a dovednosti. V RVP ZV je učivo chápáno pouze *„jako prostředek k osvojení činnostně zaměřených očekávaných výstupů, které se postupně propojují a vytváření předpoklady k účinnému a komplexnímu využívání získaných schopností a dovedností na úrovni klíčových kompetencí.“*⁶¹

Obsah základního vzdělávání je rozdělen do devíti **vzdělávacích oblastí**. Každá oblast je dále tvořena vzdělávacími obory. RVP ZV umožňuje, aby byl z jednoho vzdělávacího oboru utvořen jeden či více vyučovaných předmětů. Záměrem je, aby učitelé při tvorbě ŠVP spolupracovali a propojovali témata, která jsou společná pro různé vzdělávací oblasti. Vzdělávací oblasti pro RVP ZV jsou – jazyk a jazyková

⁶¹ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha : VÚP, 2007. s. 14.

komunikace, matematika a její aplikace, informační a komunikační technologie, člověk a jeho svět, člověk a společnost, člověk a příroda, člověk a zdraví, umění a kultura, člověk a svět práce.

Rámcový vzdělávací program pracuje se dvěma novými pojmy – klíčové kompetence a průřezová témata. **Klíčové kompetence** představují souhrn schopností, dovedností, postojů, vědomostí a hodnot, které jsou důležité pro osobní rozvoj jedince každé společnosti a jeho následného uplatnění v ní. RVP na úrovni základního vzdělávání považuje za zásadní tyto kompetence – k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní. **Průřezová témata** v rámci RVP ZV představují okruhy aktuálních problémů současného světa a společnosti. Obsah průřezových témat je rozpracován do tematických okruhů. Ty procházejí napříč všemi vzdělávacími oblastmi a jednotlivými vzdělávacími obory. Mají nadpředmětový charakter a posilují celistvost vzdělávání žáků. Pro etapu základního vzdělávání jsou vymezena tato průřezová témata – osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturní výchova, mediální výchova a environmentální výchova.

9.1.1 Výuka sexuální výchovy podle koncepce RVP ZV

Sexuální výchova spadá do vzdělávací oblasti Člověk a zdraví. Zdraví jedince je základním předpokladem pro spokojený život a ideální pracovní výkonnost. Je chápáno jako vyvážený stav tělesné, duševní a sociální pohody. Cílem oblasti je poznání sebe sama jako živé bytosti a seznámení se s možným nebezpečím, které ohrožuje zdravý vývoj jedince. Tato vzdělávací oblast je realizována ve dvou vzdělávacích oborech – Výchova ke zdraví a Tělesná výchova. Sexuální výchova je předmětem oboru Výchova ke zdraví. Toto odvětví je úzce propojeno s průřezovým tématem Osobnostní a sociální výchova. Vzdělávání v této oblasti směřuje k utváření a rozvíjení kompetencí žáků. Vede je k rozpoznávání toho, co je pro jejich zdraví nebezpečné. Utváří si základní etické a morální postoje, zakládají zdravé mezilidské vztahy a podílejí se na preventivní ochraně svého zdraví.

Učivo vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví je rozděleno do několika tematických celků. V každém z nich jsou rozebírány různé etapy. Svým obsahem navazuje na vzdělávací oblast Člověk a jeho svět. Tematické celky vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví jsou následující:

1. *Vztahy mezi lidmi a formy soužití* – vztahy ve dvojici; vztahy a pravidla soužití v prostředí komunity.

2. *Změny v životě člověka a jejich reflexe* – změny v období dětství, puberty a dospívání; **sexuální dospívání a reprodukční zdraví**.

3. *Zdravý způsob života a péče o zdraví* – výživa a zdraví; tělesná a duševní hygiena; režim dne; **ochrana před přenosnými i nepřenositelnými chorobami**, chronickým onemocněním a úrazy.

4. *Rizika ohrožující zdraví a jejich prevence* – stres a jeho vztah ke zdraví; civilizační choroby; auto-destruktivní závislosti; skryté **formy a stupně individuálního násilí a zneužívání, sexuální kriminalita**; bezpečné chování; dodržování pravidel bezpečnosti a ochrany zdraví; manipulativní reklama a informace; ochrana člověka za mimořádných událostí.

5. *Hodnota a podpora zdraví* – celostní pojetí člověka ve zdraví a nemoci; podpora zdraví a její formy; podpora zdraví v komunitě.

6. *Osobnostní a sociální rozvoj* – **sebepoznání a sebepojetí**; seberegulace a sebeorganizace činností a chování; psychohygiena; **mezilidské vztahy**, komunikace a kooperace; **morální rozvoj**.

Z tematických celků je patrné, že by sexuální výchova měla být zahrnuta do výuky na každé škole. Praxe tomu však zdaleka neodpovídá. Na spoustě škol se nevyučuje ani poměrná část látky ze vzdělávací oblasti Výchova ke zdraví. Není povinností školy vyučovat všechny vzdělávací obory. Ředitel si může vybrat vzdělávací oblasti a obory v nich podle zaměření školy. To samé platí o hodinové dotaci na konkrétní vyučovací předměty. Můžeme tedy nalézt školy, kde se žáci o sexuální výchově nedozvědí nic a naopak školy, kde je obor Výchova ke zdraví doplněn ještě volitelným předmětem - společenskovědní seminář.

9.2 Doporučení MŠMT k výuce sexuální výchovy

V dubnu 2010 vydalo MŠMT Doporučení k výuce sexuální výchovy. Miroslava Kopicová, ministryně školství, mládeže a tělovýchovy vysvětluje význam a složitost výuky sexuální výchovy na školách. „*Správně uchopit téma sexuální výchovy není pro učitele nic jednoduchého. Ta obtížnost je způsobena zejména faktem, že se toto téma prolíná více předměty a vyžaduje komplexní přístup v rámci celé školy. Cílem nově vydávaného metodického materiálu je upozornit na širší souvislosti sexuální výchovy, na její sociální, psychologické, biologické i etické aspekty.*“⁶² Současně s metodickým plánem bude do škol distribuována také příručka „Sexuální výchova – vybraná témata“. Do knihy přispívali různí odborníci na danou problematiku. Mezi témata, která jsou v příručce řešena, patří například – ochrana reprodukčního zdraví mladistvých; sexuální orientace; RVP ZV z pohledu sexuální výchovy; sexualita a média; sexuální výchova v rodině a ve škole; genderové aspekty sexuální výchovy či didaktické náměty.

Na internetových stránkách ministerstva si lze stáhnout jak Doporučení k výuce sexuální výchovy, tak i příručku „Sexuální výchova – vybraná témata“.

⁶² *Doporučení k výuce sexuální výchovy*. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/pro-novinare/msmt-vydava-doporuceni-k-vyuce-sexualni-vychovy> [cit. 2010-06-30].

II PRAKTICKÁ ČÁST

10 Metodologie výzkumu

Cílem práce je zjistit, jaké informace o této problematice mají žáci vycházejících devátých ročníků na vybraných základních školách v Libereckém kraji. Zda vědí, na koho by se v případě potřeby mohli obrátit a zda si myslí, že jsou v této oblasti dobře informováni.

Data byla sbírána od listopadu 2009 do ledna roku 2010.

10.1 Výzkumná metoda a sběr dat

Je předkládán kvantitativní výzkum, jehož zvolenou metodou je anonymní dotazník. Jde o vysoce standardizovanou, nepřímou techniku sběru dat, která je schopna hromadně a poměrně rychle zajistit potřebné informace. Dotazník obsahoval celkem deset otázek, z toho jich bylo šest uzavřených a čtyři otevřené. Využity byly však i jiné typy otázek jako alternativní (otázka č. 1, 2, 5, 8, 10), filtrační (otázka č. 9) či výčtové (otázka č. 3). Dotazník je uveden v *příloze č. 8*.

10.2 Vybrané školy

Školy účastníci se výzkumu byly vybrány ve dvou městech Libereckého kraje – v České Lípě a Liberci. Předpokladem bylo vysoké množství základních škol na území jednotlivých měst. Bohužel i přes tyto nesporné přednosti nebylo snadné nalézt školy, které by měly zájem se na výzkumu podílet. Obesláno bylo osm základních škol v Liberci a šest v České Lípě se žádostí týkající se účasti na výzkumu. Komunikace s řediteli škol nebyla jednoduchá. Překvapil mě vysoký nezájem o spolupráci. Z osmi obeslaných škol v Liberci nekomunikovalo pět, v České Lípě pak ze šesti škol vůbec nereagovaly tři. V obou městech tedy na žádost odpovědělo pouze šest škol (po třech z každého města). Poté byly vybrány dvě školy v každém městě, ve kterých se uskutečnil daný výzkum. V Liberci se jednalo o ZŠ 5. května a ZŠ Vesec, v České Lípě to byla ZŠ Pátova a ZŠ 28. října (přezdívaná „Špičák“). Respondentů účastnících se výzkumu bylo celkem 147, z toho 77 dívek a 70 chlapců.

10.2.1 ZŠ 5. května

Základní škola v ulici 5. května v Liberci je fakultní školou, která umožňuje individuální učební plány sportovně nadaným dětem a integrovaným žákům. Jedná se o velice kreativní a moderní školu, která je zapojena do mnoha vzdělávacích projektů, například Moderní formy výuky na ZŠ Libereckého kraje, Síť tvořivých škol Libereckého kraje, English Time – výuka s rodilým mluvčím na 1. stupni nebo Ovoce do škol. Výzkum proběhl ve dvou devátých třídách. Celkový počet respondentů účastnících se zkoumání byl 39, z toho 17 dívek a 22 chlapců.

Předmět „Výchova ke zdraví“ je vyučován v šestém, sedmém a devátém ročníku vždy jednu hodinu týdně. Cílem sexuální výchovy šestého ročníku je pochopení rozdílů mezi mužem a ženou, proměny dospívání, vztahů a komunikace mezi oběma pohlavími. V sedmém ročníku se poznatky rozšiřují o psycho-sociální změny v období dospívání a o význam osobního bezpečí – zde se žáci setkávají s pojmy psychické a fyzické zdraví, násilí, týrání, sexuální zneužívání). V devátém ročníku se učitel snaží o to, aby žáci pochopili a rozlišovali různé podoby lásky a její odlišnosti, pojmy sex, sexualita a sexuální deviace, aby znali rizika předčasného těhotenství a prostituce. Žáci získají také důležité informace týkající se domácího násilí, šikany a dalšího nežádoucího chování v rodině i mimo ni, navíc si rozšíří znalosti o systém prevence a pomoci.

10.2.2 ZŠ Vesec

Základní škola Vesec sídlící v ulici Česká 354 na okraji Liberce je taktéž fakultní školou. Jedná se o školu s rozšířenou výukou jazyků již od druhého ročníku. Výzkumu se účastnily dva deváté ročníky. Podílelo se na něm 30 přítomných žáků, z toho 18 dívek a 12 chlapců.

Výchova ke zdraví je vyučována až od osmého ročníku, kdy její hodinová dotace tvoří dva vyučovací bloky týdně. V devátém ročníku je předmět zařazen jednou týdně. Tematicky se shoduje s obsahem předmětu na ZŠ 5. května.

Mottem školy je heslo: „*Učíme se, abychom se domluvili a v životě neztratili.*“

10.2.3 ZŠ Pátova

Základní škola Pátova v České Lípě patří mezi školy, které mají výběrové třídy s rozšířenou výukou matematiky, výpočetní techniky a psaní na stroji. Žáci z těchto tříd dochází na určité vyučovací hodiny na Obchodní akademii v České Lípě či na Střední průmyslovou školu v České Lípě. Provedeného výzkumu se účastnila pouze jedna devátá třída. Škola jich v akademickém roce 2009/2010 více neměla. K dispozici jsou dotazníky od 19 respondentů, z toho je 9 dívek a 10 chlapců.

Oblast sexuální výchovy je zahrnuta do výuky předmětu Rodinná výchova. Ta je vyučována v šestém a osmém ročníku s hodinovou dotací jednou týdně. Žáci v sedmém ročníku mají k dispozici též volitelný Společenskovědní seminář s jednou vyučovanou hodinou týdně. Problematika násilí, sexuálního zneužívání, šikany či zanedbávání je probírána v osmém ročníku. Ve školním roce 2009/2010 jsou žáci osmého a devátého ročníku stále ještě vyučováni podle vzdělávacího programu „Základní škola“. Mají tedy jiné rozvržení předmětů a jinou hodinovou dotaci. Rodinnou výchovu měli od šestého do devátého ročníku a to vždy jednu hodinu týdně.

Minimální preventivní program ZŠ Pátova na školní rok 2009/2010 pojednává o následujících oblastech – záškoláctví; šikana; vandalismus; užívání drog; xenofobie, rasismus, intolerance a antisemitismus; kriminalita, delikvence; patologické hráčství; násilné chování. Je uskutečňován ve výuce jednotlivých předmětů a formou různých výletů, exkurzí, soutěží, olympiád, sportovních dnů. Problematika týrání, zneužívání a zanedbávání dětí je zahrnuta pod oblast násilného chování. Doslovně však v Minimálním preventivním programu zmíněna není. Převažuje problém šikany a rasismu jako největších možných problémů.

10.2.4 ZŠ 28. října („Špičák“)

Českolipská základní škola v ulici 28. října vyučuje podle motto: „*Všichni nemohou být nejlepší, ale úspěšný může být každý*“. Škola je zaměřena především na výuku počítačové gramotnosti a informatiky. Výzkumu se zúčastnily tři deváté ročníky s celkovým počtem respondentů 59, z toho 33 dívek a 26 chlapců.

Předmět Výchova ke zdraví je vyučován pouze v šestém a sedmém ročníku vždy jednu hodinu za týden. Vzhledem k tomu, že předmět Přírodopis zahrnuje některé výstupy ze vzdělávacího oboru Výchova ke zdraví, byl v osmém ročníku posílen o jednu hodinu ze vzdělávací oblasti Člověk a zdraví. Výchova ke zdraví zahrnuje učivo s tematikou sexuální výchovy a osobního bezpečí. Deváté ročníky, které budou končit ve školním roce 2009/2010, jsou vyučovány ještě podle „staré koncepce vzdělávání“ a mají tedy jinak postavenou výuku některých předmětů. Tento ročník měl od šesté do deváté třídy vždy jednu hodinu Rodinné výchovy týdně. Nyní, v deváté třídě, měli možnost zvolit si ještě navíc volitelný předmět – Seminář společenských věd – s hodinovou dotací jednou týdně.

Preventivní program rizikového chování na školní rok 2009/2010 je realizován na několika úrovních – je začleněn do výukových předmětů jednotlivých ročníků; prostřednictvím jednorázových i pravidelně se opakujících akcí; nabídkou zájmových útvarů a realizací mimoškolních aktivit. Popisuje, jak vytvořit zdravé prostředí pro žáky a zároveň, jak předcházet možným nežádoucím jevům. Konkrétní zmínka o zanedbávání, zneužívání či týrání však chybí. Preventivní program nezmiňuje, jak těmto jevům předcházet, ani jak se před nimi v případě potřeby bránit.

10.3 Stanovení předpokladů

Předpoklady, které se výzkumem buď potvrdí, nebo nepotvrdí, byly stanoveny následovně:

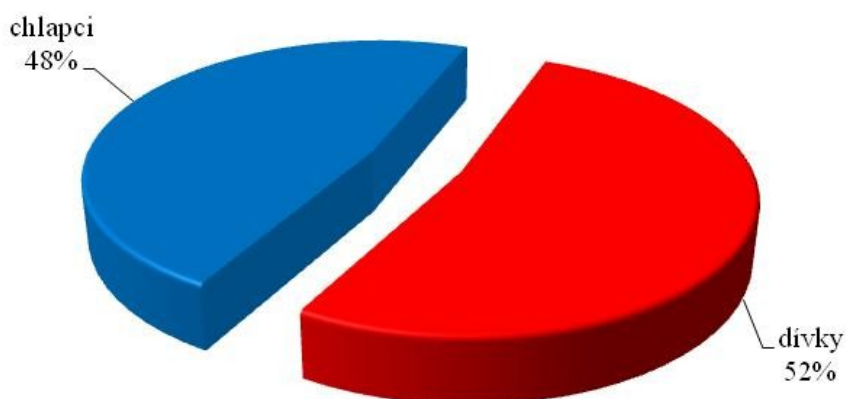
1. Žáci se již někdy setkali s pojmy týrání, zneužívání i zanedbávání.
2. Informace o této problematice žáci získávají nejčastěji ze školy, internetu a od rodičů.
3. Žáci dokážou definovat pojem zneužití jen částečně. Nejčastějšími významy jsou pohlavní zneužití a šikana.
4. Žáci vědí, jak poznat tělesné a psychické týrání. Rozpoznání sexuálního zneužívání jim činí větší problém.
5. Žáci vědí, jaký je rozdíl mezi zanedbáváním a týráním.
6. Při výskytu týrání, zanedbávání či zneužívání se žáci nejčastěji obrací na rodinu, školu a přátele, z nestátních organizací pak na Linku bezpečí.
7. Žáci povětšinou nebyli svědky týrání, zneužívání nebo zanedbávání.
8. Žáci si myslí, že jsou o této problematice dostatečně informováni.

10.4 Vyhodnocení výzkumu

Na výzkumu se podílelo celkem 147 žáků devátých ročníků ZŠ. Následuje podrobný rozbor jednotlivých otázek z dotazníku.

10.4.1 Pohlaví respondentů

Graf č. 1: Pohlaví respondentů

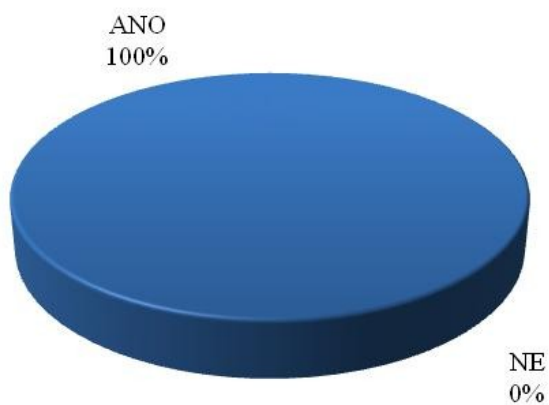

Na dotazníky odpovídalo celkem 147 respondentů, z toho 77 dívek a 70 chlapců.

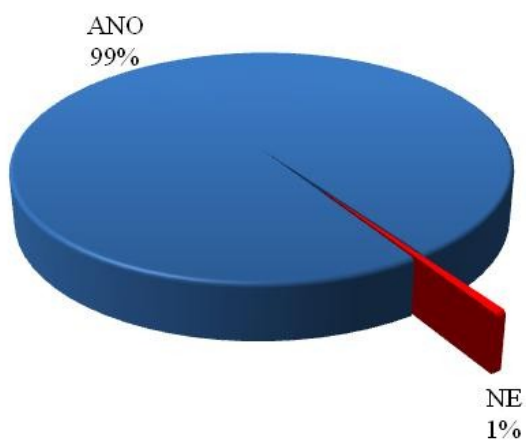
10.4.2 Znalost pojmů týrání a zneužívání

Všichni žáci byli alespoň jednou seznámeni s pojmem týrání. Z celkového počtu 147 žáků neslyšel pouze jeden o tom, co je zneužívání a dva žáci nevěděli o pojmu zanedbávání. V obou případech se jednalo o chlapce. Z následujících grafů je patrné, že předpoklad č. 1 byl verifikován.

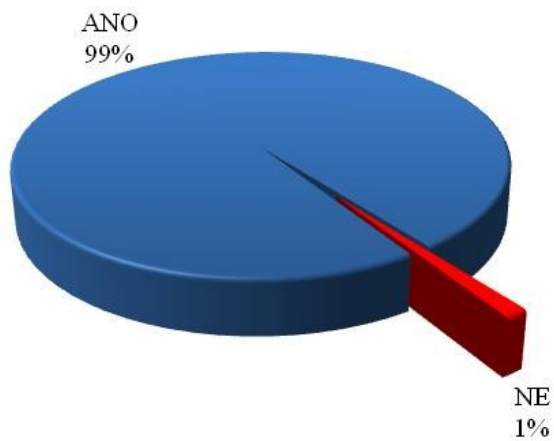
Graf č. 2: Znalost pojmu týrání

Graf č. 3: Znalost pojmu zneužívání

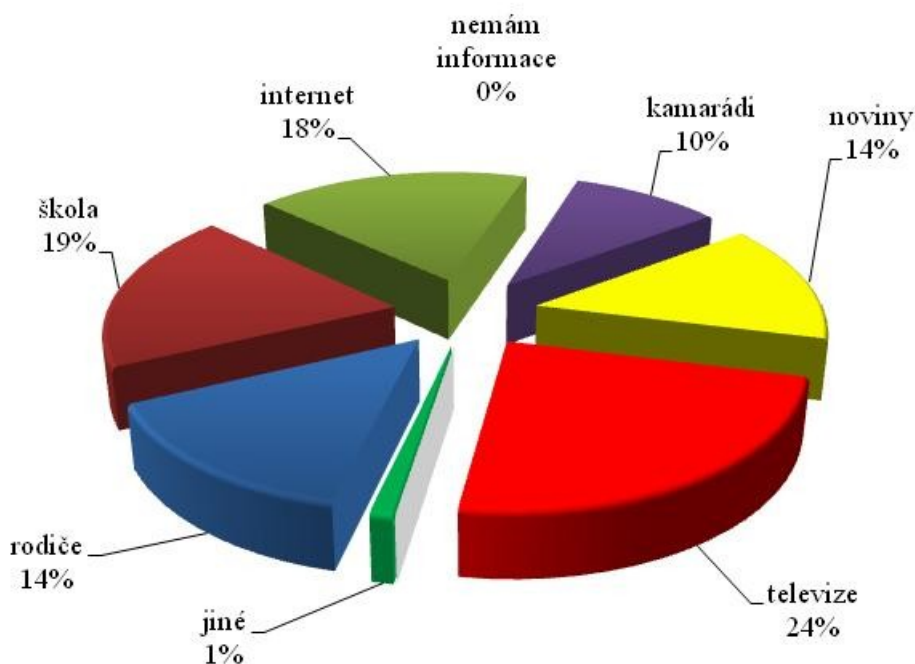

Graf č. 4: Znalost pojmu zanedbávání

10.4.3 Zdroj informací

Graf č. 5: Zdroj informací

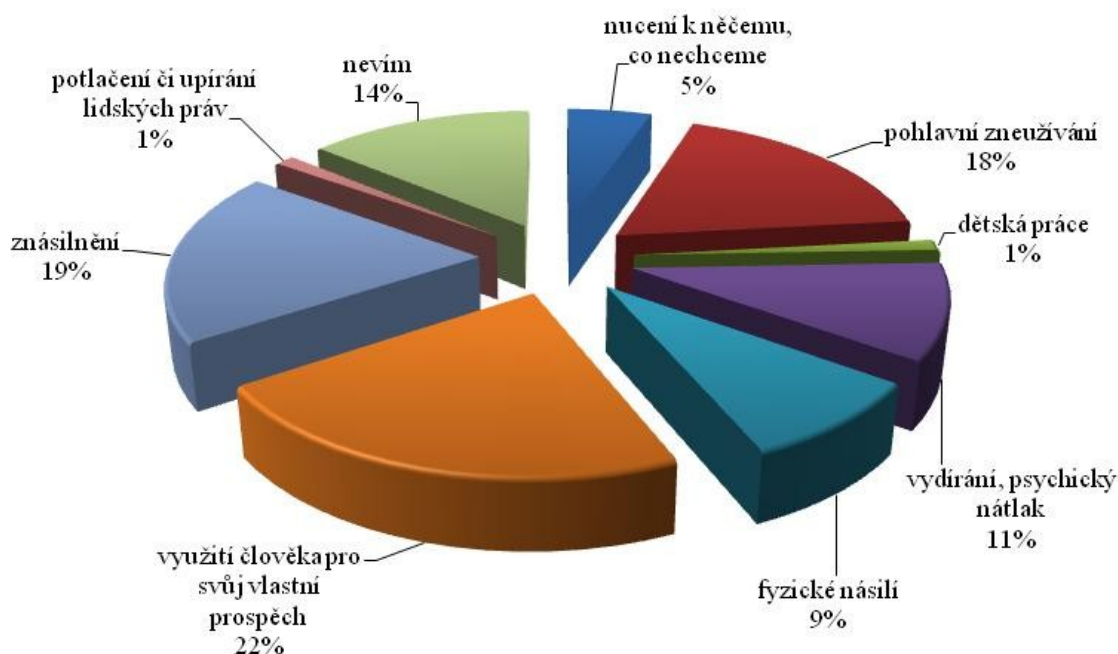

Jak je patrné z grafu č. 5, nejvíce informací žáci získávají z televize (135 respondentů). Je tedy zjevné, že tento problém je stále více medializován. Další nejčastější možností byla škola (108 dotazovaných) a hned v těsném závěsu za ní internet se 103 respondenty. O poznání méně se žáci obrací na rodiče (82 odpovědí) a kamarády (56 dotazovaných). Překvapivým výsledkem byla odpověď osmdesáti respondentů, kteří si zvolili noviny jako základní zdroj informací. Šest jedinců uvedlo i jiné zdroje – starší sourozenec, prarodiče, knihy, rádio, Policie ČR a Linka důvěry.

Z grafu tedy vyplývá, že platnost předpokladu č. 2 se potvrdila jen částečně. Informace získané ze školy, internetu a od rodičů sice tvoří více jak padesát procent odpovědí, přesto jako nejčastější možnost byla zmiňována právě televize.

10.4.4 Co znamená pojem zneužití?

Graf č. 6: Co si představíte pod pojmem zneužití?

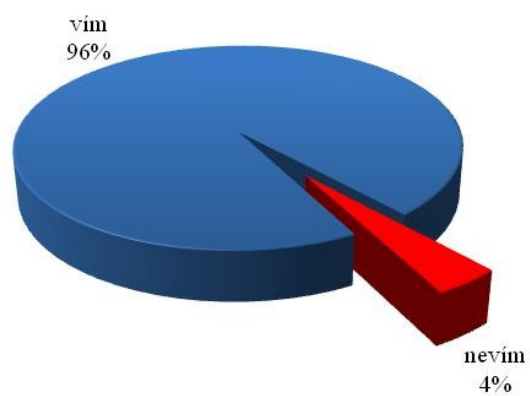

Jednalo se o první otevřenou otázku, na kterou žáci mohli odpovídat dle svých vlastních slov. Mezi nejčastější odpovědi patřilo – využití člověka pro svůj vlastní prospěch (38), znásilnění (33) a pohlavní zneužívání (31). Dále se vyskytovaly možnosti jako – vydírání a psychický nátlak (18), fyzické násilí (15), „nucení k něčemu, co nechceme“ (9), dětská práce (2) a potlačení či upírání lidských práv (2). Čtyřicetkrát se objevila i odpověď – nevím, což se poněkud neshoduje s dotazem na druhou otázku týkající se znalosti pojmu. Myslím si, že žáci mají představu o tom, co je „zneužívání“, avšak nedokážou správně formulovat své myšlenky.

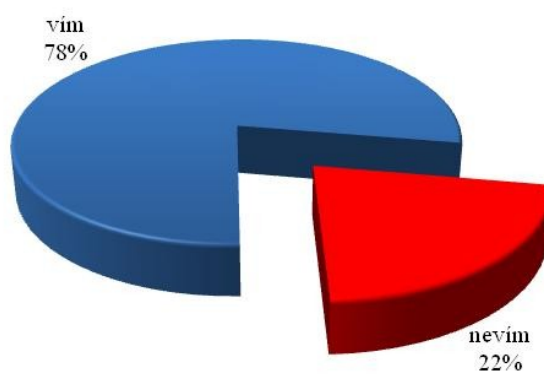
Platnost předpokladu č. 3 se nepodařilo ověřit v plné míře. Žáci dokážou jen částečně definovat pojem „zneužití“. Mezi nejčastější odpovědi sice patřilo sexuální zneužívání, avšak možnost šikany se objevila pouze jednou. (Je zahrnuta do možnosti – vydírání a psychický nátlak).

10.4.5 Rozpoznání různých druhů týrání a zneužívání

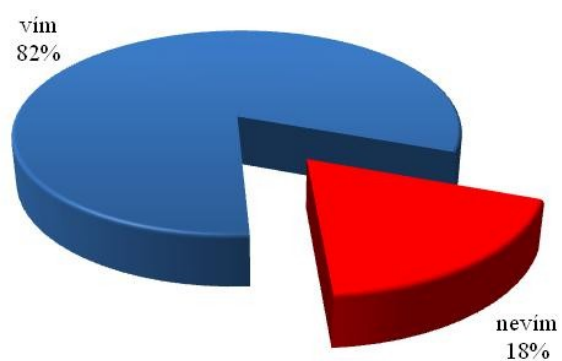
Graf č. 7: Rozpoznání tělesného týrání

Graf č. 8: Rozpoznání psychického týrání

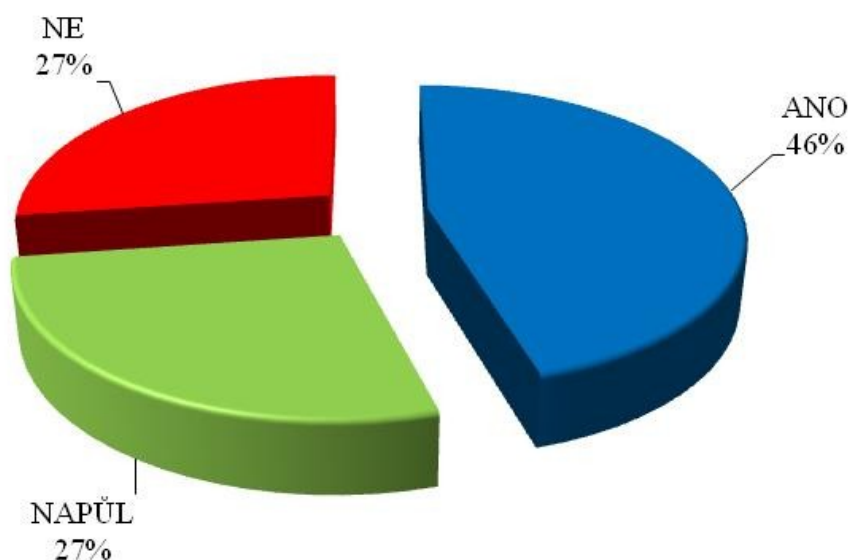
Graf č. 9: Rozpoznání sexuálního zneužívání

Z výše zmíněných grafů je patrné, že platnost předpokladu č. 4 se potvrdila jen částečně. Žáci vědí, jak poznat tělesné týrání. Pouze šest žáků si tím není jisto. U psychického týrání tomu tak bohužel nebylo. 115 žáků ví, jak poznat psychické týrání, dalších 32 to ovšem netuší. Sexuální zneužívání dokáže rozeznat 120 respondentů, následujících 27 nikoliv. Bylo potvrzeno, že rozpoznání sexuálního zneužívání žákům činí problémy. Ještě větší potíže jim však působí rozeznání psychického týrání.

10.4.6 Rozdíl mezi týráním a zneužíváním

Graf č. 10: Víte, jaký je rozdíl mezi týráním a zneužíváním?

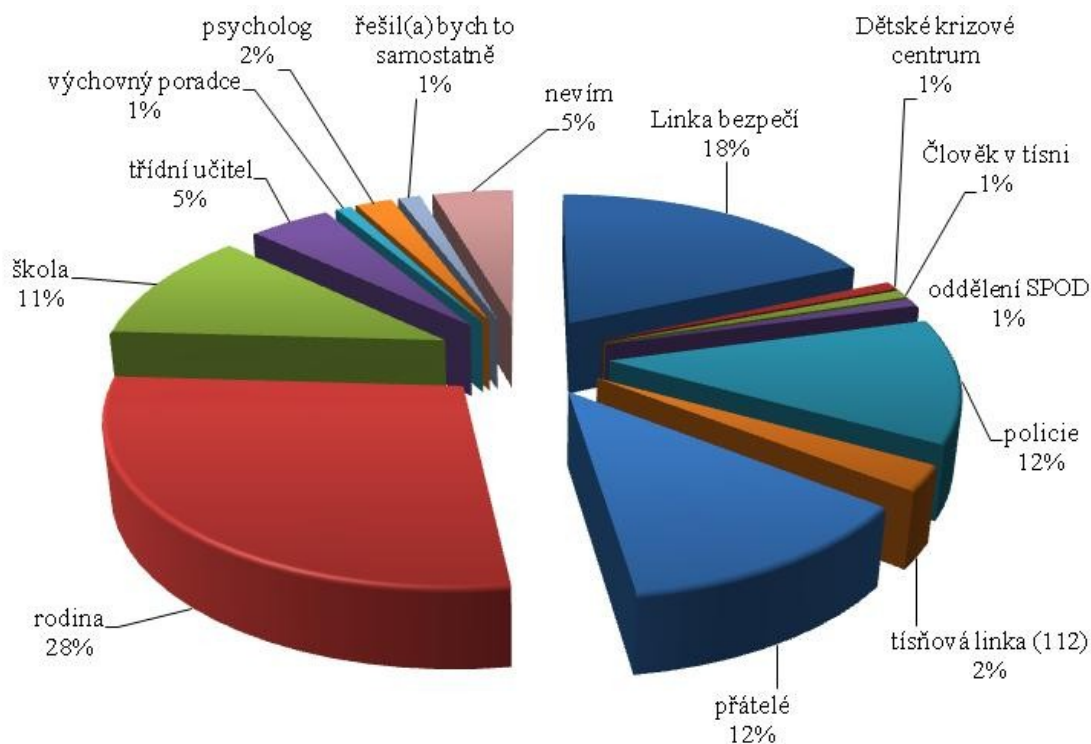

Pouze 67 žáků rozumí pojmům týrání, zneužívání a jsou schopni vystihnout, v čem tkví hlavní rozdíl. Dalších 40 školáků má pouze částečnou představu o diferenci mezi těmito pojmy. Nedokážou je úplně a přesně vysvětlit. Stejný počet (40) dotazovaných odpovědělo, že netuší, jaký je rozdíl mezi zneužíváním a týráním. Tito respondenti nejsou schopni vysvětlit odlišnosti zmiňovaných pojmů.

Předpoklad č. 5 se ukázal jako nepřesný. Větší procento respondentů buď neví, jaké jsou rozdíly mezi týráním a zneužíváním, nebo tento rozdíl nedokáže objasnit. Definovat pojem zneužívání se pro žáky jeví jako obtížnější úkol než je vymezení pojmu týrání.

10.4.7 Hledání pomoci v nouzi

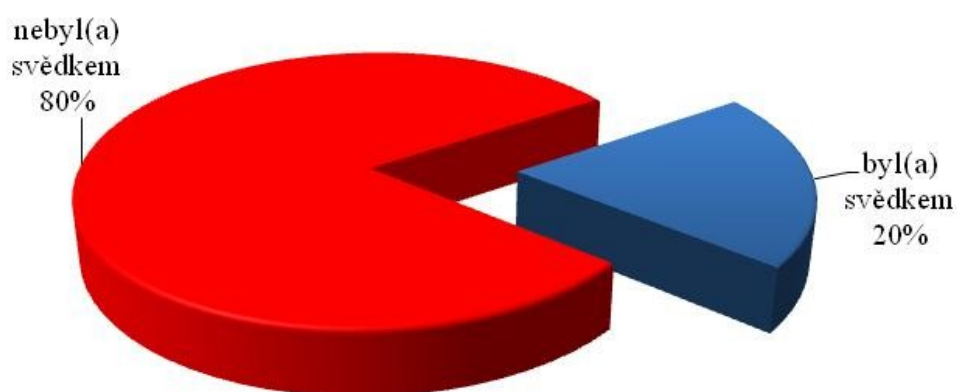
Graf č. 11: Na koho byste se obrátili, kdyby se týrání, zneužívání či zanedbávání týkalo vás nebo někoho blízkého?

Žáci by se v případech ohrožení nejčastěji obraceli na rodinu (69 respondentů), poté na přátele (30) a na školu (27). Někteří respondenti specifikovali svou odpověď na konkrétní osoby pracující ve škole. Možnost „škola“ je tedy brána jako celek, do kterého byli zahrnuti ostatní učitelé, ředitel a v jednom případě i schránka důvěry na škole. Další pomoc by žáci hledali u třídního učitele (11), výchovného poradce (2) a školního psychologa (5). Tito lidé jsou žákům blíže než ostatní učitelé, proto byli vyřazeni ze škatulky „škola“ a tvoří samostatné skupiny. Ve třech případech by se žákyně pokusily vyřešit problém samostatně. V případě státních orgánů by se žáci obrátili na Policii ČR (30), tísňovou linku 112 (6) a oddělení SPOD (2). Z nestátních organizací, u kterých by školáci hledali pomoc, vede jednoznačně Linka bezpečí (45). Dále bylo zmíněno DKC (2) a organizace Člověk v tísni (2). Překvapil mě celkem vysoký počet respondentů, kteří by nevěděli, na koho se obrátit (11). Předpoklad č. 6 byl tedy verifikován.

10.4.8 Žák jako svědek týrání, zneužívání či zanedbávání

Graf č. 12: Byli jste někdy svědky jakékoli formy týrání, zanedbávání či zneužívání?

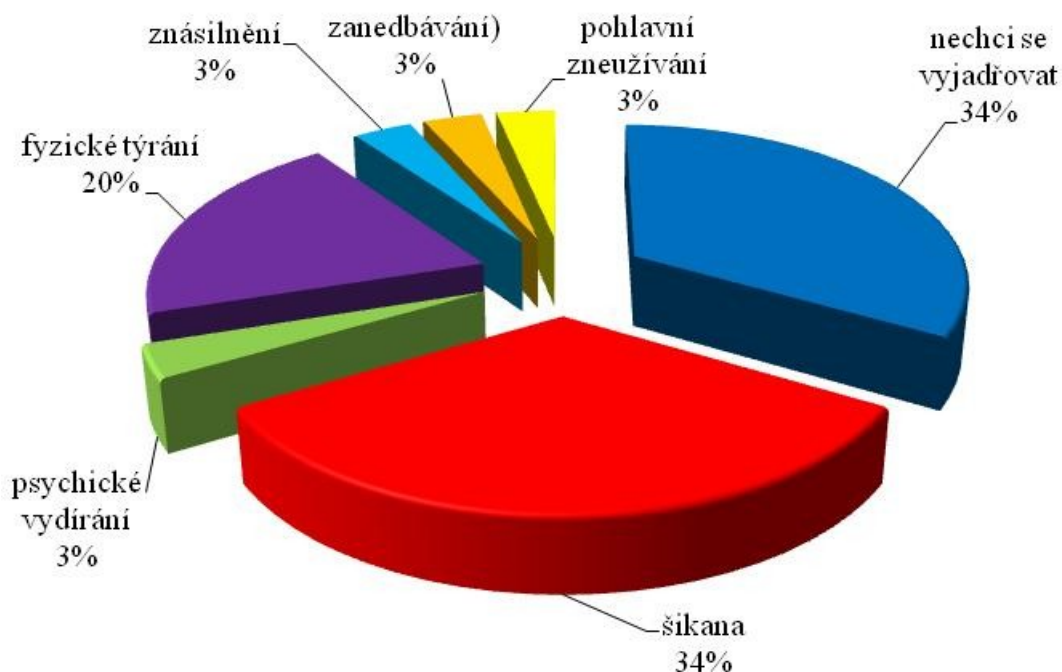
117 žáků nikdy nebylo svědky žádné z forem týrání, zneužívání či zanedbávání. Zbýlých 30 dotazovaných tvrdí, že ano. Záleží však na tom, dokážou-li žáci správně posoudit zařazení mezi dané projevy násilí.

Z grafu č. 12 je patrné, že platnost předpokladu č. 7 se potvrdila jen částečně.

10.4.9 Situace, při kterých byl žák svědkem některé z forem týrání, zneužívání či zanedbávání

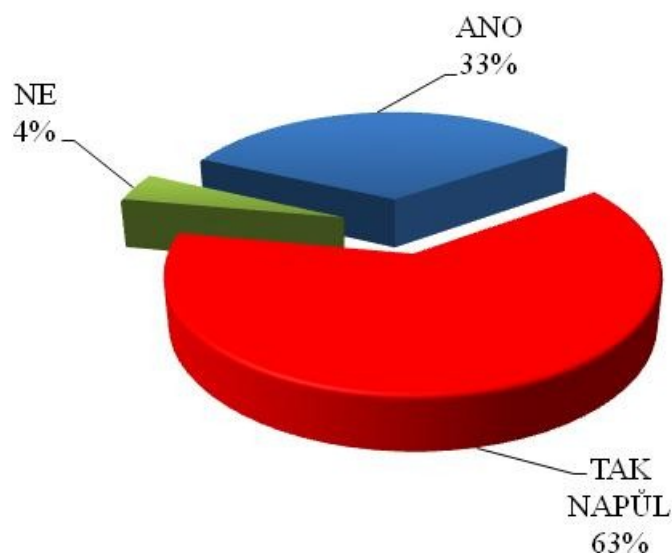
19 dívek a 11 chlapců bylo svědky některé z forem násilí páchaného na dítěti. Nejčastěji se objevovala šikana (10) a poté tělesné týrání (6). Čtyři žáci byli svědky znásilnění (1), zanedbávání (1), pohlavního zneužívání (1) a psychického vydírání (1). Deset respondentů se k oné situaci nechtělo vyjadřovat.

Graf č. 13: Situace, ve kterých se žáci ocitli jako svědkové násilí

10.4.10 Informovanost o problematice násilí

Graf č. 14: Myslíte si, že jste o této problematice dostatečně informováni?

Pouze 49 žáků si myslí, že je o problematice týraných, zneužívaných a zanedbaných dětí dostatečně informováno. Naopak jen šest respondentů má dojem, že jejich znalosti jsou nedostatečné a mohly by být větší. Nejvíce zastoupena je dvaadvadesátičlenná skupina žáků, která se domnívá, že jejich informovanost není malá, avšak ani nijak extrémně výrazná.

Předpoklad č. 9 se nepodařilo ověřit. Převážná část respondentů si myslí, že by jejich znalosti mohly být větší.

Tento výsledek mě opravdu velice překvapil. Měla jsem dojem, že dnešní žáci mají o problematice zneužívaných, týraných a zanedbaných dětí trochu větší objem znalostí.

10.5 Celkové vyhodnocení výzkumu

Plně se potvrdila platnost pouze dvou předpokladů, a to předpokladu č. 1 - „*Žáci se již někdy setkali s pojmy týrání, zneužívání i zanedbávání.*“ a předpokladu č. 6 - „*Při výskytu týrání, zanedbávání či zneužívání se žáci nejčastěji obrací na rodinu, školu a přátele, z nestátních organizací pak na Linku bezpečí.*“. Dal by se k nim zařadit i předpoklad č. 7 - „*Žáci povětšinou nebyli svědky týrání, zneužívání nebo zanedbávání.*“, který se podařilo z větší části ověřit, když ze 147 respondentů jich 117 nebylo svědky žádné formy týrání, zneužívání a zanedbávání dětí.

Částečně se podařilo ověřit platnost předpokladů č. 2, 3 a 4. Kdy předpoklad č. 2 - „*Informace o této problematice žáci získávají nejčastěji ze školy, internetu a od rodičů.*“ platil v celém rozsahu, ovšem byl doplněn (ba i předběhnut) dalším informačním zdrojem – televizí. Uvedlo ji 135 respondentů a získala největší procentuelní zastoupení (24%). Předpoklad č. 3 - „*Žáci dokážou definovat pojem zneužití jen částečně. Nejčastějšími významy jsou pohlavní zneužití a šikana.*“ byl potvrzen ve své první části, ve druhé se nepodařilo prokázat, že šikana patří mezi nejčastěji definované významy zneužití. Čtvrtý předpoklad - „*Žáci vědí, jak poznat tělesné a psychické týrání. Rozpoznání sexuálního zneužívání jim činí větší problém.*“ byl potvrzen v tom, že žáci poznají tělesné týrání a že rozpoznání sexuálního zneužívání jim bude činit potíže. Tvrzení, že dokážou poznat i psychické týrání se však nepodařilo ověřit. 22% z celkových 147 respondentů (32 žáků) není schopno identifikovat psychické týrání.

Předpoklady č. 5 a č. 8 se ukázaly jako nepřesné. Platnost předpokladu č. 5 - „*Žáci vědí, jaký je rozdíl mezi zanedbáváním a týráním.*“ se nepotvrdila tím, že více jak polovina žáků (80) neví, jaký je přesný rozdíl mezi týráním a zanedbáváním. 54% respondentů nedokáže tyto pojmy jasně formulovat. Předpoklad č. 8 - „*Žáci si myslí, že jsou o této problematice dostatečně informováni.*“ potvrdil pravý opak. 98 žáků se domnívá, že jsou nedostatečně informováni. Pouze 33% respondentů (49) má pocit, že jejich znalosti jsou uspokojivé.

11 Navrhovaná opatření

Tato kapitola pojednává o možných vhodných opatřeních, která by zvýšila informovanost o násilí páchaném na dětech. Je rozdělena do tří úrovní podle oblasti působení.

11.1 Opatření týkající se ZŠ, kde probíhal výzkum

U všech zkoumaných škol je problematika týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí zahrnuta v ŠVP. Sexuální výchova je obsažena ve vzdělávacím oboru Výchova ke zdraví, který je realizován ve vyučovacím předmětu s názvem Výchova ke zdraví nebo Rodinná výchova. Podle mého názoru není potřeba oblast ŠVP na těchto školách nějak významně rozšiřovat. Snad jen pokusit se o to, aby tento předmět měl hodinové zastoupení v každém ročníku 2. stupně ZŠ. Existuje tu však i jedna hrozba – vzhledem k tomu, že je sexuální výchova zařazena do osnov předmětu Rodinná výchova, může se stát, že bude z výuky úplně vynechána. Já osobně bych tedy zavedla samotný předmět Sexuální výchova. Více v kapitole 11.2 Navrhovaná opatření pro školství v ČR.

Doporučení bych viděla mimo jiné v dokoupení publikací pojednávajících o problémech násilí a následném rozšíření školní knihovny. Z knih by se jednalo především o tyto publikace:

- ✚ DUNOVSKÝ, Jiří; DYTRYCH, Zdeněk; MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha : Grada Publishing, 1995, 1. vyd. ISBN 80-7169-192-5.
- ✚ WEISS, Petr. *Sexuální zneužívání dětí*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2005. 264 s. Psyché. ISBN 80-247-0929-5.
- ✚ PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení*. 1. vyd. Praha : G plus G, 1996. 143 s. Edice Zde a nyní. ISBN 80-901896-5-2.
- ✚ MUFSONOVÁ, Susan; KRANZOVÁ, Rachel. *O týrání a zneužívání*. Praha : Lidové noviny, 1996. 131 s. Linka důvěry. ISBN 80-7106-194-8.

Poslední dvě knihy jsou velice přístupné i žákům. Jazyk užitý v těchto publikacích je velice blízký i mladé generaci čtenářů. Kniha autorek Mufsonové a Kranzové zaujme navíc i skutečnými příběhy jedinců, kteří si prošli různými formami násilí.

Větší zájem o problematiku by mohly zvýšit:

- ✚ besedy s odborníky z PPP či různých nestátních organizací zabývajících se ochranou dítěte před nebezpečím;
- ✚ exkurze do institucí věnujících se ochranou dítěte před násilím;
- ✚ účasti na kulturních akcích, které se zabývají příbuznou tematikou – jako například festival „Jeden svět na školách“ pojednávající o základních lidských právech.

Pro učitele bych navýšila možnosti odborného školení v oblasti sexuální výchovy a prevence sociálně patologických jevů, především však v problematice násilí páchaného na dítěti. Jde například o účast na aktuálně probíhaném projektu SEMISEX – Vzdělávací program pro učitele a vychovatele zaměřený na sexuální problematiku náctiletých. Projekt je připraven pracovníky SZŠ a VOŠD Liberec ve spolupráci s Krajskou hygienickou stanicí a Libereckým krajem, resortem školství, mládeže, tělovýchovy a sportu. Je financován z Evropského sociálního fondu. Cílem projektu je zkvalitnění vzdělávání pedagogů pro výuku sexuální výchovy ve školách a školských zařízeních. Kurz je určen pro učitele rodinné výchovy, výchovné poradce, preventisty sociálně patologických jevů, třídní učitele „náctiletých“, vychovatele z domovů mládeže a pro všechny, kteří pracují s touto věkovou skupinou a chtějí si doplnit vzdělání. Program je akreditován MŠMT. Každý úspěšný účastník získá po splnění závěrečného testu certifikát o absolvování. Podrobnější informace lze získat na této internetové adrese - <http://www.semisex.cz>.⁶³ Ze své vlastní zkušenosti mohu říci, že kurz je připraven velmi kvalitně. Informace v něm získané se dají dobře uplatnit při výuce rodinné i občanské výchovy. Doporučila bych ho každému třídnímu učiteli, výchovnému poradci či preventistovi. Mezi další vhodné projekty by se dal zařadit i akreditovaný kurz „Studijní program pro školní metodiky prevence“, který proběhl

⁶³ SEMISEX – Vzdělávací program pro učitele a vychovatele zaměřený na sexuální problematiku náctiletých. Dostupné na WWW: <http://skolstvi.kraj-lbc.cz/page3202> [cit. 2010-06-25]

ve školním roce 2007/2008. Akreditován byl ze zdrojů Evropského sociálního fondu a ČR.

11.2 Navrhovaná opatření pro školství v ČR

Nejdůležitějším opatřením, které bych zavedla, je bezesporu samotný vyučovací předmět s názvem „Sexuální výchova“. Dnes se tento blok vyučuje jako součást předmětu Výchova ke zdraví. Problematika týkající se sexuality a násilí páchaného na dítěti je tak rozsáhlá, že mu hodinová dotace předmětu Výchova ke zdraví bohužel nestačí. Navíc není tato oblast jedinou, která se v daném předmětu musí vyučovat. Nově vzniklý vyučovací předmět „Sexuální výchova“ bych pak doporučila vyučovat od šestého do devátého ročníku na 2. stupni ZŠ vždy jednu hodinu za týden. Sexuální výchova totiž slouží nejen k prevenci nežádoucího těhotenství; snížení nebezpečí sexuálně přenosných chorob; vytvoření pozitivního a odpovědného vztahu k vlastní sexualitě a svému sexuálnímu chování, ale také k:

- ✚ boji proti zneužívání dětí a sexuální kriminalitě;
- ✚ prevenci násilí v intimních vztazích;
- ✚ kultivaci mezilidských a partnerských vztahů;
- ✚ ochraně zdraví dítěte zahrnující i formy násilí páchaného na dětech.

Jako jednu z dalších možností rozvoje informovanosti o této problematice bych navrhovala zavést volitelný Společenskovední seminář na každé škole. Jeho součástí by byla samozřejmě i témata ze sexuální výchovy pojednávající o násilí, jeho dopadech a prevenci. Seminář je k dispozici pouze na některých školách. Ze zkoumaných ZŠ se jednalo o obě českolipské školy – ZŠ Pátova i ZŠ 28. října.

Významným prvkem by mohlo být i posílení třídnických hodin. Řeší-li se ve škole například aktuální problém šikany, pak může třídní učitel tuto problematiku rozvést na širší okruh týkající se násilí všeobecně. Žáci jsou v těchto hodinách otevřenější a debata s nimi může přinést kvalitnější poznatky.

Neméně důležitá je i komunikace s rodiči. Ani tu nesmíme opomíjet. Rodiče by se měli snažit pochopit a porozumět problémům svého dítěte. Vždyť prioritou každého vychovatele by měla být právě ochrana dítě před jakýmkoli nebezpečím. Rodič a učitel by měli být v neustálém kontaktu. Měli by se informovat o různých změnách v chování dítěte. Četného kontaktu lze docílit zintenzivněním rodičovských schůzek, kde by byl čas i na jiné věci než jen prospěch a kázeňské prohřešky. Toto je cesta, jak mohou rodiče posílit prevenci sociálně patologických jevů svých dětí skrze školu a učitele.

Avšak škola ani rodiče nezmůžou nic, pokud sami žáci budou podceňovat tato rizika. Je nutné zintenzivnit výuku v této oblasti a to převážně formou různých vzdělanostních seminářů, exkurzí, besed s odborníky například z PPP či různých nestátních organizací působících v daném regionu (LB, DKC) a sledováním naučných filmů. Odlišné zdroje umožňují více informací a tvoří nový pohled a názor žáka na danou problematiku. Další možností by mohla být i návštěva festivalů soustředících se na problematiku základních lidských práv, jako je filmový festival „Jeden svět“ a jeho forma aplikovaná na školách - „Jeden svět na školách“. Nejprve je shlédnut film, poté následuje beseda s přizvanými odborníky v daném oboru.

Neméně důležitá je však i odborná kvalifikace pedagogů. Je nutné rozšířit možnosti nabízených vzdělanostních seminářů a především účasti pedagogických pracovníků na nich.

11.3 Navrhovaná opatření týkající se oblasti zákonodárství

Programy poskytující bezplatnou pomoc v době řešení tíživé situace jsou zaměřeny především na pomoc rodinám, které se v krizi již ocitly. Z preventivního hlediska se jeví jako potřebnější nabízet služby, které by krizi pomáhaly předejít. Z dostupných informací se dá říci, že v ČR neexistuje ani žádný registr národního obsahu, který by evidoval osoby v dětství týrané. Cíleně zaměřená práce na tyto jedince by snížila i riziko „přenosu násilí“ na jejich budoucí děti.

Navrhovaným opatřením na této úrovni by mohlo být vytvoření právě takového registru dětí, u kterých je podezření na syndrom CAN. Evidence, kterou vede OSPOD v daném regionu, je pouze do plnoletosti dítěte. Podle zákona musí být údaje archivovány deset let, poté se mohou zlikvidovat. Mnoho rodin spadajících do péče orgánu SPOD se v průběhu života stěhuje a jejich „dokumentovaná složka,, je neustále předávána novému příslušnému orgánu SPOD. Sociální pracovnice, která s rodinou pracovala, s ní najednou ztrácí kontakt a nová pracovnice si ho teprve musí vytvořit. O nově přistěhované rodině však neví zhora nic. Registr by byl přínosem pro odborníky působící v dané oblasti – pro psychology, lékaře (převážně dětské pediatry), policisty i pro samotný OSPOD.

Vytvoření registru by zaznamenalo i legislativní úpravu v zákoně č. 101/2002 Sb. o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů.

ZÁVĚR

Ať se jedná o tělesně či emocionálně týrané nebo sexuálně zneužívané děti, mají všichni jedno společné – je jim neprávem ubližováno. Potýkají se s problémy týkající se sbližování s jinými lidmi. Není se čemu divit. Jak může zneužívané dítě důvěřovat komukoli, když se nemůže spolehnout na nejdůležitější osoby ve svém životě – na rodiče? Pokud dítěti působí jeho nejbližší bolest, nemůže pak přeci optimisticky přistupovat k jiným lidem. Když mu všichni okolo tvrdí, že nestojí za nic, je těžké uvěřit opaku a vybudovat si nějakou sebedůvěru. Jestliže dítě není samo přesvědčeno o vlastní hodnotě, jak si vůbec může připustit, že by mělo nějakou hodnotu pro ostatní? Děti jsou tím nejcennějším, co naše společnost má. Mají právo vyrůstat ve spořádaných rodinách a slušné společnosti, kde mají zajištěny své základní potřeby a kde jim nikdo neublíží.

Velikým problémem je včasné odhalení jakékoli formy týrání, zneužívání či zanedbávání dětí. Včasné zjištění možného ohrožení by mohlo zabránit, nebo alespoň zmírnit bolest dítěte. Je tedy důležité, abychom se snažili využívat celou řadu právních norem pojednávajících o ochraně dětí před špatným zacházením s nimi. V životě těchto jedinců hrají významnou roli pedagogové, sociální pracovníci, psychologové, lékaři, policisté a nevládní organizace různého charakteru jako jsou například FOD, LB, Nadace Naše dítě či DKC. Těchto osob bychom si měli vážit všichni. Každý rodič je zodpovědný za výchovu svého dítěte. Občas ale zapomínáme na to, že jsme odpovědni i za morální stav naší společnosti.

„Rodinné společenství a péče o dítě jsou pro lidstvo nutností. Bez ní by nepřežilo. Během vývoje lidstva tato přírodní a biologická nutnost nabyla také formu mravní zákonitosti. Vědomé ubližování dítě, ať fyzické nebo psychické, je tedy, bohužel, selhání přírody a mravního zákona v nás“⁶⁴

Jiří Dunovský, v knize Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě

⁶⁴ DUNOVSKÝ, Jiří; DYTRYCH, Zdeněk; MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 1995. s. 13.

Tato diplomová práce byla rozdělena do dvou základních úseků. Teoretická část byla rozčleněna na dva základní tematické úseky. První z nich pojednávala o syndromu CAN obecně, o jeho formách, prevenci a způsobu řešení. Druhá byla zaměřena na ochrannou úlohu učitele ve škole, kterou vymezuje tzv. „Školský zákon“, na prevenci sociálně patologických jevů a na oblast RVP. Koncepce RVP a její následná aplikace v ŠVP byla rozebrána z hlediska využitelnosti pro výuku sexuální výchovy na školách. Praktická část poté zjišťovala, jaké informace o této problematice mají žáci devátých ročníků ve čtyřech základních školách v Liberci a v České Lípě. Obecně by se dalo říci, že jejich znalosti nejsou špatné. Všichni mají o této problematice alespoň částečné znalosti a vědí, kam se v případě potřeby obrátit. Překvapilo mě, že nejvíce informací žáci získávají z médií, a to hlavně z televize a internetu. Škola se sice objevila na druhém místě, avšak v těsném závěsu za ní byl právě onen zmíněný internet. Rodina se jako informační zdroj vyskytovala na stejném místě jako noviny. Podle mého názoru by to však měla být právě rodina a škola, kde by se mělo žákům dostat nejširších rad a největšího podílu informací. Překvapivým výsledkem výzkumu je i zjištění o tom, že sami žáci mají pocit, že by mohli mít o problematice týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí větší znalosti. Výše zmíněný výzkum poté shrnuje kapitola pojednávající o navrhovaných doporučeních, která by mohla zlepšit aktuální situaci.

SEZNAM LITERATURY A POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literatura

BENTOVIM, Arnon. *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. Vyd. 1. Praha : Grada Publishing, 1998. 117 s. Psyché. ISBN 80-7169-629-3.

ČÁP, Jan; MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, 2. vyd. ISBN 978-80-7367-273-7.

DUNOVSKÝ, Jiří a kol. *Sociální pediatrie : vybrané kapitoly*. Praha : Grada, 1999, 1. vyd. ISBN 80-7169-254-9.

DUNOVSKÝ, Jiří; DYTRYCH, Zdeněk; MATĚJČEK, Zdeněk. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha : Grada Publishing, 1995, 1. vyd. ISBN 80-7169-192-5.

DUNOVSKÝ, Jiří; TROJAN, Ondřej; WEISS, Petr. *Sexuální zneužívání dětí a sexuální násilí : sborník z konference East-West, Praha 1996*. Praha : JAN, 1997, 1. vyd. ISBN 80-85529-31-9.

ELLIOTT, Michele. *Jak ochránit své dítě*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 173 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-034-0.

HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Násilí na dětech - syndrom CAN*. Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 24 s. ISBN 80-86991-78-4.

HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Sexuální zneužívání*. Praha : Sdružení Linka bezpečí, 2005. 35 s. ISBN 80-239-5639-6.

HRADIL, Radomil. *Jmenuji se, nakolik je mi známo, Kaspar Hauser*. Hranice : Fabula, 2006. 204 s. ISBN 80-86600-37-8.

Komerční sexuální zneužívání dětí – Jak zamezit komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí. Praha : MPSV, 2009. 18 s.

LA FONTAINE, J. S. *The Current Literature About Organized Abuse of Children.* Child Abuse Rewiew. 1994, y. 3, s. 4-5.

LANGMEIER, Josef; MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství.* 3. dopl. vyd. Praha : Avicenum, 1974. 397 s.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují : Potřeba otevřené budoucnosti, mateřská a otcovská identita, jistota namísto úzkosti, problém týrání dětí.* Praha : Portál, 2003, 3. vyd. ISBN 80-7178-853-8.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Po dobrém, nebo po zlém? : O výchovných odměnách a trestech, umění odpouštět, výchovné prostředky a situace pro jejich využití.* Praha : Portál, 2000, 5. vyd. ISBN 80-7178-486-9.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla.* Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2005. 445 s. ISBN 80-246-1056-6.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť.* Praha : SLON, 1997. 144 s. ISBN 80-85850-24-9.

MUFSONOVÁ, Susan; KRANZOVÁ, Rachel. *O týrání a zneužívání.* Praha : Lidové noviny, 1996. 131 s. Linka důvěry. ISBN 80-7106-194-8.

PEŠATOVÁ, Ilona. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku.* Liberec : Technická univerzita v Liberci, 2007, 1. vyd. ISBN 978-80-7372-291-3.

PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení.* 1. vyd. Praha : G plus G, 1996. 143 s. Edice Zde a nyní. ISBN 80-901896-5-2.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha : VÚP, 2007. 126 s.

SPURNÝ, Joža. *Psychologie násilí : O psychologické podstatě násilí, jeho projevech a způsobech psychologické obrany proti němu.* 1. vyd. Praha : Eurounion, 1996. 134 s. ISBN 80-85858-30-4.

Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém. Vyd. 1. Praha : IREAS, 2007. 229 s. ISBN 978-80-86684-47-5.

ŠPECIÁNOVÁ, Šárka. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte.* Praha : Linde, 2003. 156 s. ISBN 80-86131-44-0.

ŠOLCOVÁ, Iva. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti.* Vyd. 1. Praha : Grada, 2009. 102 s. Psyché. ISBN 978-80-247-2947-3.

TRÉLAÛN, Béatrice. *Překonávání konfliktů v rodině.* Praha : Portál, 2005, 1. vyd. ISBN 80-7178-935-6.

URBAN, Aleš; MASOPUST, Jiří. *Münchhasenův syndrom.* In *Interní medicína pro praxi.* 2004, roč. 3. s. 136-139.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří.* Praha : Portál, 2000, 1. vyd. ISBN 80-7178-308-0.

VANÍČKOVÁ, Eva a kol. *Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008 – 2018.* Praha : Úřad vlády ČR, 2007. 16 s.

VANÍČKOVÁ, Eva. *Tělesné tresty dětí : definice, popis, následky.* Vyd. 1. Praha : Grada, 2004. 116 s. Psyché. ISBN 80-247-0814-0.

VANÍČKOVÁ, Eva; HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana; PROVAZNÍKOVÁ, Hana. *Násilí v rodině : syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. Dotisk. Praha : Karolinum, 1995. 64 s. ISBN 80-7184-008-4.

VANÍČKOVÁ, Eva; PROVAZNÍK, Kamil; SPILKOVÁ, Jana. *Sexuální násilí na dětech : výskyt, podoby, diagnostika, terapie, prevence*. Praha : Portál, 1999, 1. vyd. ISBN 80-7178-286-6.

WEISS, Petr. *Sexuální zneužívání dětí*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2005. 264 s. Psyché. ISBN 80-247-0929-5.

WEISS, Petr. *Sexuální zneužívání - pachatelé a oběti*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2000. 212 s. Psyché. ISBN 80-7169-795-8.

Internetové zdroje

Dětská práva. Dostupné na WWW: <http://www.detskaprava.cz/>

Dětské krizové centrum. Dostupné na WWW: <http://www.dkc.cz/>

Doporučení k výuce sexuální výchovy. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/pro-novinare/msmt-vydava-doporuceni-k-vyuce-sexualni-vychovy>.

Fond ohrožených dětí. Dostupné na WWW: <http://www.fod.cz/>

Koluchova's twins. In British medical journal. 16 October 1976, London. Dostupné na WWW: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1688459/pdf/brmedj00539-0005.pdf>.

Krizové centrum pro děti a mládež SPONDEA. Dostupné na WWW: <http://www.spondea.cz/>

Linka bezpečí. Dostupné na WWW: <http://www.linkabezpeci.cz/>

Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-primarni-prevenci-socialne-patologickych-jevu-u-deti-a-mladeze-ve-skolach-a-skolskych-zarizenich-nabyva-ucinnosti-dnem-zverejneni-ve-vestniku-msmt-cr-sesit-11-2007>.

Nadace Naše dítě. Dostupné na WWW: <http://www.nasedite.cz/>

Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>.

Organizace spojených národů. Dostupné na WWW: <http://www.osn.cz/>

PLŠKOVÁ, Alena. *Demonstrační pomůcky Policie ČR.* Dostupné na WWW: <http://www.planovanirodiny.cz/rservice.php?akce=tisk&cislocclanku=2006010913>.

Preventivní program rizikového chování na školní rok 2009/2010 pro ZŠ 28. října v České Lípě. Dostupné na WWW: http://www.zsspacak.cz/~ikurdzielova/prevence/dokumenty/MPP09_10.pdf.

Projekt „Kam mám jít?“. Dostupné na WWW: <http://www.kammamjit.cz/>.

SEMISEX – Vzdělávací program pro učitele a vychovatele zaměřený na sexuální problematiku náctiletých. Dostupné na WWW: <http://skolstvi.kraj-lbc.cz/page3202>.

Snížení hranice trestní odpovědnosti. In CEVRO liberálně konzervativní akademie. č. 8/2010. Dostupné na WWW: <http://www.cevro.cz/cs/publikace-cevro/ctrnactidenik/>.

Stop násilí na dětech. Dostupné na WWW: <http://www.stopnasilinadetech.cz/>

Tisková zpráva ze dne 27. května 2010 – V České republice bylo v roce 2009 sexuálně zneužito a týráno více než 4 000 dětí! Dostupné na WWW:

<http://www.nasedite.cz/webmagazine/articles.asp?ida=812&idk=514>.

Úmluva o právech dítěte. Dostupné na WWW: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>.

Výběr případů týrání dětí. Dostupné na WWW:

http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/vyber-pripadu-tyrani-deti-ci-obvineni-z-tohoto-trestneho-cinu/391788&id_seznam=5966.

Výroční zpráva DKC za rok 2008. Dostupné na WWW: http://www.dkc.cz/knihovna-dkc/dkc_vz_2008_web.pdf.

Právní předpisy

zákon č. **140/1961 Sb.**, trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. **141/1961 Sb.**, o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

zákon č. **94/1963 Sb.**, o rodině, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. **40/1964 Sb.**, občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

zákon č. **283/1991 Sb.**, o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů

ústavní zákon č. **2/1993 Sb.**, Listina základních práva svobod

zákon č. **359/1999 Sb.**, o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Závazný pokyn policejního prezidenta ze dne 21. ledna 2002, kterým se upravuje systém práce a postupy příslušníků Policie ČR při odhalování a dokumentování kriminality dětí a trestné činnosti páchané na mládeži.

zákon č. **561/2004 Sb.**, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů

vyhláška č. **72/2005 Sb.**, o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1 Deklarace práv dítěte
- Příloha č. 2 Články Úmluvy o právech dítěte související se syndromem CAN a CAS
- Příloha č. 3 Cyklus transgeneračního přenosu syndromu CAN
- Příloha č. 4 Mravnostní činy spáchané v ČR za rok 2009
- Příloha č. 5 Mravnostní činy spáchané v Libereckém kraji v roce 2009
- Příloha č. 6 Skladba “Kam mám jít?”
- Příloha č. 7 Text skladby “Kam mám jít?”
- Příloha č. 8 Dotazník

Příloha č. 1

Deklarace práv dítěte

New York, 20. 11. 1959

Preamble

U vědomí toho, že lid Spojených národů znovu vyhlásil v Chartě svou víru v základní lidská práva a v důstojnost a hodnotu lidské osobnosti a rozhodl se podporovat sociální pokrok a vyšší životní úroveň ve větší svobodě, že Organizace spojených národů vyhlásila ve Všeobecné deklaraci lidských práv, že každý má všechna práva a svobody v ní stanovené bez jakéhokoli rozlišování podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženského, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení, že dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a zvláštní právní ochranu před narozením i po něm, že potřeba těchto zvláštních záruk byla zakotvena v Ženevské deklaraci práv dítěte z r. 1924 a uznána ve Všeobecné deklaraci lidských práv a ve statutech mezinárodních odborných organizací a ostatních mezinárodních organizací, zabývajících se otázkami péče o děti, že lidstvo je povinno dát dětem to nejlepší, co jim může dát, Valné shromáždění prohlašuje tuto Deklaraci práv dítěte, aby děti mohly prožít šťastné dětství, užívat práv a svobod zde uvedených ku prospěchu vlastnímu i prospěchu společnosti a vyzývá rodiče, muže i ženy a dobrovolné organizace, místní úřady a vlády zemí, aby uznali tato práva a snažili se dosáhnout jejich dodržování cestou zákonodárných a jiných opatření prováděných postupně s těmito zásadami:

Zásada 1

Dítě požívá všech práv stanovených v této Deklaraci. Tato práva má bez výjimky každé dítě, bez rozlišování nebo diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo postavení, ať již jeho samého, nebo jeho rodiny.

Zásada 2

Dítě požívá zvláštní ochrany. Zákon a ostatní opatření nechť mu poskytují příležitost i prostředky k tomu, aby se mohlo rozvíjet fyzicky, duševně, morálně, duchovně a sociálně zdravým způsobem a v podmínkách svobody a důstojnosti. Nejvyšším měřítkem zákonodárné činnosti v této oblasti je zájem dítěte.

Zásada 3

Dítě má od narození právo na jméno a na státní příslušnost.

Zásada 4

Dítě požívá výhod sociálního zabezpečení. Je oprávněno vyrůstat a rozvíjet se ve zdraví; proto se jemu i jeho matce poskytuje zvláštní péče a ochrana včetně přiměřené péče v době před jeho narozením i po něm. Dítě má právo na přiměřenou výživu, bydlení, zotavení a lékařskou péči.

Zásada 5

Dítěti, které je fyzicky, duševně nebo sociálně postiženo, se poskytuje zvláštní zacházení, výchova a péče, jak to vyžaduje jeho zvláštní postavení.

Zásada 6

Dítě potřebuje k plnému a harmonickému vývoji své osobnosti lásku a porozumění. Pokud je to možné, má vyrůstat v péči svých rodičů, kteří jsou za ně odpovědni, a v ovzduší přízně, morálního i materiálního zabezpečení; dítě v útlém věku může být odloučeno od své matky pouze za výjimečných okolností. Společnost i úřady jsou povinny poskytovat zvláštní péči dětem bez rodičů a dětem bez přiměřených prostředků k životu. Finanční podpora státu a jiná pomoc dětem z početných rodin je žádoucí.

Zásada 7

Dítě má nárok na vzdělání, které má být bezplatné a povinné, alespoň v začátečních stupních. Má mu být poskytována výchova, která pomáhá zvýšit jeho všeobecnou

kulturní úroveň a umožní mu na základě stejných příležitostí rozvíjet jeho schopnosti, úsudek a smysl pro morální a sociální odpovědnost a stát se tak platným členem společnosti. Nejlepší zájmy dětí mají být vůdčími zásadami pro ty, kdož odpovídají za výchovu a vedení dítěte. Tuto odpovědnost nesou v první řadě rodiče dítěte. Dítě má mít plnou možnost ke hrám a zotavení, jež by měly mít stejné poslání jako vzdělání; společnost a státní úřady mají usilovat o to, aby dítě mohlo tohoto práva užívat.

Zásada 8

Dítě bude za všech okolností mezi prvními, komu bude poskytnuta ochrana a pomoc.

Zásada 9

Dítě má být chráněno před všemi formami nedbalosti, krutosti a vykořisťování. Nesmí být předmětem obchodu v žádné podobě. Dítě nesmí být přijato do zaměstnání před dosažením přiměřeného minimálního věku; v žádném případě mu nebude vnuceno nebo dovoleno vykonávat jakékoli povolání nebo zaměstnání, jež by mohlo škodit jeho zdraví nebo výchově, anebo by překáželo jeho tělesnému, duševnímu nebo morálnímu vývoji.

Zásada 10

Dítě musí být chráněno před činy, jež by mohly podporovat rasovou, náboženskou nebo jakoukoli jinou formu diskriminace. Musí být vychováváno v duchu porozumění, snášenlivosti, přátelství mezi národy, míru a všeobecného bratrství a v plném vědomí, že svou energii a nadání má věnovat službě bližním.

Příloha č. 2

Články Úmluvy o právech dítěte související se syndromem CAN a CAS

Článek 1 – Kdo je dítětem?

Dítětem se rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud není podle zákona zletilosti dosaženo dříve.

Článek 2 – Ochrana před diskriminací

Veškerá práva se vztahují na každé dítě. Stát musí učinit všechna potřebná opatření k tomu, aby ochránilo dítě před jakoukoli formou diskriminace.

Článek 3 – Zájem dítěte

Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí. Stát se zavazuje zajistit potřebnou ochranu a péči potřebnou pro blaho dítěte.

Článek 9 – Oddělení dítěte od rodičů

Dítě má právo žít s oběma rodiči. Je-li společné soužití v rozporu se zájmy dítěte, je potřeba rozhodnout o změně místa pobytu dítěte. Stát zároveň uznává právo dítěte odděleného od jednoho či obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči.

Článek 11 – Nezákonné přemístění do zahraničí a nevrácení zpět

Stát má zabránit únosu či zadržování dítěte v cizině.

Článek 12 – Vyjádření vlastního názoru

Dítě má právo svobodně vyjadřovat své názory a to ve všech záležitostech, které se dítěte dotýkají.

Článek 19 – Ochrana před násilím, zneužíváním a zanedbáváním

Stát má učinit potřebná zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření k tomu, aby ochránila dítě před násilím, zneužíváním a špatným zacházením v době, kdy se o něj starají rodiče, zákonní zástupci či jiné osoby. Zavádění vhodných sociálních programů zaměřených na prevenci násilí a pomoc jeho obětem je jen další činností státu.

Článek 34 – Ochrana před sexuálním zneužíváním

Stát má dítě ochránit před sexuálním vykořisťováním, zneužíváním, prostitucí a před využíváním dítěte v pornografickém průmyslu.

Článek 35 – Ochrana před únosem, prodejem a obchodováním s dítětem

Stát má učinit veškerá opatření, aby zabránil prodeji, obchodování a únosů dětí.

Článek 36 – Další formy vykořisťování

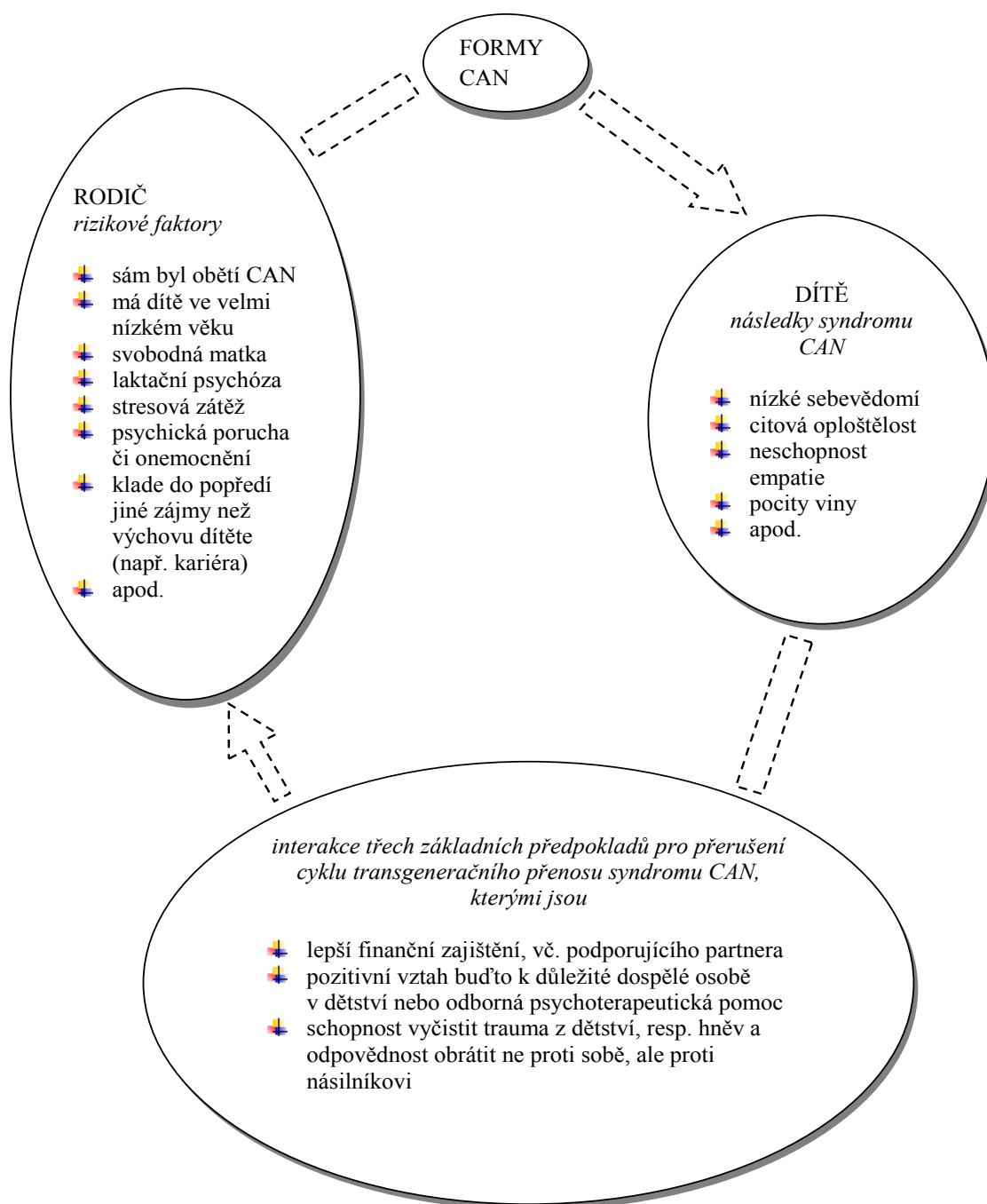
Dítě má právo na ochranu před všemi formami vykořisťování, které škodí blahu dítěte.

Článek 39 – Zotavení a reintegrace dítěte

Děti, které se staly obětmi jakékoli formy zanedbávání, využívání, mučení, vykořisťování, ponižujícího zacházení nebo ozbrojeného konfliktu, mají právo na zotavení a opětovné začlenění do společnosti.

Příloha č. 3

Cyklus transgeneračního přenosu syndromu CAN

Obr. č. 6

Příloha č. 4

Mravnostní činy spáchané v ČR za rok 2009

Tab. č. 7

Kriminální skutek	Zjištěno	Objasněno		Spácháno skutků					Stíháno, vyšetřováno osob			
		Počet	Dodatečně	Alkohol	Recidivisté	Nezletilí 1-14 let	Mladiství 15-17 let	Děti 1-17 let	Celkem	Recidivisté	Nezletilí 1-14 let	Mladiství 15-17 let
Znásilnění	480	343	35	64	168	13	19	32	315	143	7	21
Pohlavní zneužívání v závislosti	94	76	4	3	30	0	1	1	58	22	0	1
Pohlavní zneužívání ostatní	732	539	45	19	137	75	132	207	520	110	64	123
Komerč. forma sex.zneuž. v závisl.	1	1	0	0	1	0	0	0	2	0	0	0
Komerč. forma sex.zneuž. ostatní	2	2	0	0	1	0	0	0	2	1	0	0
Ostatní pohlavní úchytky	152	104	4	14	55	1	0	1	73	32	1	0
Ohrožování mravnosti	157	90	8	0	14	9	19	28	87	13	8	18
Ohrožování pohlavní nemocí	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ublížení na zdraví pohl. Nemocí	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ublížení na zdr. pohl. nem. z nedb.	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kuplířství	37	28	2	0	17	0	2	2	35	17	0	2
Soulož mezi příbuznými	2	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Obchodování s lidmi	10	3	8	0	6	0	0	0	32	12	0	0
Ostatní mravnostní trestné činy	59	50	4	0	9	2	1	3	27	3	2	1
Mravnostní činy celkem:	1 730	1 239	110	100	439	100	174	274	1 151	353	82	166

Příloha č. 5

Mravnostní činy spáchané v Libereckém kraji v roce 2009

Tab. č. 8

Kriminální skutek	Zjištěno	Objasněno		Spácháno skutků					Stíháno, vyšetřováno osob			
		Počet	Dodatečně	Alkohol	Recidivisté	Nezletilí 1-14 let	Mladiství 15-17 let	Děti 1-17 let	Celkem	Recidivisté	Nezletilí 1-14 let	Mladiství 15-17 let
Znásilnění	35	27	2	2	16	0	0	0	23	13	0	0
Pohlavní zneužívání v závislosti	16	15	0	1	5	0	0	0	12	5	0	0
Pohlavní zneužívání ostatní	51	43	2	1	9	8	14	22	39	8	6	11
Komerč. forma sex.zneuž.v závisl.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Komerč. forma sex.zneuž. ostatní	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ostatní pohlavní úchytky	3	3	1	1	0	0	0	0	2	0	0	0
Ohrožování mravnosti	9	7	1	0	2	0	1	1	9	2	0	1
Ohrožování pohlavní nemocí	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ublížení na zdraví pohl. Nemocí	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ublížení na zdr. pohl. nem. z nedb.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kuplířství	1	1	0	0	0	0	1	1	2	0	0	2
Soulož mezi příbuznými	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Obchodování s lidmi	0	0	1	0	1	0	0	0	10	3	0	0
Ostatní mravnostní trestné činy	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mravnostní činy celkem:	115	96	7	5	33	8	16	24	97	31	6	14

Příloha č. 6

Skladba „Kam mám jít?“

Skladba „Kam mám jít?“ je přiložena na CD.

Příloha č. 7

Text skladby „Kam mám jít?“

(Vladimir 518)

Já sem malej harant a nemám kde spát,
a tak kouřím krek a hledám lepenkovou krabici,
kam bych si leh a usnul, smrady vod bot cejtil u nosu
ppppppp Praha!
To je peneru ráj - hlavně Žižkov tam hrozně se maj
Naše Praha - to je všech dětí ráj - na Smíchově tam moc moc se maj
Sem malý děčko, kerý neví, co se kolem děje
Rodina krachla, máma spolkla porci beznaděje
Fotr je pirát, vídí sebe, na rodinu xxxx (sere) - KUDY KAM, KAM KUDY KAM?
Sem malej harant, všude přede mnou zavíraj dveře
Stydím se za svý hadry, děti do mě za to kere
Svůj mobil nemám, táta propil, pije na sekeře - KUDY KAM, KAM KUDY KAM?

R: (518, Toxxx & děti z Klokánku)

Kam mám jít? - Když nikdo neni na mý straně...
Kam mám jít? - Denně balancuju na tý hraně...
Tak kam mám jít? - Nevim, kudy kam... kam...
Kam mám jít - Sakra, kam mám jít?

(Hugo Toxxx)

Díky bohu, měl sem skvělý dětství -
vždycky sem věděl, že mám velký štěstí
Zatimco já dostával lásku a klid
v bytě naproti cigán rozdával pěsti
Každejch 14 dní bylo extempore

Jarda ví wosap - teď si v textu more
Vidím tě, jak házíš po těch bábách bordel
Pak si šel xxxx (chcát) - tím si zvýšil svý skóre
Byla to xxxxx (prdel) proti tomu, co dělala
Matka Soňa syna vodmala řezala,
jeho sociální pracovnice mi to říkala,
zestárnout a vypadnout pryč je nejlepší pro Romana.

R: (518, Toxxx & děti z Klokánku)
Kam mám jít? - Když nikdo není na mý straně...
Kam mám jít? - Denně balancuju na tý hraně...
Tak kam mám jít? - Nevím, kudy kam... kam...
Kam mám jít - Sakra, kam mám jít?

(Vladimir 518)
Máma mě potom dala na výchovu k mojí tetě
Teta mě nemá ráda, ráda by mě stáhla z kůže
za trest mi típá cigarety vo mý malý ruce
Nevím, kudy puđu, nevím, kudy kam - kam
džíny, dětství i PSP - to všechno nemám - každý dítě to ví
moře, lásku i lego star wars - to všechno nemám, přece nechci rols royce

(Hugo Toxxx)
Znal jsem kluka, bydlel blízko mě, byl to problémák
Kousal děti ve školce, malej drzej darebák
Nechtěl mluvit, nechtěl nic, nechtěl si s nikým hrát
Postupně mi došlo, že ho vlastně nemá nikdo v lásce
Fotr ho bil, teď se potácí jak xxxxx (debil) ulicí a civí do zdí
čumí, jak kdyby nebyl - kluk totiž sedí a lidi z hoodu vědí,
vo kom je xxxxx (kurva) řeč! Celkem nás to bolí..

Vláďa R., král xxxxx (mrdků) jak zelí
dostal dvacet let a jeho fotr ani nepíp.
Skvělý ... možná by bylo lepší,
kdyby Lád'a vyrost s někým,
kdo by ho zvládnul ... nevím.

R: (518, Toxxx & děti z Klokánku)

Kam mám jít? - Když nikdo není na mé straně...

Kam mám jít? - Denně balancuju na té hraně...

Tak kam mám jít? - Nevím, kudy kam... kam...

Kam mám jít - Sakra, kam mám jít?

Příloha č. 8

Dotazník

*Vážení žáci (žákyně),
jsem studentkou 5. ročníku Technické univerzity v Liberci, Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické oboru Učitelství pro 2. stupeň. Do rukou se Vám právě dostává dotazník týkající se mé diplomové práce s názvem Informovanost žáků základních škol o problematice týrání, zneužívání a zanedbávání dětí. Prosím vás o jeho vyplnění. Dotazník je zcela anonymní a poskytnuté údaje poslouží pouze ke zpracování této diplomové práce. Děkuji.*

Marcela Vošvrdová

Na otázky 1, 2, 3, 5, 8, 10 odpověz zakroužkováním. Otázky 4, 6, 7, 9 doplň podle svých znalostí.

1. Jsi:

chlapec - dívka

2. Slyšel(a) jsi už někdy pojmy:

a. týrání ANO – NE

b. zneužívání ANO – NE

c. zanedbávání ANO – NE

3. Z jakého zdroje máš dosavadní informace o této problematice? Můžeš uvést více odpovědí.

a. rodiče

b. škola

c. internet

d. kamarádi

e. noviny

f. televize

g. nemám žádné informace

h. jiné.....

4. Co podle tebe znamená pojem „zneužití“?

.....
.....

5. Víš alespoň zhruba, jak se tyto druhy týrání a zneužívání poznají?

a. tělesné týrání ANO – NE

b. psychické týrání ANO – NE

c. sexuální zneužívání ANO – NE

6. Víš, jaký je rozdíl mezi týráním a zanedbáváním?

.....
.....
.....

7. Na koho by ses obrátil/a, kdyby se týrání, zneužívání nebo zanedbávání týkalo tebe nebo někoho blízkého? Věděl/a bys i nějakou organizaci?

.....

8. Byl(a) jsi někdy svědkem jakékoliv formy týrání, zneužívání či zanedbávání?

ANO – NE

9. Pokud ANO, zkus stručně popsat, o co šlo:

.....
.....

10. Myslíš si, že jsi o těchto věcech dobře informovaný/á?

ANO – TAK NAPŮL – NE